

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ
VE
İŞKODRA MEDRESESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Leonard TRUÇİ

BURSA -2019

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ
VE
İŞKODRA MEDRESESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Leonard TRUÇİ

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet Emin AY**

BURSA -2019

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda, 701621043 numaralı **Leonard TRUÇI**'nin hazırladığı “**Arnavutluk'ta Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi Örneği**” konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 03/09/ 2019 günü 11:00 – 13:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasını **BAŞARILI** olduğuna **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof. Dr. Mehmet Emin AY
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

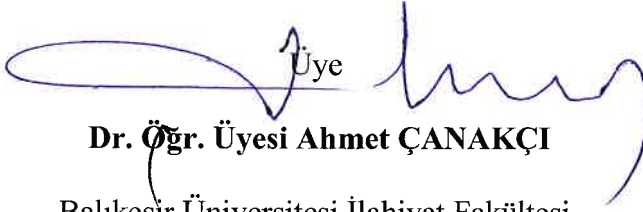
Üye

Prof. Dr. Mefail HIZLI
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇANAKÇI
Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

...../...../2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 07/08/2019

Tezin Başlığı / Konusu: **Arnavutluk'ta Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi Örneği**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 07/08/2019 tarihinde şahsım tarafında intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2 - Alıntılar hariç/ dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda inceledim. Bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07.08.2019

İmza

Adı Soyadı: Leonard TRUÇİ

Öğrenci No: 701621043

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Programı: Din Eğitimi Anabilim Dalı

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Arnavutluk’ta Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi Örneği” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

03/09/2019

Adı Soyadı : Leonard TRUÇİ
Öğrenci No : 701621043
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Programı : Din Eğitimi Anabilim Dalı
Statüsü : Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Leonard TRUÇI
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felesefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet Tarihi	:03/09/2019
Sayfa Sayısı	: xııı/112
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet Emin Ay

ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ VE İŞKODRA MEDRESESİ ÖRNEĞİ

Arnavutluk, İslam diniyle tanışmasıyla birlikte, din eğitimi ve öğretimi konusunda yoğun bir faaliyete sahne olmuştur. Osmanlılardan ayrılıp müstakil bir devlet haline gelmesiyle, gerek krallık, gerekse Enver Hoca döneminin rejim baskıları neticesinde, din eğitiminin halk nezdinde zayıflatılmaya çalışıldığı görülmüştür. Buna rağmen, Arnavut halkının, dinî inançlarını muhafaza etmek gayesiyle din eğitimini muhafaza etmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Komünizm rejiminin çöküşünden sonra Arnavutluk anayasasında din eğitime verilen önem, muhtelif cemaatler ve dernekler vesilesiyle din eğitiminin nasıl geliştiğini, bununla birlikte parlamentoda, devlet okullarında din eğitiminin olup olmaması tartışmaları ile ilgili tarihi bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak Arnavutluk'ta din eğitimi, özel olarak da İşkodra Şeh Shamia Medresesinin ele alarak ders müfredatını resmi evraklardan ve öğrencilerin aileleriyle yapmış olduğumuz mülakatlardan edindiğimiz bilgileri aktarmaya gayret ettik.

Anahtar Sözcükler: Arnavutluk, Din, Din eğitimi, Anayasa, İslam, Eğitim, Komünizm, Medrese, İşkodra.

ABSTRACT

Name and Surname	: Leonard TRUÇI
University	: Uludağ University
Institution	: Institute of Social Sciences
Field	: Department of Philosophy and Religious Studies
Branch	: Religious Education
Degree Awarded	: Master of Arts
Degree Date	: 03/09/2019
Total Page Number	: xiii/112
Supervisor	: Prof. Dr. Mehmet Emin AY

RELIGIOUS EDUCATION IN ALBANIA AND SHKODRA MADRASAH EXAMPLE

With the introduction of Islamic religion, Albania has witnessed intense activity in religious education and training. With the separation of the Ottomans and becoming an independent state, both the kingdom and Enver Hoxha regime tried to weaken religious education among the people. Nevertheless, it is possible to say that the Albanian people are trying to preserve religious education in order to preserve their religious beliefs.

After the collapse of the communism regime, the importance given to religious education in the Albania constitution, the development of religious education through various communities and associations, as well as historical information about the debate on whether or not there is religious education in the state schools have been tried to be given.

We tried to convey the information we obtained from official documents and interviews with the families of the students by taking religious education in Albania in general and Shamia Madrasah in Shkodra City in particular.

Keywords: Albania, Religion, Religious Education, Constitution, Islam, Education, Communism, Madrasa, Shkodra.

ÖNSÖZ

Allah (c.c) insanı varlıkların en değerlisi olarak yaratmıştır. İnsanoğlunu varlıkların en değerlisi yapan vasıf almış olduğu eğitimidir. Din eğitimi üzerinde yapılan araştırmalar din ve eğitim kavramlarının birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir.

Müslüman bir toplumun en öncelikli ilkelerinden birisi ilme olan sevgisi ve ona ulaşma arzusudur. Zira ilim ve bu bağlamda yaptığı çalışmalar, insanoğluna ahiret dünyasına göçünceye kadar hep yanında bulunan yegâne eserdir. İnsanların ilme ulaşma yolları ise İslam'ın öğretildiği ve yaşandığı en ideal mekân olan aileden ve okul tarafından verilen eğitim-öğretim derslerinden almaktadır. Böylece toplumun ilk basamağını oluşturan aile, İslami eğitim-öğretim açısından en önemli kurumlardan biridir.

Günümüz dünyasında en önemli problemlerinden biri olan “küreselleşme”, başta aile yapısı olmakla birlikte her konuda insanlar için bir zarar sebebi olmaktadır. İnsanlar, İslam'ın belirlediği yaşam kriterlerinin aksine sosyal medyayı sorumsuzca kullanarak aile yapısını ve buna bağlı olarak eğitim-öğretim imkânını ortadan kaldırmaktadırlar.

“Arnavutluk'ta Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi Örneği” adlı bu çalışmamız, Bu ülkede bir dini eğitimi varlığını hangi şartlarda sürdürdüğünü, bu eğitimin günümüz yaşayışında aileler, okullar ve günlük hayatımızda ne kadar önemli olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Araştırmamız, bir Giriş ve üç Bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun problemi, amacı, önemi, yöntemi kapsam ve sınırlar ile kaynaklar yer almaktadır.

Araştırmanın Birinci Bölümünde: Arnavutluk hakkında; genel bir bakış, Arnavutluk'un kısa tarihi ile Osmanlı dönemi ve günümüzdeki Arnavutluk'a dair bilgiler verilmektedir. İkinci Bölüm 'de Arnavutluk'ta din eğitimi ve tarihsel süreci, Enver Hoca dönemi ve sonrasında din eğitimi, Arnavutluk'ta İslam din eğitimi, Anayasasında din eğitimin önemi gibi konular ele alındı. Üçüncü Bölüm ise İşkodra

Medresesi Örneği, İşkodra şehri hakkında genel bilgiler, halkının dine bakışı ve medresede ders müfredatı, haftalık eğitimi işleyişi, metodolojik anlatımı ve veliler üzerinde din eğitiminin yansıması olarak yer verilmektedir.

Böyle bir araştırmanın ortaya çıkması için birçok kişinin yardımı ve desteği olmuştur. Özellikle tez çalışmasının tamamlanması için destekleri ve yardımlarından dolayı değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Ay'a teşekkürlerim sunarım. Tezle ilgili görüş ve tavsiyede bulunan isimlerini sayamayacağım birçok değerli hocalarıma müteşekkirim.

Ayrıca, 14 sene boyunca her daim destek, yardım ve fedakârlıklarıyla yanımda olan saygıdeğer ebeveynime, kardeşime, arkadaşlarıma ve değerli eşime en kalbi duygularla teşekkür ediyorum.

28.07.2019

Leonard TRUI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLOLAR VE RESİMLER	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1.ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE AMACI	1
2.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE SINIRLIKLARI	2
3.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ARNAVUTLUK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I.BİR BALKAN ÜLKESİ OLARAK ARNAVUTLUK.....	5
A.İKLİM	5
B.COĞRAFİ KONUMU	5
C.DİL	6
D.DİN.....	7
II.ARNAVUTLUK'UN KISA TARİHİ	8
A.ANTİK ÇAĞDA ARNAVUTLUK	9
B.ORTA ÇAĞDA ARNAVUTLUK	10
C.İSLAMİYET DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK.....	11

1.Osmanlı Döneminde Arnavutluk	12
2.Günümüzde Arnavutluk	14

İKİNCİ BÖLÜM

ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ VE ANAYASASINDA DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

I.ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ	17
A.ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİNİN TARİHSEL SÜRECİ	17
1.Bağımsızlık Sonrası Din Eğitimi	17
2.Kral Zogu Döneminde Din Eğitimi	20
3.Enver Hoca Döneminde Din Eğitimi	24
4.Enver Hoca Dönemi Sonrası Din Eğitimi	34
B.ARNAVUTLUK'TA İSLAMİ DİN EĞİTİMİ	44
1.Arnaut İslam Komitesi'nin Kuruluşu ve İslam Eğitime Dönüş	44
2.Devlet Okullarında Din Eğitim Öğretiminin Tartışılması	48
3.Din Eğitiminin Devlet Okullarında Hayata Geçirilmesi Görüşünü Savunanlar	49
4.Din Eğitimin Devlet Okullarında Hayata Geçirilmemesi Görüşünü Savunanlar	52
5.Arnautlukta Din Eğitimi İle İlgili Dış Güçlerin Uyguladığı Politika ve Yardımlar	55
II.ARNAVUTLUK ANAYASASINDA DİN EĞİTİMİ.....	58
A.ARNAVUTLUK ANAYASASI VE EĞİTİM SİSTEMİ	58
1.Arnautluk Anayasasının Kısa Tarihçesi.....	58
2.Arnautluk Anayasasındaki Eğitim Sistemi	60
3.Arnautluk'ta Din	61
4.Arnautluk Anayasasında Din	62
B.ARNAVUTLUK ANAYASASINDA DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ.....	65
1.Din Eğitiminin Önemi.....	65
a.Arnautluk Anayasasında Din Eğitime Bakış.....	65
b.Arnautluk Anayasasında Devlet ve Dini Kurumların İlişkileri.....	66
2.İslami Din Eğitimin Önemi	67

a.Devlet Kurumları ile Arnavutluk Müslüman Komitesi Arasında Yapılan Antlaşma	69
b.Arnautluk Anayasasında Devlet Okullarında İslam Eğitime Verilen Önem	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞKODRA MEDRESESİ

I.İŞKODRA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	75
A.ŞEHİR HAKKINDA GENEL BİLGİ	75
B.İŞKODRA HALKININ DİNE BAKIŞI	76
II.ÖRNEK OLARAK İŞKODRA MEDRESESİ	78
A.İŞKODRA MEDRESESİNİN DERS MÜFREDATI	79
B.İŞKODRA MEDRESESİNDE UYGULANAN DİNİ DERS MÜFREDATI VE BU DERSLERİN HAFTALIK İŞLENİŞİ	82
C.İŞKODRA MEDRESESİNDE METODOLOJİK ANLATIM	85
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
KAYNAKLAR	96
EKLER.....	116
Ek 1: PLANI MESIMOR NË GJIMNAZ VITI SHKOLLOR 2019-2020 (ASLI).....	116
Ek 2: MEDRESEJA ‘‘SHEH SHAMIA’’ PLANI MESIMOR KLASA I-IX 2019-2020 (ASLI).....	117
Ek 3: MEDRESEJA SHKODER MESİMDHENJA VITI SHKOLLOR 2018-2019 (ASLI).....	119
Ek 4:ÖĞRENCİ SAYISI VE MEZUNLARI (199/1992 2018/2019)	121

TABLolar VE RESİMLER

TABLO 1: 1921 İlkokul Ve Normal Okul Kademesinde Okutulan Dini Derslerin Haftalık Ders Saatleri.....	19
TABLO 2: Lise Kademesinde Okuyan Öğrencilerin Dini Derslerin Haftalık Ders Saatleri.....	19
TABLO 3: 2019-2020 Yılıının Düz Lisesinin Ders Programı (Tercümesi).....	79
TABLO 4: “Haxhi Sheh Shamıa” Medresesinin 1-9 Sınıfa Kadar Ki 2019-2020 Yılıının Ders Programı (Tercümesi).....	80
TABLO 5: İşkodra “ Haxhi Sheh Shamıa” Medresesinin 2018-2019 İşlenen Ders Programları (Tercümesi).....	82
TABLO 6: 2018-2019 Öğretim Yılıının İşkodra Medresesinin Haftalık Ders İşleyişi (Tercümesi).....	84

RESİMLER

RESİM 1: İşkodra Medresesi ve Caminin Dış Görüntüsü.....	89
RESİM 2: Medrese'nin İç Görüntüsü.....	90
RESİM 3: İlköğretim Ortaöğretim ve Lise Ortamından Görüntüler.....	91
RESİM 4: İşkodra Medresesi Camisi.....	92
RESİM 5: İşkodra Medresesi Cami Ortamında Öğrencilerle Sohbet Halkası.....	92

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen madde
AİK	: Arnavutluk İslam Komitesi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve saire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE AMACI

Çalışmamız, Arnavutluk'ta komünizm ve komünizm sonrası süreçte, Arnavutluk'taki din eğitimi ve İşkodra Medresesinin konusu ele alınmıştır. Komünizmle birlikte Arnavutluk'ta birçok alanda sıkıntılar yaşandığı gibi din eğitimi faaliyetleri tamamen durdurulmuştur. Komünizm sürecinde Arnavutluk halkına İslam dininin bütün uygulamaları yasaklanmıştır. Dolayısıyla Arnavutluk halkının bir kısmı İslam dinini unutma noktasına gelmiştir. Ancak Komünizmin sona ermesi ile birlikte, Arnavutluk'ta din eğitimi faaliyetleri yeniden canlandırılması için birçok din eğitimi merkezi açılmıştır. Bunlar; camiler, kuran kursları ve medreselerdir. Bu kurumlar aracılıyla Arnavutluk'taki İslami yaşantının ivedi bir şekilde geri dönemi sağlanmıştır. Çalışmamızda İşkodra Medresesini ele almamızın temel nedeni, komünizmin çökmesinden sonra Arnavutluk'ta ilk açılan medreselerden olmasıdır. Aynı zamanda bölgede Müslümanların yoğunluğu önemli bir etkidir. Din eğitim ve öğretiminin Arnavutluk halkı tarafından nasıl benimsendiğini ve bu meyanda etkili olan din adamlarının, farklı bölgelerde oluşan dini okullar ve medreselerin bu süreçte nasıl bir yol izlediklerini ortaya koymaktır. Hayatımızın bir parçası olan farklılıkların toplum içinde sıkça görünür hale gelmesinin normal bir durum olmasından ötürü, farklı kültürel ve din gruplarının yaşamış olduğu bir toplumda çok kültürlülük üzerine kurgulanmış siyasi politikalar ve yönetimler kaçınılmaz bir durumdur. Balkanlarda, son yüzyılın en çetin tarihi sürecini geçiren Arnavutluk'ta böyle bir topluma ev sahipliği yapmaktadır. Kültürlerarası eğitim dinlere katkı sunabileceği gibi, aynı zamanda farklı kültürler arasındaki problemlere de çözüm sağlayabilecektir. Zira kültürlerarası din eğitiminin asıl amacı ötekileştirmek değil onu anlamaktır. Ayrıca Arnavutluk halkının bir kısmı din eğitimini benimserken, diğer bir kısmı ise benimsememiştir. Bu iki grubun birbirlerine karşı nasıl bir tavır takındıklarını, önceki yıllarda Arnavutluk'ta din eğitiminin durumunun nasıl olduğu ve günümüzde din eğitiminin durumunun nasıl devam ettiğini incelemek de çalışmamızın amaçları arasındadır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE SINIRLIKLARI

Komünizm Dönemi ve komünizm sonrasında, “Arnavutluk’ta Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi Örneği” konusunu ele almamızın ana esasını, nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Arnavutluk’ta din eğitiminin nasıl benimsendiğini, bölgede yaşayan Müslüman halkın İslam din eğitimi uygulamalarıyla nelerle karşılaştığını, ne tür zorluklar çektiğini ortaya koymak ve aynı zamanda Arnavutluk halkının bu tarihi sürece dayanan din eğitimi ile olan sosyolojik bağlarını anlama açısından, büyük bir önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti’nin Arnavutluk bölgesini fethi etmesi akabinde, Arnavut halkı İslam dini ile tanışmıştır. Zamanla İslam dini Arnavutlar arasında benimsenmiş ve Osmanlı dönemi boyunca Arnavutluk’taki eğitimi-öğretim faaliyetleri, camiler, mektepler, medreselerde yürütülmüştür. Ancak Osmanlı Devletini Rumeli topraklarını kaybetmesiyle birlikte siyasi ve idari bağları kesilmiştir. Bütün alanlarda sıkıntılar meydana geldiği gibi eğitim-öğretim faaliyetleri de sekteye uğramıştır. Özellikle de komünizm dönemi ile birlikte din eğitimi ve medreseler kapatılmıştır. Bu süreçte farklı güçler tarafından işgale uğrayan Arnavutluk, dış dünyaya kapalı olarak, neredeyse 50 seneye yakın bir komünizm dönemi geçirmiştir. 1990-1991 yılları arasında komünizmin çökmesi ve dünyaya açılma sürecinin başlamasıyla beraber, bölge halkının din eğitimine karşı nasıl tavır takındıkları dikkate şayan bir husustur. Nitekim demokrasinin başlamasıyla birlikte din eğitimi ile halk arasındaki bağlarının yeniden canlandırılması için birçok eğitim merkezleri açılmıştır. Fakat bu açılan eğitim merkezlerinin ders müfredatı, personeli, öğrenci durumu vb.. konular hakkında resmi kurumlar tarafından herhangi bir denetlemeye tabi tutulmamıştır. Bu gayretler sathi bir çalışma olarak kalmıştır. Bu bağlamda gerek Osmanlı dönemi, gerek komünizm, gerekse daha sonraki dönemlerde din eğitiminin nasıl verildiğinin ve bölge halkının bu kültürü yaşatmak için nasıl bir mücadele verdiği çalışmamızda detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla ele aldığımız bu tezimizde tarihi süreç içerisinde Arnavutluk’ta din eğitimi dönemselsel olarak incelemeye tabi tutup, geçmiş ile günümüz kıyaslaması ve bu meyanda nasıl bir din eğitimi çalışması yapılması gerektiğini ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bundan sonraki araştırmalara bir nebze de olsa katkı umulmaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmada, temel olarak kaynak taraması ve literatür incelemesi metodu kullanılmıştır. Ayrıca konu hakkında İşkodra Medresesi yöneticileriyle medresesinin eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kaynak taramasında Türkçe, Arnavutça ve İngilizce eserlerden istifade edilmiştir. Literatür incelemesi ve kaynak taraması yapılırken Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Araştırmalar Merkezi, Diyanet Ansiklopedisi, Arnavutluk Kütüphanesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi ve İSAM gibi kütüphanelerden gidilmiştir.

Arnavutluk'taki Din Eğitimi ve İşkodra Medresesi ile ilgili genel bilgiler hususunda, Elona SYTARI'nın *Demokrasiye Geçiş Sonrası Arnavutluk'ta Din Eğitimi 1991-2016* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

Yine Necip ALPAN'nın *Tarih Işığında Arnavutluk'un Bağımsızlığı* adlı eseri; yanı sıra Miranda VICKERSIN *Islam in Albania* adlı eserinden istifade edilmiştir. Medrese ile ilgili konularda Musa KRAJA'nın *Pedagogjia e Zbatuar* kitabından faydalanılmıştır. Ayrıca Arnavutluk'ta ki din eğitimi ile ilgili konularda Ziya KAZICI'nın kaleme aldığı *Historia e Arsimit Islam* adlı eserinden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ARNAVUTLUK HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. BİR BALKAN ÜLKESİ OLARAK ARNAVUTLUK

Arnavutluk'ta din eğitimi konusunun önemine girmeden önce, hakkında çok kısa, özlü olarak Arnavutluk'un genel özellikleri hakkında bazı bilgilerinin verilmesini önemli buluyoruz. Bu bölümde, Arnavutluk'un iklimi, coğrafi konumu, dini ve dil yapısı hakkında bilgisi verilecektir.

A. İKLİM

Arnavutluk'un dörtte üçü dağlık olmasına rağmen ülkede dört mevsimin yaşandığı bilinmektedir. Genel olarak bakacak olursak Akdeniz iklimine sahiptir, batı ova bölgelerinde neredeyse çok soğuk iklime rastlanmaz. Aynı zamanda Arnavutluk'un kıyı kısmı ılık, içerdeki dağlık kesimlerinde ise orta derecede sert ve soğuk bir iklim vardır. Akdeniz ikliminde görünen o ki, kıyılarda ocak ayları ortalamaları 8° Temmuz ayı ortalamaları ise 24° olmaktadır. Kıyıda yazlar kurak geçmektedir. Ülkenin çoğu ormanlarla kapalıdır.¹

B. COĞRAFİ KONUMU

Arnavutluk'un resmi adı Arnavutluk Halk Cumhuriyeti olan (Republika Popullore e Shqipërise) ülkenin başkenti Tiran'dır. Yüzölçümü olarak ise 28.748 km², nüfusu 3.000.000'dur. Arnavutların iki milyondan fazla insanın İtalya, Amerika, Yunanistan gibi ülkelerde yaşamaktadır. Arnavutluk yüzey şekilleri fazla olan bir ülkedir. Kuzeybatı-güneydoğu istikametinde birbirine paralel birkaç sıra şeklinde uzanan dağlar ülkenin büyük bir ölçümünü kaplamaktadır. Bu dağların bir kısmı Yugoslavya'nın batı kesimin de Adriyatik denizine olan Dinar Alplerinin kuzey Arnavutluk uzantılarıdır. Arnavutluk Alplerin ismiyle anılmaktadır. Ülkenin en yüksek dağı Korab kütlesidir(2751 m.) Yüz ölçümü bakımından Arnavutluk Balkan ülkelerinin en küçüklerindedir. Ülkede yeraltı zenginlikleri olarak kendi ihtiyacına yettiği gibi aynı zamanda dünya ticaretine de söz sahibi olduğu petrol ve krom bulunmaktadır.² Arnavutluk toprakları fiziki ve coğrafi olarak dört büyük doğal bölgeden ayrılmaktadır.

¹ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, 1991, s. 383.

² Bilge, a. g. m., s. 383-384.

Arnavut Alpler, Güney dağlık bölgeler, İç dağlık bölgeler ve batı ovaları. Vermoşi ırmağı dışında nerdeyse tüm ırmaklar Adriyatik Denizine dökülmektedir. Arnavutluk'un en büyük üç gölü ise İşkodra, Ohri, Prespa'dır.³ Genel olarak Arnavutların yaşadıkları bölgeler Batı Balkanlar'ın orta kısmı ifade edilen Karadağın Kotor şehrinde Preveze körfezine kadar olan bölgesidir.⁴ Arnavutluk'ta etnik dağılımı şu şekildedir: %91.7 Arnavut,%2.3 Yunan,%1.8 Roman,%1.8 Çingene ve%2.4 diğer milletlerden ibarettir.⁵

C. DİL

Arnavutça, esas olarak Arnavutluk'ta ve azınlık olarak diğer Balkan ülkelerinin güneyindeki etnik Arnavutların konuştuğu, Hint- Avrupa ailesine bağlı bir dildir. Fakat Hint-Avrupa dillerinin bağımsız bir kolunun günümüzdeki tek temsilcisidir, yani Arnavutların dili olan "Shqip" ile bir akrabalığı olan eski ya da halen konuşulan başka hiçbir dil bilinmemektedir.⁶Arnavutçanın Hint-Avrupa dil grubunda olmakla aynı zamanda başka dillerden birçok kelime almıştır. Dil çok sesliliğe sahip olmakla beraber 36 harfli bir alfabesi vardır. Arnavutça alfabesinin geliştirilmesiyle beraber 1909'da Geg lehçesi temel alınarak Latin alfabesi kullanılmış ve o zaman resmi bir dil haline gelmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşından sonra devletin başına Enver Hoca'nın gelmesiyle ve Toska komünist rejimini tatbik etmesi sebebiyle doğal olarak Toska lehçesi temel alınarak değiştirmiştir. Ama tüm bu farklılıklara rağmen Arnavutlar açısından lehçe farklılıkları hiçbir zaman sorun ya da kargaşa teşkil etmemiştir. Arnavutluk ulus devlet mantığıyla kurulmasından dolayı halkın aynı düşünce altında birlik beraberlik olup başka devletler tarafından parçalanması istenmesiyle ve kendileri içerisinde farklılıkların oluşturacak bir duruma mahal vermeyerek dayanışma içinde ve gelecekle ilgili idealler uğruna birlik olup parçalanmasına izin vermemiştir.⁷

Bunun dışında Paris'te muhafaza edilmiş olan 1405 tarihli Bellifortist adlı bir evrakın içinde Arnavutçaya rastlanmaktadır. Eğer Arnavutça dilini diğer Avrupa

---

³Harp Akademi Komutanlığı (HAK), Balkanların Dünü Bugünü ve Yarını, İstanbul, Harp Akademi Komutanlığı Yayınları, s. 185.

⁴Jelavich Barbara, Balkan Tarihi, c. I, , İstanbul, Kürey Yayınları, 2006, s. 27.

⁵Jacob E. Safra, "Albania" 2009, s. 507.

⁶Mithat Atabay, 20.Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar, İstanbul, Kriter Yayınları, 2012, s. 12.

⁷Sokol Brahja, <http://www.balkangunluğu.com> (09.10.2018), Arnavutlar Etnik-Kimliğe-Dil, 2012.

dilleriyle karşılaştıracak olursak, Arnavutçanın yazıya en son geçen dil olduğunu görmek mümkündür.⁸

D. DİN

M.732'de İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlanan Arnavutluk, 1054'te Roma ile Bizans olan yolları ayrıldı. Kuzey Arnavutluk Roma'nın hukuki egemenliğinin altında kaldı, buda kuzey bölge halkının içinde Katolikliğin güçlendirmesine yol açtı. Ülkede aynı zamanda Ortodoks kesimi vardı. Ortodoks Arnavutluk ise Ohri Başpiskoposluğuna bağlı bulunuyordu. Osmanlılar ise İstanbul'un fethinden sonra genel politika olarak Ortodoks kilisesinin hamisi sıfatıyla Katolikliğe karşı Ortodoksluğu desteklediler. Osmanlı ülkenin durumunu ele almasıyla insanlara güven vermiştir. Osmanlı Devleti hem Hıristiyanlara hem de diğer din mensuplarına göstermiş oldukları saygıdan dolayı Arnavutluktaki Müslümanlığın yaygınlaşmasına yol açmıştır. Sanıldığı aksine insanlar Müslümanlığa girmesine zorlanmamıştır veya bir şey karşılığında olmamıştır. Bundan dolayı Müslümanlığı ilk kabul edenler de Osmanlılardan timar sahibi olanlardı.⁹

Menfaat sebebiyle klasik dönemde yaşayan Arnavutlar, o dönemde yaygın olan Latince ve Yunanca dilinde yapılan ayinlerin Ortodoks ve Katolik dinine mensup olduğu halde ibadetlerini yapmışlardır. Bütün bunların nedeni, o zamanın şartları nedeniyle bu tür ibadetlerin guruplaşmalarına zarar vermediğinden dolayı yüzeysel de olsa benimsemeye uygun bulmuşlardır. Tek bayrak altında toplanamayan Arnavut halkı ve tarih sahnesinden silinmemeleri için bazı şartları kabul ederek zaman zaman dış güçlerin mandası altında kalarak ve ister istemez kültürlerinden etkilenmeye maruz bırakılmışlardır. Ancak bu nokta da galip olan Romalıların ve Bizans'ın baskı etkisiyle ülkenin bazı bölgelerinde Ortodoklaşmaya ve Katolikleşmeye yol açmıştır. Bu etkileşimin altında kalan Arnavutlar epeyce bir zamanın geçmesine rağmen bu etkinin günümüzde de az da olsa varlıkları inkâr edilemez.¹⁰

⁸ Mustafa Balcı, Yüksel Özgen, Necip Kara evli, Balkanlar El Kitabı, C. III, Ankara, 2007, s.63.

⁹Bilge, a. g. m., s. 387.

¹⁰ Nuray BozBora, Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, İstanbul, 1997, s. 37-38.

Arnavutluk'taki dini hayatın ve Arnavutların İslam'la tanışmalarına aynı zamanda İslamiyet'in tüm coğrafya da yayılmasına en büyük etkisini Tasavvuf ehlinin ve Tarikatların rolü önem arz etmektedir. Tarihsel olarak Arnavutların şöyle bir özeliğine rastlamaktayız. Ulusal bilinçleri ve var olan dini inançlarından taviz vermeyerek kendilerini başkaları tarafından şekillendirmeye izin vermeyen tek Balkan halkıdır. 1922 yılında Tiran şehrinde yapılan toplantıda alınan kararlar doğrultusunda bağımsız olarak örgütlendi, 1923'te ise resmi bir statü kazanmıştır. Dolayısıyla ülkede açılmış olan tekeler ve dervişler büyük rol oynamıştır, aynı zamanda insanları İslamiyet'e ısınmalarını sağlamıştır. Arnavutluk'ta Bektaşilik olmakla beraber başka tarikatlar da mevcuttur. Rifaiyye, Sa'diyye, Gülşeniye ve Ticianiyye tekeleri de bulunmaktadır.¹¹

II. ARNAVUTLUK'UN KISA TARİHİ

Arnavutların,¹² Helen ve Romalılar ile beraber, kökenlerinin Balkan yarımadasına en erken gelip yerleşmiş toplumlardan biri olan İlliryalılar'a uzandığı kabul edilmektedir. Fakat çağlar boyunca işgaller ve nüfus göçleri nedeniyle 6. ve 12.Yüzyıllar arasında tarih sahnesinde silinmişler ya da anılmaz olmuşlardır. Lakin tekrar tarih sahnesinde çıktıklarında 12. Yüzyıl başlarında itibaren kullanılan "Arnavut" ismi ise sadece belirli bir bölgede yaşayan Katolikleşmiş Arnavut kabileler için geçerli olmuştur.¹³ Arnavut milletinin bir diğer özelliği ise Yunanlılar ile birlikte Balkanların en eski toplumlarından olmakla beraber, kökenleri M. Ö. 600'lü yıllara dayanmaktadır¹⁴. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin kurulduğu 15. yüzyıldan itibaren ise aynı dili kullanan bu halk "Arnavut" genel adı ile anılmıştır. Arnavutlar işkombi nehrinin kuzeyinde bulunan Toskalar'dan ortaya çıkan iki temel etnik gruplar halinde ayrılır. Türk tarihçiler tarafından iki bölgeyi ayrılarak, biri Gegalar (Gegalık) diğeri ise Toskalar (Toskalık) olarak adı verilmektedir. Gegaların özelliği ise onlarda sadece lehçelerinde değil görüşü olarak ve sosyal davranışlarında da Toskalar'dan ayrılırlar ve

¹¹Bilge, a. g. m., s. 388-389.

¹²Gaetano PetRota, Popolo Lingua e Letteratura Albanese, (çev.) Qemal Velija, Tirane, Almera, 2008, s. 15.

¹³ BozBora, "Balkanlar El Kitabı", Arnavutların Kökeni, C.1, Ankara, Öncü Yayınevi, 2006, s. 261-262.

¹⁴ Göktaş, O. , Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk, Gazi Üniversitesi, 1995, s. 1.

milli karakterlerini korumak onlardan daha muhafazakâr kesim olarak kabul edilmektedir.¹⁵

A. ANTİK ÇAĞDA ARNAVUTLUK

Arnavutluk, 1912 yılında Osmanlı devletinden ayrılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan etmesiyle, kuzeydoğu Avrupa'da 28.748 km' lik yüz ölçümünde bir alanda kurulmuş olan ve günümüzde ise 3 388 326 (%43 kentsel olarak, %57 ise kırsal)Arnavut vatandaşların yaşadığı bir Balkan ülkesidir. Arnavutluk başkenti olarak da 1920 yılından bu yana Tiran'dır. Arnavutların kökeni, tarih kitaplardan almış olduğumuz bilgilere göre, Pelazglara ve İliyalılara dayanmaktadır. Osmanlı tarihi kaynaklarında ise Arnavut, Helenler Arnavit, Slavlar Arbanaski, Latinler tarafından ise Albanesis isimleriyle isimlendirmişler. Yabancı ülkelerden Arnavut ismine çeşitli ve birbirine benzeyen isimler verilmiş ise de Arnavutlar buna aldırış etmemişler geçmişten günümüze kadar kendi kültürlerine sahip çıkmışlar, korumuşlardır. Bir diğer kaynağa göre ise Bizans İmparatorluğu ise Arnavutluk ismine, Arber, Arban isimleriyle ifade etmişlerdi.¹⁶

Yunanlılar ile birlikte Arnavutlar Balkanların en eski toplum olduklarını kökenleri ise M. Ö. 600'lü yıllara dayanmaktadır. Bazı etnologlarına göre İliyalılar, yarımadanın güney kısmında yerleşmiş olup sınırlarda İtalya ve Trakya'ya kadar uzanan Helen öncesi halkın çekirdeğini oluşturmuşlar. İliyalılar aynı zaman cesur, kültlerine ve kimlik muhafazalığını iyi yapan aynı zamanda boyunduruk altına alınması zor insanlar oldukları biliniyor. İliyalılar uzun bir süre içinde kabileler halinde yaşamlarını sürdürmüş, ilk çağlarda ise İşkodra merkez olarak ilk İliyalılar devletini (M. Ö. 627-600) kurarak Arnavutluk'un ilk temellerinin atmış oldular. Roma İmparatorluğunun 396 yılında iki kısma bölünmesinin ardından Doğu ile Batı imparatorluk arasındaki olan sınır Arnavutluk kurmuş olduğu bölgenin tam ortasında isabet etmiştir. Bundan dolayı zamanın geçmesiyle Arnavutluk gelişim ile birlikte aynı zamanda stratejik bir bölge haline gelmişti. Arnavutlar, Avrupa'nın en eski halkalarında olduklarından ayırt edici bir başka konu ise milli kimliğini dinsel fark ayırt etmeden tek Balkan milleti oldukları vurgulanır. Arnavutluk uzun bir zaman komşuluk yapmış olduğu ve aynı zamanda 1000

¹⁵Bilge, a. g. m., s. 384.

¹⁶ Necip P. Alpan, Tarih Işığında Arnavutluk'un Bağımsızlığı, Ankara, 1982, s. 15-16.

yıllık Bizans idaresinden dolayı Yunanca ve Sırpça, diğer taraftan ise 437 yıllık Osmanlı yönetimine bağlı bulunan Arnavutluk Türkçe ve Arapça kelimeler bulunmaktadır. İliryalılar, çağlar boyunca işgaller ve nüfus göçlerine olması nedeniyle ve özellikle VI.-XII. Yüzyıllar tarihlerinde tarih sahnesinden İliryalılar silinmiş ya da anılmaz halde gelmişlerdir. İliryalılar XII senesinde ise yeniden tarih sahnesine çıktılar. Bundan dolayı yabancı ülkelerin sürdürdükleri işgalleri siyasal, ekonomik ve kültürel etkisi altında, aynı zamanda birbirinden değişik adlar, siyasi, askeri ve dinsel ittifaklar içinde olarak yaşamış kabileler olarak isimlendiriliyorlar. Bazı antik yazarlarına göre İliryalılar, patrikal toplum halinde yaşamaya devam eden ve aynı zaman birbirine sürekli çatışma durumunda olarak bağımsız kabileler ifade edilmektedir.¹⁷

Hristiyanlık İliryalılar topraklarında yavaş yavaş ortaya çıkma sürecindeydi. Fakat İliryalıların birlikteliği ve milli kimliklerini muhafaza etme anlamında güçlü olmaları sebebiyle Hristiyanlık bölgede erken görünse de, İliryalıların arasında hızlı yayıldığı söylemek mümkün değildir. Zira İliryalılar arasında iki ayrı putperest inanç söz konusuydu: İlk olarak İliryalıların kendi inanç kültürleri mevcuttu ve ikinci olarak ise İliryalılar üzerinde Latin İmparatorluğu'nun kültürü hâkimdi. Hristiyanlık başlangıçta kolay bir ivme kazanamamış olsa da İmparator I. Teodos zamanında hız kazandı ve 380 senesinde resmi din olarak ilan edildi. Antik İliryalılar dediğimiz yer bugünkü Hırvatistan ve Karadağ sınırları dâhilinde kalan Dalmaçya sahil bölgesidir.¹⁸

B. ORTA ÇAĞDA ARNAVUTLUK

Ortaçağ Döneminde Arnavutlar genel olarak Arber adıyla anılmaktadır. Bu adla anılmaları boşuna olmamıştır, çünkü bu kelime 12.yüzyılın sonlarında Kruja Kalesi bölgesinde bulunan Arbanon Krallığı'nda yaşayan bir halkın adıydı. 1204 yılından sonra ise Arnavutluk önce Epir Despotluğuna girdi. 1230'da ise II. Bulgar İmparatorluğunun eline geçmiş bulunuyordu. Fakat Bulgarların yönetimi fazla sürmedi, 1246 yılında Bulgarlar Bizans güçleri tarafından bölgeden atıldı ve bölgenin yönetimini Epir Despotluğu devre aldı. 1272 yılında ise Napoli Kralı I. Charles, Durres şehrini

---

¹⁷ Yaşar Akdemir, Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye, İstanbul, 2009, s. 4-5.

¹⁸Menduh Derguti, Ferit Duka, Historia e Shqipetarve, Tirane, Albanias, 2011, s. 73.

işgal ederek Arnavutluk Krallığını kurmuş oldu. Dolayısıyla da kendisine Arnavutluk Kralı unvanı verildi. Krallığı yaklaşık I. asır sürmüştür.¹⁹

Arnavut toprakları geçmişten günümüze kadar coğrafi konumu nedeniyle senelerce yabancı ülkeler için bir geçiş yolu olma özelliğini sürdürmüştür. Tarihte Egnatia yolu olarak tanınan yol ise Bizans imparatorluğunun Balkanlar'a açılan bir kapısı konumunda olmuştur.

Ortaçağa Geçiş sürecinde önemli hususlarından biride imparator Konstandin döneminde resmi bir dine dönüşen Hıristiyanlığın yayılışı olmuştur. 13.yüzyıl'ın ikinci yarısı ile 14.yüzyıl'ın ilk yarısı arasındaki dönemde Kuzey Arnavutluk'ta krallığı olan J. Charles Anjou vermiş olduğu sözleri tutmadığından dolayı büyük ailelerin önde gelenlerinin egemen olduğu bölgelerde ayaklanmalar yaşandı, Kendileri bağımsız olarak, kral olmadan yaşamlarını sürdürmeye başladılar. Siyasi anlamda da Arnavutluk toprakları Bizans imparatorluğunun yönetiminde olduysa da kiliseleri Roma'daki Papa'ya bağlı olmuştur.

Tarihi belgeler XIII. yüzyıldan itibaren Arnavutluk'ta eğitimin çok yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Tabii ki bu durum daha çok gelişmiş şehirlerde olmuştur. Durres (1278), İşkodra (1345) bunlardan bazılarıdır. İlk olarak bu okullar manastır ve kiliselerin yanında açılmıştır. Buralarda görev yapan ilk öğretmenler rahiplerdi. Bu açılmış olan okullar hem din eğitimi isteyenler için hem de başka bölümlerde seküler yönelimi olan kişiler içindi. Okullarda din dersine ayrıca önem verilirdi. O dönemde konuşulan dil sadece bir iletişim dili olarak Arnavutçaydı ve henüz resmi bir dil olarak kabul edilmemişti.²⁰

C. İSLAMİYET DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK

İslamiyet dönemi adı altında konuyu ele almamızın önemli sebeplerinden biri, yerel otorite yönetimlerin baskılarıyla Hıristiyanlıkla baskı altında tutulan Arnavut halkı hiçbir zaman Müslümanlık mücadelesini bırakmamıştır. Aynı zamanda Arnavutluk Cumhuriyeti önemli savaşları geçirmesi yetmezmiş gibi sürekli başka ülkeler tarafından işgal edilmiştir. İnsanların içlerindeki dini duygularını ortaya koymaması ve

---

¹⁹ Peter R. Prifti, *Socialist Albania 1944: Domestic And Foreign Developments*, 1978, s. 5.

²⁰Kristo Frasheri, *Historia e Qytetit shqiptar*, Tirane, Akademia e Shkencave e Shqiperis, 2008, s. 16.

uygulamada zorluk çekmesinin ardından balkanlara Osmanlı İmparatorluğu ayak basmış ve Osmanlı Devletinin siyasetini ilk kabul edenlerde Arnavutluk halkı olmuştur. Tarihlerimizde Osmanlı ne kadar işgalci bir devlet ordusu gibi anlatılsa da insanlar yavaş, yavaş doğru tarihi öğrenmektedir. Çünkü Osmanlı yönetiminde halk özgüvenini yakalamış ibadetlerini, eğitimlerini rahat bir şekilde uygulamaya başlamıştır. Aynı zamanda Osmanlı devletinin bırakmış olduğu o dini duygusunun, önemli eserlerini ve faydalarına günümüzde de çeşitli zamanlarda görmekte mümkündür. Arnavutluk Cumhuriyetinin resmi bir dini olmazsa bile Arnavutluk halkının insanları İslam'a olan duygunun ve inancı giderek çoğaldığını bunu daha çok gençlerden fark edilmektedir.

1. Osmanlı Döneminde Arnavutluk

13. yüzyılın ikinci yarısında ile 14. yüzyılın ilk yarısında, Arnavutluk'ta 1.Charles Anjo Krallığı varlığını sürdürüyordu. Bununla birlikte İtalyan ve Fransızlar verimli arazilerle beraber idari yönetim görevlerini de el koymuşlardı. Krallığı dönemi süresince vermiş olduğu sözleri tutamayan kral, halkın ve bölgenin zengin ve önde gelen ailelerinin ayaklanmasıyla karşı karşıyaydı. Bu aileler arasında ise kavgalar uzun süre devam etmiştir. 14. yüzyılın ilk yarısında ise bu kadar çok ayaklanmanın çıkardığı sesler, Osmanlı'nın hem Balkanları hem de Arnavutluk'un ele geçirecek olmasının habercisi olmuştur. Aslında Osmanlı Türk Askerleri 13. yüzyıldan itibaren Balkanlara yavaş yavaş ayak basmaya ve her taraftan yayılmaya başlamıştır. 14. yüzyılda ise Osmanlı'nın bu yayılışı Adriyatik Denizi sınırlarına kadar yaklaşmış durumdaydı. Aynı zamanda Osmanlı, Arnavutluk topraklarını işgalcilerin elinden almaya hazırlanıyordu. Osmanlıların Arnavutluk'a girer girmez ilk yaptıkları faaliyetlerden biri, bazı şehirlerde hükümlerini sürdüren prenslikleri baskı yaparak Vloradaki (Avlon'ya) Prensligi'nin sıkıştırılarak memleketi olan Venedik Cumhuriyeti himayesine girmeye mecbur bırakılmasıdır.²¹

Osmanlı'nın Arnavutluk bölgelerini ele geçirme çalışmaları sürerken, ülkede birçok ayaklanma olmuştur. Bunlardan en önemlisi ise Gjergj Kastrioti, başka bir adıyla İskender Bey'in yapmış olduğu ayaklanmaydı. Tarih anlatımlarına baktığımız zaman, İskender Bey'in ayaklanmayı yapmadan önce Osmanlılar lehine büyük hizmetleri

---

²¹ Akdemir, a. g. e., s. 8.

olduğunu görüyoruz. İskender Bey Türk ordusu tarafından Osmanlı Sarayına getirilmiş ve kendisine iyi bir eğitim verilmiştir. Aynı zamanda 1430 yılında Sancak Beyliği'ne sahip olmuş, Sırbistan ve Arnavutluk topraklarını yönetmesi için göreve atanmıştır. Bu süreç zarfında da Osmanlı ordusuyla beraber birçok savaşa katılmış ve büyük başarıların kazanılmasına katkıda bulunmuştur. 1438 senesinde ise Kruja Şehrine Subaşı görevine getirilmiştir. Osmanlı'nın İskender Bey'e çok güvenmesine ve eğitimden geçirmesine rağmen, İskender Bey'in milliyetçilik duyguları hiçbir zaman yok olmamıştı. 1443 yılında ise İskender Bey ve emrinde olan askerler Osmanlı ordusundan kaçarak, bir zaman sonra sayıları çoğalınca ayaklanmalara başlamışlardır. 1444 yılında ülkenin önde gelen beylikleri toplamış ve büyük bir birlik kurduklarını ve aynı zamanda Müslümanlığı bırakıp Hıristiyanlığa dönüş yaptıklarını açıklamışlardı. Tabii ki İskender Bey saldırılarında yalnız değildi; dış ülkelerin de katkıları söz konusuydu kendisine. Sürekli hale gelen saldırılar ise Osmanlı Yönetimi'ni rahatsız etmiş ve Padişah II. Murat 1447 yılında Arnavutluk'un alınması için sefer düzenlenmesi kararı almıştır. Seferin başlamasıyla birlikte birçok yer ele geçirilmeye başlamıştır. Durumun ciddi olduğunu anlayan İskender Bey, Arnavutluk'un Dağlarına kaçarak yakalanmaktan kurtulmuştur. Merkez olarak Kruja Şehrini yöneten İskender Bey'in ayaklanmaları, 1460 senesine kadar bastırılmamıştır. 1444 yılında yapılmış olan Arnavutluk Antlaşması'nın yenilenmesini istemiş, fakat 1468 yılında prensleri bir araya getirmeye çalışırken vefat etmiştir. Onun ölümü tam da Arnavut direncinin kırılmaya hazır olduğu zamana denk gelmiştir. Bazı rivayetlere göre ise, vefat etmeden önce ülkeyi güçlü bir müttefiklik bağı kurmuş olduğu Venediklilere emanet bırakmak istemiştir. Bunun üzerinde Venedik Arnavutluk'un önde gelenlerine çağrı yaparak, Osmanlı ordusuna karşı savaşılması istemiş, lakin onları bekleyen sonuç kaçınılmaz olmuştu. Sonunda da Fatih Sultan Mehmet'in savaş kararlılığı ile Kruja Şehri kuşatma altına alınmış ve 1478 senesinde şehir yönetimi ve halkı teslim olmak zorunda kalmıştır.²²

Venedikliler rahat durmamış ve Osmanlı ordusu üzerinde yeni oyunlar ve yeni ayaklanmalara sebep olmuşlardır. Bu vesile ile isyan başlatmak için yeni isimlere ihtiyaç vardı ve önemli olan bir ismin başı çekmesi gerektiğini biliyorlardı. Bundan dolayı 1499 yılında İskender Bey'in oğlunu davet etmişler ve ona yeni bir unvan

---

²²Akdemir, a. g. e., s. 8-10.

vererek “Yeni İskender” demişlerdi. Fakat Osmanlı Devleti Arnavutluk’ta bir güce sahip olmuştu. Bunun karşılığında ise Venedik gittikçe güç kaybetmeye başlamış ve (Draç) “Durrës” şehrini de teslim etmek zorunda kalmıştı. Böylece, Venedikliler bu topraklardaki 125 yıllık hâkimiyetlerinin sonuna gelmiş oldular. Daha sonraları yeni ayaklanmalar yapmak istemiş olsalar da, halk nezdinde karşılık bulamamışlardı. Deniz üzerindeki hâkimiyetlerini de kaybettikleri için oraları da Osmanlı Devleti ele geçirmiş ve 1571 senesinde Bar Limanı hâkimiyeti Osmanlı’nın eline geçmişti.²³

14. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı, Arnavutluk topraklarına yaklaşmış ve 1380 yılında Osmanlı ordusu, Arnavutluk eyaletlerine girmeyi başarmıştır. Osmanlı’nın Arnavutluk bölgesine girmesinde bölge halkının Müslümanlığa sıcak bakması, katı milliyetçi ve batıcı düşünürler dışında, Arnavutların önden gelen isimlere göre ise Arnavutların “Helenleşmekten ve Slavlaşmaktan” kurtulma isteğinin önem taşıdığını söylemek mümkündür. Arnavutluk’ta Osmanlı yönetiminin başlaması, insanların zihinlerinde dini inançların değişmesi açısından önemli bir rol oynamış ve bu durum bazı değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı’nın girmesiyle birlikte İslam Dini de Arnavut halkının içinde de yayılmaya başladı.²⁴

2. Günümüzde Arnavutluk

Osmanlı, Arnavutluk’u almasıyla beraber, İslam dünyasının sınırının Batı Avrupa’ya kadar uzanması için çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Bundan dolayı Balkanlar her zaman hareketli bir beşik haline gelmiş ve bununla birlikte, bu yoğun hareketliliğin ve büyük çabaların ardından, bugünlerde de farklı dinlerin ve kültürlerin buluşma noktası olmaya hak kazanmış oldu. Tarih boyunca, Arnavutluk’ta farklı dinler ve kültürler uyum içinde bir arada yaşamış, hoşgörünün ve toleransın, mükemmel bir modeli olmayı başarmışlardır. Ülke değişik tarihlerde farklı rejimlerin kontrolüne geçmesine rağmen, kendi özünü ve değerlerini günümüze kadar korumuştur.

Günümüzde Arnavutluk’un da bir kesim, dış güçlerin etkileri ve totaliter rejimlerin bırakmış olduğu izlerden dolayı, Osmanlıyı, toplumun muhayyilesinde işgalci bir devlet gibi yansıtma çabasıdadırlar ve İslam’ın insanlar arasında zorla yaygınlaştırıldığını ve halkın zorla Müslümanlaştırıldığını kabul ettirmesin söz konusu

²³Jacques, a. g. e., s. 218.

²⁴ Mustafa Balcı, Yüksel Özgen, Necip Karaevli, Balkanlar El Kitabı, C. III, Ankara, 2007, s. 58.

olduğunu dile getirmektedirler. Bundan dolayı bugünkü Arnavutluk'un sosyo-ekonomik problemlerinin sebeplerinden biri de Osmanlı dönemindeki İslamlaşma gösterilmekte ve "eğer Osmanlı olmasaydı, Arnavutluk'un Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinden biri olacaktı" iddiası dillendirilmektedir. Buda şunu gösteriyor ki, Arnavutluk tarihi batılılar tarafından yazıldığı için insanlar Osmanlıya küsmüş ve batılılaşma duygusu ön plana çıkmıştır. Osmanlıdan sonra, ülke farklı rejimler tarafından ele geçirildiği zaman, Arnavutlar devamlı yurtdışına göçerek ülkelerini terk etmişlerdi. Fakat bir gerçeğin hakkını teslim etmemiz gerekmektedir: Arnavut halkı, komünist zihniyete tabi olanlar hariç olmak üzere, 'Türk' ifadesini Müslüman olarak kabul ettiklerinden dolayı, Türklere karşı misafirperverlik ve saygılarını eksik etmezdi. Bugünlerde ise Arnavutluk halkı, İslamiyet'e olan ısınmalarının ve İslam'ı yaşamalarının en büyük destekçilerinin Türklere olduğunu kabul ederek, Arnavutluk'ta yapılan yardımlara ve eğitim çalışmalarına destek vererek sevincini ve mutluluğunu ortaya koymaktadır.²⁵

Son dönemlerde Arnavutluk halkının dine olan saygısını veya dinler arası diyaloglara olumlu ve hoşgörü ile bakmalarını, küçük bir milletin bir ulusal varlık olarak bize ulaştırdıkları bir değer ve kıymetli bir miras olarak görmek gerekir. Arnavutluk son dönemlerde ekonomik olarak sıkıntılı zamanlar geçirmekte, işsizlik sorunu ve yaşam standartlarının düşüklüğünden dolayı yurtdışına çıkışları, bütün Balkan ülkelerinde olduğu gibi inanılmaz yüksek bir düzeyde seyretmektedir. Fakat şunu da belirmemiz lazım ki, günümüz Arnavutluk'un da gençlerin camilere, dini eğitim kurslarında katılımı oldukça fazladır. Bu da özenilen batılı yaşamın monoton ve sıkıcı yüzünden sıkılmış olan gençliğin yeni projeler, yeni vizyon ve yeni bir hayatın arayışında olduğunu göstergesidir. Bundan dolayı bizler, hep birlikte günümüz Arnavutluk'unu daha ileriye taşımamızın, din eğitimini yaygınlaştırmanın ve doğru din bilgileri vermek için çalışmamız gerektiğinin bilincinde olmalıyız.

---

²⁵Hasip Saygılı, 20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutluk'ta Osmanlı Algısı, 2014, s. 3-16.

İKİNCİ BÖLÜM
ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ VE ANAYASASINDA DİN
EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

I. ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİ

A. ARNAVUTLUK'TA DİN EĞİTİMİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1. Bağımsızlık Sonrası Din Eğitimi

Arnavutluk Osmanlı yönetim himayesinden ayrıldıktan sonra kendi bağımsızlığını 1912'de kazanmıştır. Aynı zamanda Arnavutluk Müslümanlarının durumu, Ülkenin siyasi gelişmeleriyle yakından ilişkilidir.²⁶

O dönemdeki hükümet bazı reformlar yapmasına rağmen, var olan dini çalışmalar varlığını devam ettirebilmiştir. Fakat daha sonra görüyoruz ki dini çalışmalar önemini kaybetmiş ve bir süre sonra tamamen kaldırılmıştır. Bağımsızlıktan sonra, Arnavutça ülke genelindeki bütün medreselerin müfredatının parçası olmaya başlamıştır. Aslında eğitim sistemi için reform çalışmaları ilk olarak Müslüman Birliği tarafından yapılmak istenmiştir. 1917 yılında reform çalışmaları kapsamında çıkan 19 – 25 sayılı reform maddelerine göre, imam ve İslam âlimlerinin medreseler ve fakültelerde ders görmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde atılan en önemli adım ya da reform ise, Lushnje Kongresi kararlarından bir parça olan, Arnavutluk'ta eğitim sisteminin birleştirmesiydi.²⁷

Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi ve Arnavutluk devletinin temellerini atmasıyla beraber eğitim sistemine çok önem verilmeye başlandı. Dönemin Vlora Gazetesinde şöyle bir yazıyla karşılaşmakta: “Memleketimiz büyük devletlerin arasına ancak iyi bir model sunan kaliteli bir eğitimle girebilir.” O zaman var olan imkânlara göre, Milli Eğitim Bakanlığımız 1913-1914 yılları arasında 46 ilkokul ve iki hazırlık okulunun açılışını gerçekleştirmişti. O zaman ki devlet erkânı bütün dini inançlara karşı dengelenmiş bir politika izlemekteydi. Dönemin en önde gelen din adamlarından olan Hacı Vehbi Dibra ve Dom Nikoll Kacorri, İsmail Kemali yönetiminin kabinesinde önemli görevler yapmaktaydılar. Bu durumun oluşturduğu etkileri yeni açılan okullarda fark edebiliriz. Sayısal ve sözel derslerin yanında aynı zamanda sınırlı din dersleri de bulunmaktaydı. Teokratik imparatorluktan yeni çıkan bir devlet için ve o zamanın zihniyetini göz önünde bulundurursak dini derslerin olması normaldir.

²⁶ Mustafa L. Bilge, a.g.e. , s. 387.

²⁷ Ziya Kazıcı, “Historia e Arsimit Islam” (İslam Eğitim Tarihi) , Tiran, Feneri, 2001, s. 34-35.

Birinci Dünya Savaşı'nın Arnavutluk'un geçirmiş olduğu en zor dönemler olduğunu söyleyebiliriz. Arnavutluk üç taraftan işgal edilmişti; bir taraftan Avusturya-Macaristan, diğer taraftan ise İtalya ve Fransa. Avusturya – Macaristan kendi çıkarları doğrultusunda ve stratejik bir şekilde Arnavutluk'un Kuzeyini işgal etmişti. Bu işgal döneminde alınan bir kararla üç bakanlık kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na Luigi Gurakuqi, Ekonomi Bakanlığı'na Fejzi Alizoti, Adalet Bakanlığı'na Avni Dabullen getirildi. Bu dönemde gelişen en önemli konulardan biri ise birçok okulun açılması ve aynı zamanda Arnavutluk tarihinin en iyi programlarının hazırlanmasıydı. Arnavutluk'ta eğitim en çok 1916 tarihinde ilerleme gösterdi. Bütün okullarda dini derslerin hazırlanması ve sınıflara programlanmış şekilde dağıtılması dini topluluklara bırakılmıştı.

Birinci Dünya Savaşının bitmesiyle, 21 Ocak 1920 tarihinde düzenlenmiş olan Lushnja Kongresi'nde ülkeyi işgalcilerden kurtarmak ve ülkede birlik ve beraberliği tesis etmek için önemli kararlar alındı. Yönetim bu kongreden sonra eğitime çok büyük önem göstermeye başladı. 15 Ağustos 1920'de Milli Eğitim Bakanlığı uhdesinde, Eğitim Kongresi yapıldı. Kongreye ülkenin en önde gelen eğitimcileri katıldı. Kongrede okullardaki dini konuların gelişmesine yönelik programların hazırlanması ve eğitim verilecek ders saatleri, din adamlarının inisiyatifine bırakıldı. Fakat bunların kontrol ve denetimi ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğundaydı. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan denetim komisyonu ise almış olduğu karara istinaden din eğitiminin ilkokul ve liselerde farklı bir programa göre devam edeceğine karar verdi.

Yeni kurulan bir devlet için ve politik sistemin henüz sağlıklı bir zemine oturmadığı bir dönemde Başbakan, Eğitim Bakanlığına daha dikkatli davranması talimatını verdi. Sorun sadece bu değildi; Milli Eğitim Bakanlığını rahatsız eden başka bir durum daha vardı. İçişleri Bakanlığı da olaya karışmıştı. Bundan dolayı Milli Eğitim Bakanlığı din derslerinin hazırlanmasıyla ilgili bir komisyonun kurulmasına istendi. Bu komisyon ilk defa 16 Eylül 1921 tarihinde toplandı. Bu komisyonun çoğunluğunu önemli sayıda din adamı oluşturuyordu. Hafiz Ali Korça, Sali Vuçiterni, Hafiz İbrahim Dalliu vb. isimler... Komisyon başkanı ise Hoxh Kadriu olmuştur. Komisyonun almış olduğu kararlar doğrultusunda ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileri için verilecek din derslerinin özel bir ders olmasına karar verildi. Bu karar doğrultusunda Eğitim Bakanlığı İşkodra şehrinde din eğitimi verecek olan öğretim elemanların hazırlanmasına

yönelik altı aylık kurslar açmaya karar alınmıştır. Böylelikle 7-12 yaşlarındaki çocuklar için açılan ilköğretim okullarında, öğrenciler Arnavutça alfabesi, Arapça alfabesi, Kuran-ı Kerim ve ilmihal dersleri öğreneceklerdi. Onlara aynı zamanda İslam Tarihi, Tecvit ve pratik bilgiler de öğretilecekti.

Tablo 1: 1921 İlkokul ve normal okul kademesinde okutulan dini derslerin haftalık ders saatleri

İlkokulda din eğitimi		orta okulda din eğitimi	
Sınıf	Haftalık Dini Ders Saati	Sınıf	Haftalık Dini Ders Saati
I.	-	I.	3
II.	3	II.	3
III.	3	III.	3
IV.	3	IV.	3
V.	3	V.	3

Tablo 2: Lise kademesinde okuyan öğrencilerin dini derslerin haftalık ders saatleri

Lisede din eğitimi (1921)	
Sınıf	Haftalık Dini Ders Saati
I.	2. Kur'an
II.	2. İnanç
III.	3. Fıkıh
IV.	2. Peygamber hayatı
V.	2. Arapça

Milli Eğitim Bakanlığı ve Müslüman toplumun orta yolu bulma uğraşlarına rağmen 1922 yılında Eğitim Bakanı Rexhep Mitrovica zamanında anlaşmazlıklar iyice artmıştır ve bu durum Müslümanların zor durumda kalmalarının sebep olmuştur.

Zamanla Arnavutluk devlet okullarında din eğitimi ders saatleri azaltılmıştır. Bundan dolayıdır ki Müslüman din adamları memnuniyetsizliğini zaman zaman dile getiriyorlardı. Yapılan tüm müdahalelere rağmen, Arnavutluk Devleti herhangi bir dini benimsemediğini ve laik bir devlet olduğunu ilan etmiştir.²⁸

2. Kral Zogu Döneminde Din Eğitimi

Ahmet Zogu, Arnavutluk tarihinde belirleyici rol oynayan önemli siyasi şahsiyetlerden biridir. O her şeyden önce bir aristokrattı. Mati Bölgesi'nden tanınmış ve zengin bir aşiret reisinin ailesinden geliyordu. Babası ve dedesi Osmanlı idaresine hizmet eden iki önemli paşa idi, Akrabalar arasında ise Osmanlı döneminde vezirlik mertebesine yükselenler olmuştur. Ahmet Zogu 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Osmanlı'nın en kritik döneminde ise Manastır Askeri İdadisinde ve aynı zaman diliminde İstanbul'da eğitim görmüştür. Fakat Balkan Savaşları başlamasıyla birlikte eğitimini yarıda bırakıp işgal edilmiş olan ülkesi için savaşa katılmak için dönmüştür. Ahmet Zogu karizmatik bir kişiliği ile beraber; cesurdu, kararlıydı, gerçekçiydi ve son derece merhametsizdi. Onun için de Arnavutluk'un siyasi anlamda çok çabuk bir yükselişi olmuştur.²⁹

Arnavutluk bağımsızlığını batılı güçlere onaylatmasına rağmen, ülke içinde siyasi istikrarsızlığı devam ediyordu ve maalesef bir türlü istikrarı sağlayamamıştır. 1921 Yılı'nın Nisan ve Aralık ayları arasında ülkede beş kez hükümet değişikliği oldu. Bu değişikliklerin ardından bir sonraki seçimleri kazanan Halk Partisinin lideri Ahmet Zogu oldu. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri ise Zogu'nun aynı zamanda içişleri bakanı olmasıydı. Bu dönemin en önemli özelliklerinden bir diğeri de hükümetin kurulmasıyla beraber hükümete karşı olan muhafazakâr güçler ise zaman kaybetmeden diğer üyelerle birlikte Zogu hükümetine karşı çıkmaya hazırlanıyordu. Zor durumda kalan Ahmet Zogu ise muhafazakârlara karşı silahlı mücadeleyle karşı koymaya başladı. Zogu, bu zor günleri muhafazakâr güçlerin lideri Şevket Verlaçi'nin kızı ile evlenerek

²⁸Hasan Bello, "kur feja meshohej ne shkolla", arkiva , <http://Gazetadita.al> (10.11.2018), s. 1-4

²⁹ Osman Karatay, Bilgehan A.Gökdağ, Balkanlar El Kitabı, C. 2., Ankara, Kara M & Vadi Yayınları, 2007, s. 324.

atlatmayı başardı. Aralık 1922 tarihinde yeni bir hükümet çalışmaları başladı ve Ahmet Zogu hem Başbakan hem de içişleri bakanı görevine başlamış bulunmaktaydı. Yeni görevine başlayan Zogu ülkeyi yabancı danışmanlarla idare etmeye başlamıştır. Hollanda, İtalya, Avustralya gibi ülkelerden isimlere önemli yerlerde görev vererek ve o zamanda beri İstanbul ile olan ilişkileri kesilmeye başlamıştır. 31 Ocak 1925’de görev süresi 7 yıl olarak belirlenen Cumhurbaşkanlığına seçildi. Kısa bir süre sonra da muhalefetin bütün kollarını etkisiz hale getirmişti. Aynı zamanda İtalya ile sıkı ilişkiler kuran Ahmet Zogu oradan güç alarak 1 Eylül 1928’de “Kral Zogu I” adıyla taç giymiş oldu.³⁰

Kral Zogu monarşiye dönüşün ilan edilmesinin 6 ay bile geçmemişken, dini toplulukların kendi yönetiminin altında olmasını temin eden yasayı imzalamıştı ve bu karar 16 Haziran 1929’da Resmi Gazete’de yayınlamıştı. Fakat bu kararın çıkarılması tüm dini topluluklarda tartışılmış ve karara karşı çıkmıştır. Yasaya göre Arnavutluk’taki dini topluluklar, manevi destekleyicilerdir ve tüm haklara sahiptirler. Her dini mezhebinin başkanı kendi kuralları içerisinde ve o mezhebin genel başkanı tarafından seçiliyordu. Sadece bazı önemli dini mezheplerin başkanları seçileceği zaman genel müdürlük tarafına sunuluyor ve görevine başlaması için Kral’ın onayı gerekiyordu. Bütün din topluluklar Adalet Bakanlığı’na bağlıydı ve bütün işlemler Adalet Bakanlığı üzerinden yürütülüyordu. Aynı zamanda onun tarafında denetleme izini bulunmaktaydı. Kararnameye göre bir dini mezhebin başkanının devlet kanunlarına aykırı davrandığı tespit edildiği andan itibaren kral tarafından görevinden alınabiliyordu. Yani anlayacağımız şudur ki tüm din toplulukları ve din adamları hem Müslümanların, Ortodoksların ve Bektaşilerin başkanları ülkenin önden gelen âlimleri de devlette bağlı olmaya mecbur kalıyorlardı. Dolayısıyla devlete karşı bir hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik vardı. Bundan dolayı yukarıda bahsetmiş olduğumuz kararname konusuna daha çok Hıristiyanlar karşı çıktılar. Kral Zogun Müslüman yönetimi ile de sıkıntıları olmuştur. Üstelik bütün dini kuruluşlar ve topluluklar öğrencilerin özel dini okullara gitmesinin yasaklanmasıyla ilgili yasa hükümlerine tabi tutuldu. Bu yasaya özellikle çok az sayıda Hıristiyan topluluğundan çok sayıda itirazlarda bulunuldu. Arnavutluk’un her yerinde bütün özel dini okullar kapatıldı. Medreselerden ise sadece Tiran’da ve İşkodra’dakilerin açık tutulmasına izin verildi. Burada Kral Zogun

---

³⁰ Sinan Aksin, Public Opinion, C.I, s. 110-111.

hedefinde ulusal karakter eğitimini güçlendirmek vardı. Fakat bunları yaparken çoğu dini topluluklara ve din adamlarıyla karşı karşıya geldi, Bundan dolayı bu reform eğitimi aslında çok da fayda sağlayamadı. Hatta daha çok büyük ölçüde zarar vermiş olduğunu söylenebilir. 1930'da dönemin Eğitim Bakanı hükümetin laik olduğu gerekçesi ile din eğitimlerine ödeme yapılmamasına ve bu eğitimi talep edenlerin ödemeleri kendilerinin yapması gerektiğine karar vermiştir.³¹ Kral Zogu görevde bulunduğu zaman Arnavutluk iki savaş dönemi arasındaydı. İlk dönemde laik sistemin oturması ve öylece de kabul görmesi için kendisi çok yakından takip etmiş ve laik sistemi ortaya koyarak ortaokullarda din eğitimini program içeriğinde dâhil etmemiştir. Bu zamana kadar ve bundan sonraki yıllarda Müslüman çocuklar eğitimlerini açılmış olan kurslarla sağlayabilmiştir. Arnavutluk'ta 1921-1944 yılları arasında ortaokullarda ülkenin iki dinli (İslam ve Hıristiyanlık) olmasının ülkede getireceği pratik zorluklar da ileri sürülerek din eğitime izin verilmemiştir. Bu dönemde hocalar ve papazlar sürekli değil de düzensiz olarak ortaokullara giderek öğrencilerin istek ve taleplerine göre din dersleri verilmişse de hiçbir zaman sistemli veya programlı bir din eğitiminden bahsetmek mümkün olmamıştır. Arnavutluk'taki devlet okullarında din derslerine yer verilmemesi 2. Dünya Savaşından sonra ülkenin komünist yönetimin eline geçerek daha da ağırlaşarak devam etmiştir.³²

Ahmet Zogu Dönemi'nde Tiran'da 2. İslam Cemaati kongresi toplandı ve Müslümanlar hakkında çok önemli kararlar alınmış oldu. Ayna zamanda alınan kararların ardından bir süre sonra cemaat yeniden örgütlenmeye başlandı. Buna göre Müslümanların bir dini yönetimi için biri daimi konsey, bir diğeri de vilayet konseyleri adıyla iki ayrı konsey oluşturuldu. Ahmet Zogu zamanında dine karşı sıcak bakılmıyordu ve Tiran'daki medreseler ve Berat Medresesi dışında bütün medreseler kapatılmış oldu. Çok geçmeden iki yılın ardından Berat Medresesi'de kapatıldı ve Tiran İslam Enstitüsü olarak değiştirildi. Bu kurum da 1935 yılında yaklaşık 100 öğrenci okuyordu ve yedi yıllık öğrenimin ardından yükseköğrenim için yurt dışında gönderiliyordu. Zamanın ilerlemesi ile beraber devlet dini kurumlar için hiçbir bütçe ayırmamaktaydı. Bütün camilerin ve kursların bakımı İslam cemaatinin vergileri ile

³¹Valentina Duka, "Istitucionet Fetare ne Gjate Mbreteris se Zogut", (28.01.2014), <http://www.zeriislam.com>, (13.11.2018), s. 1-7.

³²Ali Özkan "Enver Hoca Döneminde Din-Devlet İlişkisi", Volume 4, Issue 4, November 2012, s. 296-297.

sağlamıyordu. Şunu görmekteyiz ki Ahmet Zogu zamanında ister eğitimi açısından olsun ister İslamiyet etkinlikleri bakımından giderek faaliyet alanlarının daraldığını, kısaltıldığını müşahede ediyoruz.³³

Zogu zamanında devlet okullarında din eğitimi ile alakalı bir değişiklik yapılmak istediye de çabalar yeterli olamamıştır. İtalyan işgali altında Kasım 1944 yılında Korça Vilayetinde toplanmış olan eğitim kongresinde alınan kararlar doğrultusunda hiçbir devlet okulunda din derslerine yer verilmeyeceği ifade edilmiştir. İslam veya Hıristiyanlık ile ilgili dini müfredat bulunmakla beraber okulların temel özellikleri laiklik ilkesini ortaya koyması istenmiştir. Yapılan bütün bu değişiklikler veya laiklik konusunun ortaya atılması, hükümetin hedefinde dinin dışlaması olduğunun ilanıydı. Çünkü din eğitimi ile insanların ufuklarının açıldığını ve gerçekçi bireyler yetiştiğinin farkındaydılar. Buna karşı çıkmak için de öğrencilerin zorlandıkları ve dini eğitimin zor geldiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bütün dini kurumlara olan desteklerini kestiler ve din okullarını, medreseleri kapatmış oldular. Kısacası okul açma yetkisi, hakkına sahip sadece devlet olduğu deklare edildi ve buna istinaden de diğer dini toplulukların açmış oldukları özel merkezlerine de el koydular. Çocukların ve genç nesillerin okuması, eğitilmesi, yetiştirilmesi ve yönlendirilmesi hakkına sadece devlet olduğunu açık acık kabul ettirmiş oldular. Böylece okullarda sadece devletin sözü geçtiği için farklı eğitimlere de başvuruldu ki bunlardan biride ateizmdir. Bu hamle ile birlikte şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki dini toplulukların ve devletin arasındaki kavga iyice büyümeye başlamıştır. Ahmet Zogu döneminde zikir ve namazlar yasaklanmıştır. Kral 1. Zogu zamanında yapılmış olan reformların ve alınmış olan kararların önemi, bir anlamda sonraki dönemlerde gelecek olan komünizm döneminin şiddetine bir temel hazırlamış olmasıydı.³⁴

---

³³Bilge, a. g. m., s. 388.

³⁴ Mustafa N. Özfatura, Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekleri, C. 2., İstanbul, 1997, s. 1850 – 1859.

3. Enver Hoca Döneminde Din Eğitimi

Arnavutluk'ta Komünizm Dönemi dediğimizde aklımıza ilk şahıs olarak muhakkak Enver Hoca gelmektedir. Enver hoca (1908 – 1985) İkinci Dünya Savaşı'nda partizan birlikleriyle birlikte mücadele ederek ülkesini İtalyan ve Alman işgalinden kurtarmış ve bağımsız bir Arnavutluk ortaya koymuştur. Bundan dolayı Arnavutluk Milleti onu bir kahraman olarak görmüş ve iktidarı ele geçirmesiyle beraber ülkeyi kırk yıl yönetmiştir. Lakin Enver hoca Marksist- Leninist bir ideoloji ile birlikte Stalinist bir anlayışı benimsemiştir. Ülkeyi yönettiği süre içerisinde katı bir diktatörlük rejimi uygulamış ve ülkeyi ileri devletler seviyesini çıkartmak için çalışmıştır. Hoca döneminde bir yandan eğitim ve kadın hakları konularında başarılar elde edilmişse de öteki yandan ifade, düşünme, konuşma, inanç özgürlüğü ve seyahat etme özgürlüğü gibi konularda büyük bir başarısızlık ortaya çıkmış, yani insanların en temel hak ve özgürlükleri tamamen ortadan kaldırılmıştır. Enver Hoca kırk yıllık yönetim sürecinde dine olumsuz bakmış ve iktidara gelir gelmez bu tutumunu belli etmiştir. Marksist bir ideoloji takip etmek suretiyle, adeta, dini insanları uyuşturan bir afyon gibi görmüştür. Bununla beraber Enver Hoca aynı zamanda din kelimesini yâda “kavramını” yok sayarak ülkesini 1967'de “dinsiz” bir devlet ilan etmiştir. Dinsizliği 1976'da yeni Arnavutluk Anayasası'na eklemesi, insanlığın ve halkın en temel insan hakkı sayılan, İnanç özgürlüğünden mahrum bırakılması Enver hocanın en karanlık yönlerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla şunu diyebiliriz ki Hoca dönemi Arnavutluk'un din ve dini inanışlarda diğer Avrupa ülkelerinde başlatılmış olan dine karşı savaşlarının en yıkıcı ve acımasızı Arnavut halkına yıllarca yaşatılmıştır. Şunu diyebiliriz ki Arnavutluk halkının inançlarında ciddi şekilde erozyon oluşmuştur.³⁵

Enver Hoca döneminde Avrupa'da çoğunluğu Müslüman olan tek millet ve devlet Arnavutluk'tur. Yani din bütün Balkanlarda olduğu gibi aynı şekilde de Arnavutluk'ta da insanların öz kimliklerinin bir parçası oluşmuştur. Fakat Arnavutluk'ta 2. Dünya savaşından sonra iktidara gelen komünistler aynı zamanda dine karşı resmi saldırılara da başlatmış oldular. Bunun beraberinde “Albanizm” yani “Arnavutçuluk” milliyetçiliği terimi günlük tartışmalara dâhil ederek Arnavutluk halkının tepkisini sindirmek için ortaya atılan bir kavramdır. Yani Albanizm kavramının

---

³⁵ Ali Özkan, Religion And State Relations in Albania Duringthe Enver Hoxha Period, “Enver Hoca Dönemi'nde Arnavutluk'ta Din-Devlet İlişkisi”., Volume 4 issue 4, November 2012, s. 294.

“yeni insanı” icat etmeyi amaçlayan bir terim olduğunu da açıktır. Aynı zamanda bu kavram tüm dinlerin yok sayılması ve bunların yerine Arnavutların kendilerinin bir din olduğu fikrini zihinlerde oturtmak istemiş ve bir yere kadar amacına ulaşmıştır. Tabii ki Enver Hoca bu uygulamada yasaklamış olduğu dinlerle beraber ortaya çıkan boşluğun Arnavutların dayanışması ve milliyetçilik ile doldurulmasını istemiştir. Dolayısıyla bunu yapmak içinde Arnavutların hiçte gönüllü olmadığı milliyetçilik grupları ve kuruluşları oluşturmuştur. Enver Hoca’ya göre bir Arnavut’un gerçek bir Arnavut olabilmesi için onun o dinden arındırılması, uzaklaştırılması gerekmektedir.³⁶

Enver Hoca, hiç farkında olmadan bir konuda Müslümanların yararına bir şey yapmıştır. 1945 yılındaki nüfus kayıtlarına göre Arnavut halkının %70’inin Müslüman, %20’sinin Ortodoks, %10’unun da Katolik olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi bütün verilerde desteklemektedir ki Avrupa’da Müslümanların çoğunlukta olduğu tek ülke Arnavutluk’tur. Toplam rakamlar %100 olduğuna göre buda şunu gösteriyor ki başka bir inanca sahip olan veya hiçbir inanca sahip olmayan herhangi bir kesimin olmadığı açık ve net bir şekilde gözükmektedir. Ama buradaki şu hususun altını çizmekte fayda vardır: Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, Diktatör Enver Hoca tedrici bir yoldan geçilmediği takdirde dinden kurtulamayacağını bildiği için dini kaldırmak için de çeşitli yollara, stratejilere ve yöntemlere başvurmuştur.³⁷ Enver Hoca döneminde din düşmanlığını baş gösterince ve dini ibadetlerin yapılması yasakladığından dolayı, yani halk ibadetlerini açıktan yapamadığı için gizlice yapmaya başlamış, ayrıca dini kimliklerini korumak içinde kapı tokmaklarına haç veya at nalı gibi inançlarını az da olsa hatırlatan semboller koyma yoluna koyuldular. Bütün bunları gerçekleştirirken diğer taraftan da komünist sisteme ve idaresine tepki göstermeye devam etmişlerdir.³⁸

Hoca, Arnavutluk’ta ülkesini İtalyan faşizminden kurtaran bir kahraman olarak milletin önüne çıkmıştır. İnsanların bağlılığını kazanmak için ve dini yasaklama yoluna gitmeden önce akıllıca davranıp yaptığı ilk toplantısına din adamlarını da davet etmiştir. Dinin vatan için, millet için birleştirici, bağlayıcı bir unsur olarak önem taşıdığını vurgulamıştır. 14 Mart 1946 tarihli Anayasa’nın 15. Maddesi şöyledir:

³⁶ Georgia E.Beilmann, Albania: Realigon, Identity and Solidarity, USA 2005, s. 43

³⁷Edwin Jacques, Shqiptaret Historia e Popullit Shqiptar nga Lashtesia Deri ne Ditet e Sotme, 1996, s. 490

³⁸ Georgia E.Beilmann, Albania, a.g. e., s.49

“Vatandaşların dinlerindeki haklarından dolayı cezalandırılması yasaklanmıştır.” 18. Madde ise “Tüm vatandaşların dinlerinde ve inançlarında serbest olmaları garanti edilmiştir” ifadesini ihtiva etmektedir. Enver Hoca tabii ki bu maddeleri anayasadan çıkarmamış ama bunları dikkate almayarak dine karşı sert tedbirler uygulamaya devam etmiştir. Biraz önce bahsetmiş olduğumuz maddeler hakkında da şöyle ifadelere yer verilmiştir: “Ülkenin bütün vatandaşları milliyet, ırk ya da din ne olursa eşittir. Irk ve ya din adına vatandaşların haklarını kısıtlayan ya da ayrımcılık yaratan herhangi bir davranış, anayasanın öngördüğü şekilde cezalandırılacaktır.”³⁹

Tarihin bizlere gösterdiği gerçeklere göre eskilerde, Arnavutluk Müslümanları Türkiye ile Ortodokslar ve diğer dini kuruluşların kimileri Yunanistan ve Vatikan ile işbirliği yaparken, maalesef Enver Hoca insanların bilinçaltında bu ilişkilerin yanlış olduğunu ve gereksiz olduğu fikrini yerleştirmiş ve bu propagandayı en iyi şekilde yürütmüştür. Enver Hoca 1946 yılında yaptığı anayasa Konuşmasında, basın, toplanma, din ve ibadet özgürlüğünü garanti altına almış bulunuyordu. Bir ayrıcalık olarak da Anayasa’da özel mülk edinmeye hak tanınmış ve ırkçılığa karşı çıkmıştır.⁴⁰ Anayasa’da şu ifadeler yer almaktadır: “madenlerin, büyük arazilerin ve aynı zamanda diğer tabii kaynakları, radyo, bankalar, vb.. devletleştirilmiştir.”⁴¹ Aynı zamanda din adamları o dönemde çok miktarda arazi ve vakıflara sahip olmuş, Bu kaynaklarla kendi geçimlerini kendileri sağlıyorlardı. Fakat anayasa değişikliğinde “Toprak Reformu” adı altında alınan kararda hiçbir kurum mal, mülk ve servete sahip olamayacak, tüm bu mallar ve toprakların devletleştirildiği ilan edilerek devletin yönetimine geçmiştir. Bu hem Arnavut milletine hem de din adamlarına karşı yapılmış olan diktatör tarafından ilk saldırısı olmuştur.⁴²

Enver Hoca’nın 1945 yılında başlayıp 1985 yılına kadar aralıksız süren 45 yıllık diktatörlüğünde dine karşı savaşın ilk adımları, ilk hamleleri 1945-1967 yılları arasında olmuştur. 1946 yılında Eğitim Bakanlığı aniden bir açıklama yapmıştı. Açıklamada, din eğitime karşı olunduğunun ilan edilmesiyle beraber, asıl hedeflerinin yetişmekte olan genliği dinin izolesinden kurtarmak olduğunu ifade etmişlerdi. Birçok din adamı bu tutuma cevap olarak, örgün eğitiminden daha fazla yaygın bir eğitim işlemeye başlaması

³⁹Jacques, the Albania, a. g. e., s.458

⁴⁰Owen Pearson, Diktatörlük ve Demokrasi olarak Arnavutluk, London, 2006, s.19-20.

⁴¹ Ayın Tarihi, No:148, Ankara, 1-31 Mart 1946.

⁴²E. Beilmann, a. g. e., s.22-23.

olmuştur. Din adamları her bir gence veya çocuğa yetişmek için dini anlatmak için seferber oldular ve bu açığı kapatmak için de derslerini camilerde, kiliseler de veya farklı mekânlarda din eğitimi vermeye çalıştılar. Fakat ne yazık ki devlet bu duruma karşılık 1947 Yılı'nın Şubat Ayı'nda bir karar çıkartarak bu yerleri de kapatmak için müdahalelerde bulunmuştur. İhtiyar, genç ve çocuklar din eğitiminin tedrisinden mahrum bırakıldılar. Başka bir ifadeyle "din eğitimi tarihe teslim oldu". Tabii ki devlet bütün bu müdahalelerini bir amaç doğrultusunda Bu amaç ise, din eğitimi yerinde başka dini derslerin koyulmasıydı. Leninizm, Ateizm ve Marksizm gibi ideoloji ve öğretilere yer verilmesi için baskılar yapıldı.⁴³Yapılanlar yetmiyormuş gibi camilerdeki yapılan vaazlara veya kiliselerdeki yapılan dini konuşmalara engel konulmuştur. Bununla birlikte dini basın-yayın yapan bütün organlara da baskı yapılmıştır. Daha öncede söylediğimiz gibi; Arnavutluk dinine çok bağlı olan bir ülkeydi. Enver Hoca'da bunun farkındaydı. Enver Hoca, Arnavutluk halkını dininden koparmak için öncelikle önde gelen din adamlarının ortadan kaldırması gerektiğini biliyordu ve bunun hesabını iyi yapmıştı. Araştırmalarımıza göre Arnavutluk'ta komünizmin ilk yıllarında 82 Bektaşî, 55'ten fazla hafız ve hocanın idam edildiğini tespit ettik. Sayısı tespit edilmeyecek kadar çok insan kaybolmuş ve bir o kadarı da sürgün edilmiştir. Kısacası Enver Hoca, zalim diktasında istediği insanı vatan haini kabul edebilir, istediğine ölüm cezası verir, istediğini mahkûm ederdi.⁴⁴

Bu süreçte de en fazla baskı din adamlarına yapılmıştır. 1946 yılının ilkbahar aylarında, diktatör yine harekete geçmiş ve Ortodoks Kilisesi'ne, Bektaşî ve diğer Müslüman mezheplerine baskılarını artırmıştır. Aynı zamanda 1946 yılında dini kurumların kullanımına tahsis edilmiş olan toprak izinleri miktarı indirilmiş ve 10 hektara çekilmiştir. Tabii ki bu sınırlamalar dinin ilerlemesine veya dini faaliyetlerin yapılmasını engellemiştir. Hayır, kurumlarının manastır kültürüne sahip olan topluluklara yardım etme kapasitesi kısıtlanmıştır. Böylece devletin haberi olmadan veya devletten izin alınmadan faaliyet ya da açıklamalar yapılamaz hale gelmiş ve yasaklanmıştır.⁴⁵

---

⁴³Edwin Jacques, a. g. e., s.492.

⁴⁴Agron Tufa, Fillimet e Persekutimit Komunist mbi Komunitetin Myslyman Shqiptar, Tirane, 2013, s.235-240.

⁴⁵ James S. O'donnell, *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, 1999, s.138-140

Arnavutluk' ta Komünizm dönemine kadar hizmet veren yaklaşık 520-530 camiden açık kalan cami sayısı 24'e inmiş durumdaydı. Diğerlerinin ise tamamı kapatıldı veya başka amaçlar ve faaliyetler için kullanılmıştır. 1945'te ise bir kilisede hizmet veren 95 din görevlisinden geriye 7-8 sene içinde yalnızca 10'u sağ kalmıştı. Çünkü Enver Hoca bu din görevlilerinin 26'sını idam ettirmiş, 35'ine hapis cezası vermiş, diğer 10 rahipte bir anda ortadan kaybolmuştur. Birkaçı askere alınarak Diğerleri ise kaçmış durumdaydı. Bu durum şunu gösteriyor ki, dini adamlarına acımasızca, hiçbir sebep olmaksızın işkenceler yapılıyor, insanlık dışı muameleler uygulanıyordu.⁴⁶

26 Ocak 1949'da Arnavutluk hükümeti 743 sayılı kararname ile bütün dini komitelerin komünist rejimine uyması ve rejim kurallarına göre hareket etmesi istenmiştir. Herhangi bir dini cemaatin verdiği ilanlar devlet yetkililerinin onayını almadan yapılamaz hale gelmiş ve aynı zamanda yapılacak olan dini organizasyonlarda devlete sadık kalınması şart koşulmuştur. Bu kararname doğrultusunda dini toplumların 90 gün içinde hükümete bağlılıklarını ispat eden bir yazı hazırlanması istenmiştir.⁴⁷ Enver Hoca döneminde Arnavutluk'ta ulusal homojenleşme düşüncesi çok etkin olmaya başlamıştır. Din neredeyse toptan yasaklanmaya başlamış ve homojenleşme sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁸ Yani şunu açık söyleyebiliriz: Enver Hoca gibi diktatör bir adam kendisini Arnavutluk'ta yaşayan bütün insanların kendisine tapması gerektiği bir tanrı yerine koyması istemiştir. Öyle ki Arnavutluk'un Başkenti Tiranda kendisine özel olarak yapılacak bir müzenin inşasına uygun görmüştür.⁴⁹

Hoca'nın diktatörlük rejimi giderek artmıştır ve bunu en çok da Müslümanlara yansıtmıştır. Bundan dolayı diktatörlüğe karşı koyan din adamları hükümet tarafından aniden değiştiriliyordu, Onların yerinden hükümete boyun eğen ve hükümetin istediği gibi kullanılabilceği din adamları göreve getiriliyordu. Enver Hoca aynı zamanda kendi hedeflerini gerçekleştirmek için Arnavutluk'ta etkili olan İslam basın-yayın kurumlarına el koymuştur. Komünizm rejimi tarafından esir alınan Arnavutluk, bir Müslüman ülkesi olmasına rağmen, temel insan hakları olarak değerlendirilen inanç ve vicdan hürriyetinden resmi şekilde mahrum bırakılacaktır. Enver Hoca'nın İslam dinini

⁴⁶Edwin Jacques, a. g. e., s. 498-499.

⁴⁷Owen Pearson, a. g. e., s. 331.

⁴⁸ Andrew Baruch Watchel, Dünya Tarihinde Balkanlar, İstanbul, Ekim 2009., s. 129.

⁴⁹Clarisa De Waal, Albania Today A portrait of post-CommunistTurbulence, London, 2005, s. 252.

yasaklamasına kadar, Arnavutluk'ta ciddi bir dini hareketlilik söz konusudur. Lakin Enver Hoca yaptığı baskılarla yetinmemiştir. Hacca gidişleri, Cuma namazlarını kılmayı veya Ramazan Ayında oruç tutmayı zorlaştırmıştır. 1945'ten sonra bu ülkeden hiçbir kimse hacca gidememiştir. Hoca'nın 1966-1976 arasında bundan sonraki hamlesi ise Arnavutluk'ta ateist propagandasının, Çin devrim kültürü tarzında karakterize edilmesidir. Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yönelmekle birlikte ülkede çok daha kattı kurallara başvurmuş ve bir dinsizlik politikası başlatıp dine karşı tam bir savaş açarak halkı mücadele etmeye çağırmıştır. Nihai itibariyle 1966'da ülkedeki bütün dini yerler kapatılmış oldu.⁵⁰Bunu yapmasındaki tek amacı, İslam dinini yok etmek, dini yapıları tamamen ortadan kaldırmak onların yerine de vatan sevgisi duygusunu yerleştirmek istemiştir. Bunun için de din karşıtı kampanyasıyla, kamusal alanlardaki dini faaliyetleri büyük ölçüde engellemiştir. Fakat şu bir gerçektir ki Arnavutluk'taki insanların dini duygusu çok güçlüydü ve bundan dolayı insanların içindeki din duygusunu yok etmek hiçte kolay olmamıştır.⁵¹

Enver Hoca anlayışına ters düştüğü için sayısız cami hocasını öldürmüştür. Hoca'nın yapmış olduğu tüm baskıların ve dine karşı takındığı tavrın özünde iktidarını sağlamlaştırmak olduğu iddia edilmiştir. Bu çerçevede Hoca dikta yönetimini daha çok güçlendirmek için her yolu denemiş, Bundan dolayıdır ki 1951 yılında Arnavutluk'ta dini hayat hakkında hiçbir gelişme olmamış yapılan tüm propagandalardan da olamayacağını rejimin yaptığı baskılar tarafından anlaşılmıştır. Arnavut otoriteler dini komitelerin Arnavut tohumunu etkileyemeyeceğini ve din etkisinin zaman içerisinde verilecek eğitimle de toplumun materyalist bir dinsizliğe yöneltilmesinin mümkün olduğu düşünülmüştür.⁵²Avrupa daha önce örneği görülmemiş şekilde dinsiz bir ülkeden bahsedecek; o ülke de Arnavutluk olmuştur. Enver Hoca'nın din ve dini kurumlara karşı en ciddi ve en sert tavrını uyguladığı tarihler 1967 ve 1976 arasındaydı. İlk olarak Arnavutluk ülkesi 6 Şubat 1967'de dinsiz ülke olarak adlandırılacaktır. İkinci olarak ise Arnavutluk anayasasını değiştirerek dinsizliği anayasa maddesi olarak eklemiştir. Hoca dine karşı acımasız tavrını hiç gizlememiş ve yapmış olduğu bu

---

⁵⁰Bilge, a. g. m., s. 388-389.

⁵¹ Aydın Babuna, The Bosnia Muslims and Albanias: Islam and Nationalism, vol. 32, No. 2, June 2004, s. 309 .

⁵² R.J Crampton, İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar, İstanbul, Mart 2007, s.44-45.

değişiklikler insanlar içinde sürpriz olmamıştır.⁵³Enver hoca yapmış olduğu konuşmalarda ve zamanın en meşhur ‘‘Vepra’’ kitabında bahsettiği gibi dinin toplumu geri bırakma özelliğinin olduğunu ve gençlerin iyiyi yetişmesinin önünde çok büyük bir engel teşkil ettiğini savunmuş ve bununla mücadele etmek için çağrıda bulunmuştur.⁵⁴

18 Ocak 1967 yılında ‘Zeri Popullit’ gazetesi Arnavutluk’ta yapılan zulümlerin ve baskıları duyurmak için özgürlüğü üzerinde durulması gerektiğini düşünerek şöyle bir yazı yayınlamıştır: ‘‘Arnavutluk Katoliklerin Vatikan’dan bağımsız oldukları ilan edilmiştir. Enver Hoca daha önce yapmış olduğu konuşmada dini komiteler hakkında yeni bir politika uygulayacağını vurgulamıştır. Konuşmasında ise liberaller ve eski gelenekleri taşıyan dini hususların çatıştığını ifade etmiştir. Bunu kabul etmeyerek bu konuşmaya karşılık veren Durres şehrinde ki din adamları hemen ertesi gün derdest edilmiş, o şehirdeki bütün dini kurumlar kapatılmış ve tahrip edilmiştir. Aynı zamanda bu dönemlerde Hoca’nın emriyle Kuran, Tevrat ve İncil’de geçen isimlerin kullanılmasına asla izin verilmemiş ve hatta sert bir şekilde yasaklanmıştır.⁵⁵22 Kasım 1967 hükümet Resmi Gazete ’de yayımladığı 4337 sayılı kararnameye göre dini açık olarak yasak etmiş ve böylece Arnavutluk dünyanın ilk dinsiz ülkesi olarak tarihe yazılmıştır. Bundan sonraki süreçte ise tüm dini aktiviteler, dini dersler ve ibadetler kesinlikle yasaklanmış ve kararnameye karşı çıkanlara da çok ağır cezalar verildiğine şahit olunmuştur. Din adamlarına ve din kurumlarına karşı mermi yağdırarak, hapse atılanların veya sürgün edilenlerin sayısı tahmin edilenden daha çoktur. Böylece Arnavut halkı tüm dini ibadetlerden ve dini özgür yaşamaktan mahrum bırakılmıştır. Hoca’nın 1967’de ki konuşmasından sonraki Mayıs ayında binlerce cami ve kilise kapatıldı. Kapatılanların sayısının tahminen 2169 olduğunu söyleniyor, Kapatılan camiler ve kiliseler yakılmış yada sinema, müze, dans salonu olarak da kullanılmış. Ne yazık ki Arnavut halkına yapılan bu zulümlere karşı hiç kimse sesini çıkaramamış, hiç kimse de bu halkın temel insani haklarını savunmamıştır.⁵⁶

Enver Hoca her zaman ki gibi din adamlarının şöhretlerini, toplumda ki etkilerini yok etmek ve diğer taraftan da hükümeti eleştirmemeleri için din adamlarının

---

⁵³Pearson, a. g. e., s. 180.

⁵⁴ Enver Hoxha, Vepra, s.103-113.

⁵⁵ Ferhat Başdoğan, ‘‘Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri ’’, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Stratejik Etütler Bülteni*, Yıl 25, Sayı: 86, Eylül 1991, s. 62-74.

⁵⁶ John Burke, ‘‘Albania- Meseum of Marxism, *National Review*, November 12, 1982, s. 1414; James S. Torrens ‘‘Albania, Never or Next’’, *America*, March 2, 1991, Vol. 164, No.8, s. 232-235

birbirleriyle iletişim kurmaları devlet tarafından engellenmiştir. Sadece bununla da yetinmeyip tüm dini yayınlar için, tebrik kartları da dâhil olmak üzere, dağıtılmadan önce devletin onayından geçirilmesi şartını koymuştur. Bu tür baskılara karşı sadece din adamları değil, vaizler de nasibini almışlardır. Nerede dini adamları varsa sürekli aşağılanmış, giysileri alıkonup halk içinde mahcup etmişlerdi. Enver Hoca'nın kıyımlarının bir diğer örneği ise 2 dini eğitim veren kız okulu ve 15 yetimhanenin kapatılmış olmasıdır.⁵⁷Şüphesiz ki o dönemde yaşanan olumsuzlukları, insanlık dışı zulümleri, dövülen, öldürülen sayısız din adamı veya rejime karşı çıkanların maruz kaldığı işkencelerin hepsini burada ele almak durumundayız. Fakat bunların önde gelen bir iki örneğini anlatmak uygulanan baskı ve yapılan zulümlerin daha iyi anlaşılması açısından anlamlı ve faydalı olacaktır:

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Arnavut halkı temel insan haklarından kabul edilen inanç ve özgürlüklerden mahrum bırakılmışlar ve din adamları bu durumdan paylarına düşeni almışlardır. Din adamları sadece dini kurumlardan veya vaazlardan uzak tutulmamışlar, tanınmış bazı din adamlarının evlerine kadar girip özel hayatlarının yaşamaları dahi engellenmiş, evlerinde özel kütüphanelerine varana kadar ne var ne yok her şeye el konulmuştur. Bu zulme maruz kalan hocalardan biri de Hacı Hafız Sabri Koçi (1921-2004) Kendisi ilahiyatçı ve müftüydü. Kendisini ilim yoluna vermiş, ilim aşığı olan hoca, giydiği cübbelerinin “kirletilmesine” engel olmak için son nefesine kadar mücadele etmiş ve kendilerine eve kapatmışlardır.⁵⁸

Aşağıda aktaracağımız ifadeler, bu zorlukları ve işkenceleri daha açık bir hale getirecektir.

“Başımı bacaklarının üzerine koymuş bir şekilde, küçücük bir hücrede dudakları arasında ne fısıldadığını anlamak için rahibi bekliyordu. O da kendince hatırlıyor Sami Rrepiştir. Herkes gibi o da kendi sırasının ne zaman geleceğini bekleyişindeydi. Bir askerin çok güçlü bir tekmesi ve etmiş olduğu pis laflar, rahibin sessizliğini bozabiliyordu... Onu alıp da başka bir yere götürdüler ve yaklaşık bir saat sonra sanki cansız bir bedenmiş gibi yanımızdaki hücreye yerlerde sürükleyerek bıraktılar... Bir müddet sonra da kendine gelince, yanımızdaki rahibin Çeprian Nika olduğunu öğrenmiş

---

⁵⁷Edwin Jacques, a. g. e., s. 450.

⁵⁸ Faik Luli, Ne kujtim te brezave, Işkodra, Rozafa, 1997, s. 359-360.

olduk. Sonra anlatmaya başladı: ‘Dini konular konusunda beni çok zorladılar ve provoke ettiler. Fakat ben ise onlara Aziz Tom Akui’ni hakkında bilgi verdim ve böylece güzel bir ders vermiş oldum. Ama onların içinden biri ani bir şekilde sinirlenip bana Enver Hoca’nın tanrı olduğunu söyledi yüksek sesle. Ondan sonrada bana ne yaptıklarını kendimde olmadığım için hatırlamakta güçlük çekiyorum’ dedi.

Bir başka ifade de şunlar anlatılır: “Küçük bir hücrede 30-40 kişi kalıyorlardı. İnsanlar ayak sesleri veya kilit seslerini duyduklarında yerden zıplayıp ayağa kalkıyordu. Kimlerin kurşuna dikileceğini bekliyorlar. Herkes kurşuna dizilecek kişinin kendisi olmasını istiyordu. Onlar hücrelerden ve o işkencelerden bir an önce kurtulmak istemekteydiler.⁵⁹

Enver Hoca zamanında sadece din değil onunla birlikte dini isimler de yasaklamış, insanlar çocuklarına sadece komünist partinin kabul etmiş olduğu isimleri koymak zorunda kalmışlardır. 1975’te diktatör hükümet ‘isimleri uygun olmayan, siyasal, ideolojik veya ahlaki açıdan aykırı soyadı taşıyanlar için’ derhal isimlerinin değiştirilmesi emrini vermiştir. Sadece bu değil bundan sonrada koyulacak olan isimler de devlet tarafından belirlenen isimlerin listeleri de dağıtılmıştır bütün ülkeye ve insanlar sadece bu isimler kullanması gerekiyordu.⁶⁰Aynı tarihte, 1975 yılında anayasa tarafından çıkartılmış olan kararname ile beraber dinsel anlam taşıyan bütün coğrafi isimlerin değiştirilmesine karar verilmiştir.⁶¹

Enver Hoca sadece bununla yetinmemiş eğitim sisteminde de dini bir kampanya olarak öğrencilerin dini inançlarını bırakmalarına ve ateizm propagandasına destek vermeleri için emir vermiştir. Böylece Hoca’nın bitmek bilmeyen öfkesi, dine karşı baskısı anayasaya da dokunmuş ve 1976’da yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Anayasanın 55.Maddesi’nde şu ifadeler geçmektedir: Faşist, anti-demokratik veya dinsel ya da anti-sosyal seviyede her türlü örgütlenme, gruplaşma veya propaganda yasaklanmıştır. Böylece 1976-1991 yılına kadarki zamanda insanlık dışı uygulamalar devam etmiş ve bu uygulamaların içerisinde de ülkenin bütün medreselerinin faaliyetlerini durdurma

---

⁵⁹Stephane Courtois, Le Livre NoirDu Communisme, Tirane, 2000, s. 604-605.

⁶⁰ Georgia E. Beilmann, a. g. e., s. 37.

⁶¹Poulton, Albania, s. 240.

emri verilmiştir.⁶²Komünizm dönemi başlamadan önce Arnavutluk Balkanların ve Avrupa'nın en dindar ülkesi olmasına karşılık, rejim zamanında yapılan dini hayat üzerindeki baskılar gerçek anlamda Arnavut halkının din kavramını, dini anlayışını ve İslam yaşantısını ciddi anlamda zayıflatmış oldu. Enver Hoca, komünist rejimin ilk yıllarındaki hedeflerine, yani 'yeni insan' icat etmek idealine ulaşmak istemiş ve bunu her şeye rağmen başarmıştı. Enver Hoca 1985 yılında vefat ettiğinde halkın yaş ortalaması sadece 28-29 civarındaydı. Tabii ki yeni doğan çocukların veya hala küçük yaşta olanlar komünist rejimin etkisi ile büyüyen genç nesillerin nerdeyse hepsinde ateist bir kişilik vardı. Bu durumun en acı yansıması ise böyle bir eğitimden geçirilmiş olan gençlerin ailelerine dine dair tek bir kelime, tek bir söz edememesidir. Yaşlı bir adamın ağzından şu sözleri sarf etmektedir: "Kendi evlatlarımız, çocuklarımız dini anlatmaktan çok korkardı. ve dini bir hayat yaşadığımızı dair bir söz edemezlerdi çünkü dışarıdaki insanlara anlatılır diye korkuya kapılıp konuşmazlardı".⁶³

Enver Hoca hakkında şunu da söylememiz doğru olacaktır: Bulunduğu her yerde, bulunduğu her mekânda kitap okuyordu ve çok çalışıyordu. Aynı zamanda eğitimini tamamlamış biriydi; ama dine karşı olan kin duygusunun neden bu kadar ileri seviyede olduğunu anlamak mümkün değildir. Fakat her şeyden önce Hoca Marksist-Leninist diktatör liderlere karşı sempatisini saklamamıştır. Bununla yetinmeyip Marksist-Leninist çizgiden vazgeçmeyeceklerini, bu fikrin güçlenmesi gerektiğini, Marksist-Leninist prensipler için savaş verilmesi gerektiğini sürekli vurgulamış ve aynı zamanda bunun gerçek bir savaş ifade etmiştir. Mao ve Stalin'in felsefesinin en sert örneğini almıştır. Dolayısıyla ülkesine dünyanın en acımasız komünist sistemini yaşatmış oldu. Böylece ülkenin bütün kapılarını dünyaya kapatmıştır. Hoca hakkında son olarak yetişmiş olduğu dönemde, akrabalarından veya ailesinden hiçbir dini altyapı olmadığını söylemek yerinde olacaktır.⁶⁴

Enver Hoca Arnavutluk'u tam 40 sene komünist diktatörlüğe hapsedmişti. Tüm bu yaşananların ardından din düşmanı olan Hoca 11 Nisan 1985 tarihinde vefat etti. Ölüm haberinin yayılmasının ardından elbette ki uygulamış oldu acımasız politikaların eseri olarak ve toplumda yerleştirmiş olduğu ideolojiden dolayı kimileri sevinç

⁶² Georgia E. Beilmann, a. g. e., s. 25; Stephen Schwartz, 'Enversits and Titoist' – Communism and Islam in Albania and Kosova, 1941-99, mart 2009, s. 48-72.

⁶³O'Denell, a. g. e., s. 141

⁶⁴Sokol Brahaj, a. g. e., s.16.

içindeydi, kimiler de şaşkındı. Şunu biliyoruz ki Enver Hoca Diktatörlüğünde dış politikada birçok ülkeyle ilişkiler kesilmişti ve Arnavutluk yalnız kalmıştı. Bunun içinde “Yalnızlık” Arnavutluk’un kaderi olmuştu. Dünyadan kopan bir ülke halindeydi. Hoca’nın ölümünden sonra, onun yerini Ramiz Alia aldı ve Hoca’nın yıkılmış olduğu Avrupa ile olan ilişkileri düzeltmek için harekete geçti. Devletin liberalleşme sürecinde başlamış oldu. Arnavutluk’ta, 8 Aralık 1990 tarihinde lise ve üniversite öğrencilerinin ve her kesimden katılan vatandaşların katılımıyla beraber komünist rejime karşı 40 sene sonra en büyük protestolar başlatılmış oldu. Protestoların sonucunda diktatörlüğün heykeli Başkent Tiran meydanını dolduran kalabalık tarafından 20 Şubat 1991 tarihinde yıkıldı.⁶⁵Komünizmin yıkılmasıyla beraber ülkede yeniden dini faaliyetlere izin verilmiştir. Bütün kiliseler, camiler ve diğer kurumlar yeniden açılarak halkın kullanımına sunuldu. Arnavutluk 1990-1991 yılları arasında dünyaya açılmakla beraber İslam dâhil dinlerin yeniden doğuşu başlamıştır. Komünizmin çöküşünden sonra demokrasinin ilk yıllarında Arnavut Müslümanları ülkede yavaş yavaş medreseler açmış ve camiler inşa etmeye başlamıştır. Arnavutluk’un dünyaya açılmasının ardından, diğer İslam ülkelerinin de öğretmen göndermesiyle birlikte ülkede dinin yeniden inşası için müşterek bir çaba gösterilmiş ve dini faaliyetler yeniden başlatılmıştır. Bununla birlikte, 90’lı yıllara müteakip Arnavut halkının çoğu gurbette gitmiş, farklı beldelere yayılan Müslüman Arnavutlar din eğitiminin yaygınlaşması ve ibadethanelerin yeniden açılması için her şeylerini ortaya koymuşlar, maddi ve manevi yardımda bulunmuşlardır.⁶⁶

4. Enver Hoca Dönemi Sonrası Din Eğitimi

1990’da komünizmin sona ermesiyle beraber ülkede bir geçiş dönemi başlamış oldu. Geçiş dönemi ile beraber devletin başına yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ramiz Alia geçmiştir.

1 Ocak 1990 tarihinde ulusa sesleniş hitabında Alia, vatandaşlarına komünist yönetimin altında kazanılmış olan zaferi hatırlatmış ve Arnavutluk’un sosyalizm yolundan dönülmeyeceğini dile getirmiştir. Fakat bir yandan demokratikleşme yönünde esen değişim rüzgârları başlamış, diğer taraftan ise Arnavutluk’un uluslararası ilişkilerde başlatmış olan liberalleşme, Arnavutluk iç siyasetindeki kısıtlayıcı rejimle

⁶⁵ Miranda Vickersand James Pettifer, Albania: From Anarchy a balkan Identity, London, 1997, s. 100.

⁶⁶ Ali Özkan, a. g. e., s. 310-311.

büyük bir çelişki içerisindeydi. Bu çelişkilerden ve demokratikleşme yönündeki yoğun talepler Alia'yi iç siyasette yeni düzenlemelere yapamaya götürdü.

Ocak ayında acilen toplanan merkez komitesi toplantısında Alia, Arnavutluk'un Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünden ders çıkarması gerektiğini dile getirmiştir. Radikal ekonomik reformlara cevap vermenin ve siyasi partilerin kurulmasının ekonomik ve siyasi sorunlara faydalı olacağını dile getirmiştir. Alia, yine aynı tarihlerde demokratikleşme adını vermiş olduğu bu sürecin siyasi ve ekonomik reformlarını başlattı. 12 Mayıs 1990'da Ramiz Alia'nın ilk konuşmasındaki ifadeler şöyledir: "Arnavutluk hürriyet, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm yolundan geri döndürülemez, hiçbir şekilde geriye götürülemez." Bu sözlerine ilaveten ülkenin küçük olduğunu ve bu sebeple "kuvvetli bir birliğe" ihtiyaç olduğunu belirtmiş oldu.⁶⁷

Arnavutluk Avrupa'daki sosyalist ülkeler içerisinde komünizm dikta yönetimi altında en uzun dönemini yaşamış ve komünizmi terk eden son ülke halindeydi. Arnavutluk'un çok dinli bir toplum olduğunu hiç şüphe yoktur. Halen çok karmaşık bir dini tablonun sürmekte olduğunu söylemek mümkündür. Komünist rejiminin çöküşüyle beraber yeniden bir dini hareketlilik başlamış oldu ve bu durum Arnavutluk halkı tarafından memnuniyetle karşılandı. Böylece Arnavutluk'taki dini propaganda yasağı ortadan kaldırılmıştır ve nihayet Arnavut halkı rahatça dini inançlarını özgürce yaşamaya hak kazanmış oldular. Bu durum Arnavut halkı için 40 senelik bir hasretten sonra en büyük mutluluktur.⁶⁸

1990 Nisan'ında yapılan toplantının ardından Merkez Komite Genel Kurulunda konuşan Ramiz Alia bir açıklama yapmıştır. Mayıs'ta ise Halk Meclisi tarafından da resmi bir şekilde onaylanmış değişiklikleri sunmuştur. Mevcut hükümet, insan haklarının korunmasının uluslararası seviyeye taşınacağını ve Arnavutların yurtdışı ziyaretlerini ve seyahatlerinin yapılması için izin vereceklerini, dini propaganda yasağının ve ilticacılarının haklarında çıkarılan ölüm kararlarının kalkacağını duyurmuştur. Hoca döneminde yani 1960 yılında faaliyet dışı bırakılan Adalet Bakanlığı'nı yeniden kuracaklarını ve hükümet yasağının egemenliğini teslim ettiklerini bildirdi. Alia Komünizm döneminde yabancı yatırımcılara getirilen yasaklamaların,

⁶⁷ Tayfun Atmaca, Balkanlar El Kitabı, cilt:II, s. 350.

⁶⁸Enriketa Pandejmoni, "Religion and Gender in Albania", 2011, s. 22.

Hoca'nın yaptıklarına zıt olarak, kaldırılacağına dair yeni yasalar çıkartılacağını belirtmiştir. Sadece 2 ay geçmesine rağmen Dışişleri Bakanı Reis Malile'nin Başkent'in (Tiran'ın) en güçlü iki süper gücün ilişkilerinin yenilmesine ve yabancı kredi yatırımlarına karşı çıktığını iyice vurgulamasına rağmen, Alia Arnavutluk hükümeti Washington ve Moskova ile aralarındaki ilişkileri düzeltmek istediklerini bir kez daha dile getirmiştir. Sadece bununla kalınmamış Arnavutluk 15 yıldan beri uzak durmuş olduğu Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı'na da katılmak istediklerini ve kabulünü talep ettiklerini duyurdu. Malum olduğu üzere Enver Hoca sadece bu iki büyük güçle değil çok uluslu şirketlerle de ilişki kurmaya reddetmiştir. Tüm negatif çabalara rağmen ve yalnızlaştırılmış Arnavutluk olarak sonunda Mayıs Ayın başlarında BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar, Başkan Tiran'ın ziyaretinde bulunmuş oldu. Bu ziyaret ise Çin Başbakanı'nın 1967'de ziyaretinden beri Arnavutluk'a gelen ilk yabancı üst düzey ziyareti olmuştur. Tabi ki Cuellar'ın ziyaretinde toplantıdan önce vermiş olduğu röportajda tek partili sistemi eleştirmişti, fakat Arnavut lider ise duruşunu bozmayarak başka partilerin kurulmasına izin verilmeyeceğini bildirdi ve şunu ifade etti:“Bütün siyasi tutuklularının serbest bırakılmasına cami ve kiliselerin açılmasına dair söz vererek bir konuşma gerçekleştirmiştir.”⁶⁹

Tek partili sistemin devam etmesiyle ilgili Arnavutluk'un her yerinde protestolar baş göstermeye başlamış, bu kaosu yatıştırmak için, 2 yıl sonra Cumhurbaşkanı olacak olan Alia bu görev için Sali Berisha'yı görevlendirmişti. 1990 sonlarında insan haklarını ve temel özgürlükleri savunma formu kurulmuş, bütün bu çabalara rağmen bu kargaşanın devamlılığı artmıştır. Adeta bir ihtilal havasında olan ülkede Merkez Komite, 11 Aralık 1990'da siyasi hayatın demokratikleşmesini istediklerini benimseyerek seçim kararı almıştır. Karar ile başka siyasi partilerin kurulması kararı da alınmış oldu. Böylece tek partili sistemin yıkılışı ile beraber normalleşme süreci başladı. Kiliselerin ve camilerin restorasyonuna izin verildi. Dolayısıyla dini hareketlilik yeniden canlanmıştır. Bununla beraber yavaş yavaş Katoliklik, Ortodoksluk ve İslam müntesiplerinin dernek, vakıf vb. kuruluşların yasal olarak yeniden açması ve resmi

---

⁶⁹Elez Biberaj, Albania in Transition the Rocky Road to Democracy, 1998, s.26.

faaliyetlerin yapılması süreci başlamıştır. Yeni partilerin kurulmasına izin verilmesinin ardından ilk kurulan partide Demokratik Parti – DP kurulmuştur.⁷⁰

Arnavutluk'ta yapılan ilk demokratik seçimlerin ardından Doğu Avrupa Komünist Partileri'nin değişim rüzgârlarının etkisiyle seçimleri tek tek kaybetmeye başlamasıyla beraber Arnavutluk'ta tam tersi bir durum ortaya çıktı. 31 Mart 1991 seçimlerinde zaferle çıkan partilerin başında Arnavutluk İşçi Partisi %65 oy alırken, ikinci olan Demokrat Parti ise oyların %30'unu ancak alabildi. Üçüncü olarak ise Yunan Azınlık Partisi %5 oranında oy alabildi. 45 senelik bir parti olan Komünist Parti ve 4 aylık olan Demokrat Parti aldıkları oyları normal karşıladılar. Sali Berisha Demokrat Parti'nin daha çok tanıtılması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat halk ve işçiler sürekli protesto halinde olmuştur. Bu protestolara daha fazla dayanamayan İşçi Partisi, Sosyalist Parti olarak Fatos Nano'yu kurdu. Bu isimle halkın karşısında çıktılar ve İşçi Partisi'nden farklı olduklarını savundular. Ülkenin çözülmesi gerek ilk sorununun ekonomi olduğu biliniyordu. Bu konuda Sosyalist Parti ile Demokrat Parti farklı görüşler savundular. Bu süreçte ABD yönetimi ilk seçimlerin sonucunda insani amaçlı yardım yaptıklarını belirterek, ikinci seçimde ise kampanyalarına devam edeceklerini ve Arnavutluk'ta yapılacak yatırımların demokrasiye tam olarak geçişle beraber paralel olduğunu açıkladı. Bu şu anlama geliyordu: 1991 yılında Sali Berisha Amerika Birleşik Devletlerini ziyaret etmesiyle beraber ABD'nin desteğini almaya başlamıştı. Dolayısıyla din hürriyetinin yeniden kurulması ile beraber Arnavutluk, Amerikan grupları da dâhil olmak üzere, tüm dini grupların faaliyet sahası haline gelmiş bulunuyordu. Sosyalistlerin bunu ne kadar itiraz etmesine rağmen demokratların seçimlerini kesin kazandıklarını kendilerine güveniyorlardı. Böylece 9 Nisan 1992'de Demokratik Parti Genel Başkanı Sali Berisha'yı Parlamento tarafından Devlet başkanı olarak seçilmiştir.⁷¹

Sali Berisha'nın devlet başkanı seçilmesinin ardından, 1992 Yılı Nisan Ayında Afganistan'dan ve Sovyet Rejiminden gelen desteğin ortadan kalkmasıyla beraber, Arnavutluk'a çok çeşitli ülkeler gelemeye başladı. Örneğin Kuveyt'ten Başkent Tiran'a gelen heyet Arnavutluk'ta çok iddialı yatırımlarının planını sunarak ekonomik krizde olan Arnavutluk ekonomisine çok ciddi bir destek vereceklerinin garantisini veriyordu.

⁷⁰ Gürkan Akyol, Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 sonrası)., Isparta, 2007, s. 30.

⁷¹ Tayfun Atmaca, Balkanlar El Kitabı "Demokrasi Dönemi'nde Arnavutluk"., C. II, 2007, s. 355-359.

Dönemin Cumhurbaşkanı Berisha, dışarıdan gelen bunun gibi bütün heyetlere ülke kapısını açtı. Böylesi desteklerin ülke için olumlu sonuçlar doğuracağına inanıyordu. 1992'nin Ekim Ayında İslam Kalkınma Bankası'nın dönem başkanı Ahmet Muhammed yanındaki bir heyetle birlikte Arnavutluk'u ziyaret etmişti. Ulaşım, tarım, çeşitli eğitim kurslarının açılması, Arapça Dil Kurslarının açılması ve özellikle Arnavutluk'taki gençlerin Arap memleketlerinde farklı alanlarda eğitim almaları için bir takım kolaylıklar ve güzel imkânları sundu. Böylece 1992'de yine Berisha'nın tüm girişimlerinin sonucunda Arnavutluk ilk defa İslam Konferansı Örgütü'ne dâhil olmaya başardı. Bu durumla birlikte, Arnavutluk zor bir sürecin ardından, toplumun İslam Dinini öğrenmesine ve dinin Arnavutluk'ta yaygınlaşmasına katkı sağlanacak; aynı zamanda Avrupa'ya karşı kapanan bir ülke halinden çıkmış olacaktır. Bu durum ülkenin uluslararası bağlantılar kurmaya ve uluslararası arenaya entegre olmaya başladığını gösteriyordu.⁷²

Arnavutluk politika değişiklikleri ile beraber yalnızlıktan sıyrılmayı başarmıştır. Bu durumun en büyük faktörlerinden biri Sali Berisha'dır. Muhalefet partileri bu gelişmeleri kabul etmemiş ve aynı zamanda Arnavutluk'un dini referans alan bir konferansa girmesine karşı çıktılar. Bu kararları kararını hiçbir zaman desteklemeyeceklerini söyleminde bulunmuştur. Fakat Berisha'nın izlemiş olduğu politika genel olarak başarılı bir izlenim bırakmıştır. Arnavutluk hem komşularıyla ve batılı ülkelerle, hem de İslam ülkeleriyle güzel ilişkiler kurmayı başardı. Komünist rejimden sonra demokratikleşme yoluna giren Arnavutluk, Amerika ve Avrupa ile kurmuş olduğu askeri ve siyasi üst düzey ikili ilişkileri ile beraber, muhalefet, zamanın Dışişleri Bakanı ve Sali Berisha'nın Cidde'de katılmış oldukları bir konferans için anayasanın ilkelerine ters düşen bir ziyaret olduğunu dile getirmiştir. Suudi Arabistan Arnavutluk'a ciddi destek verdi ve eğitim sisteminin ayarlanması için altyapısında gerçekleşmesi gereken değişikliklerini hızlı bir şekilde destekledi. Arnavutluk'un dış politikası sadece bir meselede olamamıştı. Ekonomi, eğitim ve yurtdışında yaşayan vatandaşların haklarının korunması için adımlar atılmıştır. Eğitimde atılan adımların en önemlilerinden biri hem Suudi Arabistan hem de Malezya gibi Müslüman ülkelerle ikili anlaşmalar yaparak ülkede çeşitli yatırımların olmasına yol açılmış oldu. Bazı ülkeler

---

⁷²Ioannis Kagioglidis, Religious Eduaciton and the Prevention of the Islamic Radicalization: Albania, Britania, france and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Monterey-California, 2009, s. 20.

Başkent'te bankalar kurdu. Bu süreçte yeni neslin ve gençlerin dini eğitimlerini ve İslam bilgilerini öğrenmelerine fırsat sunulmuştur.⁷³

Din eğitiminin ve İslam aktörlerin demokratikleşmeye olan katkısının, diğer dini aktörlere benzer şekilde, farklı rejimlerin değişim anlarında ortaya çıkan şartlara göre siyasal konumlarını nasıl değiştirebilecekleri, uyarlayabilecekleri ve yeniden dile getirebileceklerine bağlı olduğunu varsayıyoruz. Serbestleşme döneminde, dini aktörlerin, özellikle komünistlerin kısıtlayıcı ateist politikaları göz önüne alındığında çok, fazla hareket alanı olmayabilir. Temel hakların tanınmasını sağlayan geçiş döneminde, dini aktörler, anti-komünist güçlerle bir araya gelme ve temel haklarını geri kazanma, koruma sözü veren demokratik bir düzenin kurulmasını destekleme eğiliminde olacaklarını söylemiştir. Aynı zamanda, diğerleri gibi İslam aktörlerin yeni tanınan dini hakları savunmak için yapıcı bir rol üstlenmelerini bekliyoruz. Bununla birlikte, siyasetin içeriğini etkilemeye ve kendi formüllerini dini ahlaka uygun şekilde itmeye olan ilgilerinin artması, demokratik kuralları ve kurumları birleştirme ve derinleştirme görevleriyle çok az ilgisi olabilir. Müslüman çoğunluk da dâhil olmak üzere tüm dini aktörlerin, demokratikleşme sürecinde mütevazı bir rol oynamasına rağmen, yapıcı bir rol oynadıklarını ortaya koyuyor. Başlangıçta, onlarca yıl ateizmin engellediği dini aktörler, rejim karşıtı hareketlerin amaçlarına uysalar da, demokrasi savaşına giremeyecek kadar zayıflatılmıştı. Geçiş döneminde, dini aktörler, yeni liberal devlet politikalarından ve temel kapasitelerin yeniden inşa edilmesi için bol miktarda dış yardımdan yararlandılar, ancak sonuçta siyasi katılımlarını kısıtlayan laiklik ve dini eşitliğin yaptırımını değerlerini korumaya istekli olduklarını kanıtlamışlardır. Dini aktörler, özellikle İslam topluluğu, Arnavutluk bağlamında Avrupa entegrasyonu projesiyle yakından ilgili olan demokrasinin pekiştirilmesi sırasında büyük ölçüde destekleyici bir rol üstlendiler. Arnavut İslam aktörler, tarihi projeye kolayca başvurdu ve yerel İslam değerleri hem Avrupa hem de demokratik değerlerle bütünleştirmeyi başarmışlardır.

Komünizm sonrası demokratikleşme, dini bir faaliyetin patlamasına neden olmuştur. Dinin bu çağdaş dirilişi, Arnavutluk'un demokrasiye geçişini karakterize eden yeni liberal devlet politikaları, açık fikir piyasası ve önemli dış yardımlardan

---

⁷³ Oktay Göktaş, *Balkanların Anahtar Ülkesi: Arnavutluk*, Ankara, 1995, s.3.

kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, on yıllarca süren komünist, ateist politikaların kesilmesinden sonra yeniden doğuşu, aynı zamanda hem devletle ilişkiler, hem organizasyon-el yapılar hem de teolojik yönelim ile ilgili bazı komünist öncesi özelliklerin çoğunu ortaya çıkardı. Aynı zamanda, ortaya çıkan dini manzara, tükenmiş bir dini örgütü ve komünist rejimin şiddetli ateist politikalarından miras kalan yıpranmış dini hayatı yeniden inşa etmenin zorluğunu yansıtıyordu.⁷⁴

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin ardından, Mart 1992'de Arap ülkelerin çoğu Arnavutluk'un kalkınması ile fırsatlarını kaçırmamak için yardımlarını esirgemediler ve her alanda yatırım yapmaya başladılar. Ancak Arnavutlara yardım sözü veren Amerika ve Avrupa ülkeleri yatırımlarını gerçekleştiremediğinde, hemen "Avrupa veya İslam'a doğru" sloganların atıldığı görünmeye başladı. Arnavut milleti Avrupa'nın kendilerine sırt döndüğünü anlamışlardı. Cumhurbaşkanı Sali Berisha'nın İslam Konferansına üye olması kararının ilgili parlamentoya ve ya kimseye danışmadan aceleyle alındığı söylenmiştir. Tabii ki bu hareketin Arnavutları İslam dünyasına doğru daha çok yaklaştıracığından endişelenmeye başladılar. Dolayısıyla böyle çaresiz bir ülkenin ekonomik durumu düşük olduğundan ve desteğe ihtiyaç duyulduğundan yatırım kaynağının buraya aktarılması mantıklı bir hareket olacaktı. Böylece Arap dünyasının, Arnavutların İslam'a açılmasının daha kolay olacağı ortadaydı. Bu durum Arap-İslam'ının Arnavutluk'ta yerleşmesine yolunu açtı.⁷⁵

Arnavutluk'ta eğitim konusu hakkında, muhtemelen Arnavutluk'un ılımlı yerel İslam eğitim kurumlarının yeterli olmamasından dolayı daha çok Müslüman gençler eğitimlerini almak için İslam ülkelerine yayılmışlardır. Arnavutluk Müslüman Komitesi'nin ve Eğitim Daire Başkanlığı'nın 2006 yılında açıkladıkları verilere göre, İslam ülkelerinde okuyan öğrenci sayısının 1.357 olduğu bilgisi verilmiştir. İslam ülkelerinde okuyan öğrencilerin paylaşımları şöyledir: Mısır (206), Libya (42), Türkiye (350), Malezya (50), Suriye (50), Suudi Arabistan (350), Lübnan (70) ve Yemen (78).

---

⁷⁴Arolda Elbasani, Religion and Democratization in Post-Communist Albania, Aralık 2010, s. 2-3.

⁷⁵ Miranda Vickers, "Islam in Albania", Advanced Research and Assessment Group, March 2008, s. 2.

Ayrıca bu verilerden daha fazla öğrencinin olduğu düşünülmektedir. Bu rakamların %100 doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunlar sadece farklı STK'lar aracılığı ve destekleriyle giden öğrenciler olup, Arnavutluk Devleti'nin desteğiyle gidenlerin son verilerine göre son 10-20 yılda Müslüman ülkelere eğitim için giden gençlerin sayısı binleri aşmaktadır. Burada diğer Avrupa ve Batı ülkelerine eğitim için gidenleri de unutmamak gerekir.⁷⁶

Mevcut devlet yönetiminin çabalarıyla ve Berisha'nın girişimleriyle 1994 yılında İslam ülkeleriyle geliştirilmiş olan güçlü siyasi ilişkiler sonucunda, başta Suudi Arabistan, Libya, Malezya, Mısır ve Ürdün gibi ülkelerinde öğrencilerin yükseköğretim bilgilerini ilahiyat eğitimini almak için 300'e yakın öğrencinin gitmesi için imkânlar sağlandı. Sadece bununla yetinilmemiş, bunun yanı sıra kurumlara, camilerin yeniden inşa edilmesine katkı sağladılar ve yurt dışında eğitim görenler için maddi destek verdiler. Böylesine hızlı bir şekilde ilişkiler kuran Arnavutluk, Avrupa ülkelerinin gözlerinden kaçmazken aynı zamanda siyasi endişelere de neden olmaya başladı. Zaman geçtikçe hem ekonomik destekler verilmesi hem de öğrenim için öğrenci gönderilmesi, Sali Berisha'nın kurmuş olduğu sıcak siyasi bağlantılar ve hareketlilik şüpheli bir bakışın ortaya çıkmasına sebep oldu. Sadece şüphe ile kalınmadı; Arnavutluk'un Batılıların yanı sıra Avrupa'nın gözünde bir İslam ülkesine dönüşebileceğine dair dedikodulara başlandı ve bu bir endişe olarak dile getirildi. Bu endişeyi taşıyanlar, Arnavut milletinin dinine ve vatanına bağlı bir millet olduğunu bildikleri için Arnavutluk'un bir İslam ülkesi olacağı korkusuna kapıldılar.⁷⁷

Komünizmin çökmesiyle beraber Müslüman aktörler çağdaş Arnavut kurallarına en uygun doktrinleri aramaya başlamıştır. İslam, çoğunluk dini olarak, komünist dönemde tükenmiş ve görünüşe göre herhangi bir iradeden veya faaliyetten mahrum bırakılmıştır. Müslüman ilahiyat bilgisi olan çok az sayıda Müslüman hayatta kaldı. Neredeyse bütün din adamları ya asıldı yada işkence yapılarak hapishaneye atıldılar. 1990'lı yıllarda camilere katılmaya başlayan Arnavutlar arasındaki genel mahrumiyet, ülkede kelimenin tam anlamıyla hiçbir din âlimi ya da ulema olmadığıydı. Müslüman toplumun, komünizm sonrası İslam'ın gelişimi ve başka birçok konu

---

⁷⁶ Miranda Vickers, a. g. e., March 2008, s. 10-11.

⁷⁷ Christopher Deliso, The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Racial Islam in the Europa, London, s.32-33.

hakkında çok az ideolojik fikri vardı. Dini yaşamın kesilmesi, tam olarak silinmediyse de, geçmişte inananları besleyen kültürel veya ritüel dini gelenekler gevşetilmişti. Bu şartlar altında, İslam'ın kendisini sosyal, ahlaki ve politik bir doktrin olarak tanımlaması gerekiyordu. Mevcut seçenekler, savaş öncesi Arnavutluk'ta geliştirilen geleneksel İslam ile komünizmden sonra sayısız yabancı kuruluş ve misyonerle birlikte gelen yeni versiyonlar arasındaydı. Seçim, savaş öncesi geleneklere dayanan ve seçici olarak yeni gelen etkilerden ödünç alan ılımlı bir İslam içindi. Arnavutluk'ta, geleneksel İslam kavramı, Orta Doğu STK'larından ve Orta Doğu Üniversitelerinden genç Arnavut mezunlarının ithal ettiği, İslam'ın yabancı, hoşgörüsüz ve radikal versiyonları ile gösterilenlerin aksine sıklıkla kullanılmaktadır. Yerel olarak veya özel bir İslam geleneğinin oluşturulmasında amaçlanmış en büyük rolü oynayan, komünist öncesi dönemde Arnavutluk Devleti'nin İslam'ı “mevcut Avrupa yaşamının ilkelerine” uymaya zorlamakta ısrar eden bağımsız devlet stratejilerini modernize ederken ortaya çıkmaktadır. İslam makamların büyük bir kısmı, laiklik, dini eşitlik ve devlet kontrolü gibi ilkeleri yerleşik teolojiye karşıyken bile devlet önderliğindeki modernleşme yolunu takip etti. İslam âlimleri, bilime, ilerlemeye ve medeniyete uyarlanmış “gerçek” bir din arayışında sadece tartışma yapmakla kalmamış, aynı zamanda İslam okullara çağdaş bilimlerin dâhil edilmesi, Şeriat Yüksek Konseyi'nin kaldırılması da dâhil olmak üzere kapsamlı bir yeniden yapılanmayı teklif etmiştir. 8 Ulusal hukukun tam laikleşmesi, bu arada eğitim ve kültüre özel ağırlık veren Bektaşî topluluğu, yeni bağımsız devlette en uygun din olarak gelişti. Hıristiyanlık unsurlarını ve diğer Heterodoks İslam mezheplerini birleştiren Bektaşîlik, liberal, demokratik, hoşgörülü ve her şey dâhil bir İslam'ın ev yapımı bir modeli olarak görülüyordu. Dahası, öğretileri ve tarzı, alkolden uzak durma, kadınların örtünmesi ve dua uygulamaları gibi çoğu geleneksel İslam kurallarını görmezden geldiğinden özellikle hoşgörülü ve moderndi. Genel olarak, Arnavutluk geleneksel İslam'ı, ritüel olmayan, teolojik problemlerle ilgilenmeyen, hoşgörülü ve Batı yanlısı olarak tasvir edilmektedir.⁷⁸

1990'lı yıllardan sonra birçok dini grubun Arnavutluk'a akın etmeye başladığını ve bu durumun zamanla çoğaldığını görüyoruz. Bu sadece Arnavutluk'ta değil

---

⁷⁸Arolda Elbasani, a. g. e., s. 7-8.

Balkanlar'ın güneyinden de Müslüman, Katolik ve diğer grupların mezhepleri çok etkili olmaya başlamıştır. Tabii ki bu dini grupların ve dini faaliyetler daha çok komünizmin çöküşü ile beraber gelmiştir. Hem Avrupa'dan hem de ABD eyaletlerinden aşırı fikirlere sahip olan din adamları kendi amaçlarını gerçekleştirmek için Arnavutluk'a gelmeye başladı. Bildiğimiz üzere komünizmin çökmesiyle beraber Arnavut hükümeti İslam ülkeleriyle samimi ilişkiler kurmuş ve bu ülkeler de Arnavutluk'a çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Bu yardımlardan birisi de insanların dini algılayışlarını geliştirmesi için Kur'an kitaplarını gönderilmesiydi. Ayrıca Hıristiyan mezheplerin müntesipleri de sayısızca İncil'i ülkeye sokmaya başladılar. Diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak Arnavutluk çok güçlü gelenek bağlarını koruyor ve dine karşı hoşgörü gösteriyordu. 1992 yılında Arnavutluk'un kuzeyinde ülkenin en büyük şehirlerinden biri olan İşkodra Arnavut Katolikliği merkez haline gelmiş durumundaydı. Katoliklerin kente yaptığı katedralin inşasına yalnızca Katolikler değil, aynı zamanda Müslümanlarda yardımda bulundular. Çok geçmeden kentin ana camisini açmak için çalışmalar başlatıldı. Bu kurumların açılmasıyla beraber din dersleri ve eğitim yeniden hız kazanmaya başladı. Arnavutluk vatandaşlarının yurt dışında çıkması için komşu ülkeler Yunanistan veya İtalya gibi ülkelere giriş yapmak için vize alınması gerekiyordu. Bunun için bu ülkeler şartlar koymuşlardı. Vize muafiyeti için Ortodoks veya Katolik olmak gerekiyordu. Bundan dolayı bu tür şartlardan ve misyonlardan rahatsız olunmaya başlandı. Bunun için ister Müslüman ister Katolik gruplar olsun okul binaları inşa ederek ülkenin gençlerini İslam eğitim vermeye ve Hıristiyanlık okumak isteyenlerin başka ülkelere gönderilmeye süreci başlamıştır.⁷⁹

Arnavutluk'un güneyinde bulunan Ortodoks Kilisesi, aynı zamanda azınlık olarak varlığını sürdüren Yunanlılarla çok yakın ilişkilere sahiptir. Dolayısıyla komünizmden sonra, 1990'lı yılların başında aşırı milliyetçilikle adlandırılan bazı şahıslar, Yunanistan'ın politikasını gelişmesi için kiliseyi kullanmışlardır. Tabii ki bunun farkında olan Arnavutlar, Yunanistan'ın bu süreci yakında takip etmesinden dolayı kendi kiliselerinin bağımsızlığı için bir tehdit oluşacağına ve güneyde bulunan Arnavutların din değiştirmelerine ve "Helenleştirmeye" yönelik çalışmalar olarak görmüştür. Bundan dolayıdır ki, sürekli böyle art niyetle yakınlaşmaların ardından oradaki Ortodoks Kilisesi diğer dinlerin ve mezheplerin varlığına farklı ve şüpheli bir

---

⁷⁹ Miranda Vickers, a. g. e., s. 11-27.

gözle bakılmaya başlanmıştı. Aynı zamanda Müslümanların bazıları kendi yaşadıkları dini yaşantının sürekli yoğun bir takip ve incelenmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Fakat diğer taraftan ise Arnavutluk'ta her faaliyeti yapan çok sayıda grup görmezden geliniyor ve kimse sesini çıkarmıyordu. Zaman geçtikçe Arnavutluk'ta köktencilerin faaliyetleri çoğalmış ve kimse bununla alakalı inceleme yapamayınca da, bu durum Arnavut Müslümanlarını bir süre sonra bu konu onları rahatsız etmeye başlamıştır.⁸⁰

1990 yıllarda din eğitiminin devlet okullarında verilebilmesi için kadroların olmadığına öne sürülmesinin inkâr edilecek bir yanı yoktur. Yalnız sonraki yıllarda din eğitimi verebilecek durumda olan kadroların oluşması ile Arnavutluk devleti, dünyanın neredeyse her yerinde din dersleri verebilmektedir. Ama Arnavutluk'ta hala olmamasına da şaşırılacak bir durumdur. Zamanın geçmesiyle Arnavutluk toplumu için din eğitiminin her inanç kesimi için kendi mabetlerinde eğitim almasına veya Arnavutluk Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi özel okulların ve onların yanında açılan özel kursların açılmasına izni verilmiştir. Arnavut toplumu için çok büyük bir başarı olmuştur. Böylece din eğitimi ihtiyaçlarını ister camilerde imamla beraber, yada müezzinlerin başlatmış olduğu Kur'an Kursları, medreseler gibi Arnavutluk Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan özel okullardan da karşılamaya başlamış durumundaydılar.⁸¹

B. ARNAVUTLUK'TA İSLAMİ DİN EĞİTİMİ

1. Arnavut İslam Komitesi'nin Kuruluşu ve İslam Eğitime Dönüş

Arnavutluk Cumhuriyeti 1912 yılında Osmanlı'dan ayrılmasının ardından bağımsız bir devlet olmuştur. Fakat Arnavutluk buna rağmen İstanbul'daki Şeyhül İslam'dan ayrılmamıştır. O zamanın İslam Halifeliğinin merkezi olan İstanbul işgal altına alınmıştır. Bundan dolayı Arnavut İslam Topluluğu, artık Osmanlı Devletindeki Şeyhü'l İslam'dan ayrılmak ve bağımsızlığını ilan etmek zorunda kalmıştır. Hacı Vehbi Dibra Başkanlığında 12 Mart 1923 tarihinde ilk İslam Kongresinin toplanmasıyla

---

⁸⁰ Vickers, a. g. m., s. 30.

⁸¹ <http://www.kmsh.al/medresete.html> (15.03.2019), Faqja Zyrtare, (Arnavutluk İslam Komitesi Resmi Sayfası).

beraber resmi olarak bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸²Hacı Vehbi Dibra dürüstlüğü, bilgisi ve adaleti ile anılıyordu. Öyle ki bağımsızlık ilanına rağmen, Türkiye'ye ile ilişkilerini iyi korumuştur. Arnavutluk İslam Komitesinin kurulmasıyla her zaman ve her yerde olan Müslümanlar için yardım etmiştir. Arnavutluk'ta İslamiyet'in ilerlemesi için büyük katkıları vardır. İlk kongrede dini ve toplumsal değerler göz önünde bulundurarak çok önemli kararlar alınmıştır. Kararlar şu şekildedir:

1. Arnavut Müslümanlarını her yönü ile yönetecek, her zaman ihtiyaçlarına cevap verecek ve onların hizmetinde olacak İslam Komitesi kurulmuş oldu.

2. Gelecekteki tüm dini kadroların Arnavutça olmasına, bilimsel ve eğitim-öğretiminin gelişmesi ve yayılması için çaba gösterecektir.

Arnavutluk İslam Komitesi'nin Ekim 1923'te yayınlamaya başlamasından 1939 yılına kadar devam eden ilk resmi dini içerikli "Zani i Nalte" dergisi idi. Bundan sonra da Başkent Tiran'da 1924 yılında Medrese açılarak dini eğitim verilmeye başlanmıştır. AİK'in içinde yer alan ister gönüllü, isterse ücretli olarak, din adamlarının Arnavutluk'un her yerinde her köşesinde ders ve İslam'ı anlatmaya başladı.1967 yılında Enver Hoca'nın döneminde din eğitiminin yasaklaması tarihine kadar AİK Arnavutluk'un önemli yerlerinde vakıflar, dernekler veya dükkânlar açmış ve milletin hizmetinde olmuştur. 16 Kasım 1990 yılında komünizmin çökmesiyle beraber AİK İşkodra'nın Kurşunlu Camisinde Cuma namazının kılınmasıyla faaliyetlerine yeniden başlamıştır. 1991 yılı ile gelen inanç özgürlüğünün ardından, Arnavutluk'un her bölgesinde dini faaliyetlerin ve din eğitimine başlanmıştır. AİK'in ise yeniden kurumsallaşması ve resmîyetinin kazanılması 1991 yılında gerçekleşmiştir.⁸³

Arnavutluk İslam Komitesi'nin kurulmasıyla beraber günümüze kadar ülkenin yardımına gönüllü koşan ve İslam bilginleri olarak isimlendireceğimiz bu insanlar yıllar boyunca AİK için ve memleket için her şeyini vermiş şahıslardır: Bu şahıslar şunlardır;

---

⁸²Ermir GJinishi, "The Historical Background to the Muslim Community in Albania 1912-1920", Amsterdam, 2007, s. 58.

⁸³ Robert Bideleux and Jeffries Ian, The Balkans (A post Communist History)., New York, 2007. s. 34-36.

1. Hacı Vehbi Dibra (D. 1867- Ö. 1937) – 1912 Parlamento’nun ilk Başkanı ve 1923-1929 yıllarında Arnavut İslam Komitesi Başkanlığı görevini yürütmüştür ve aynı zaman bilge insan olarak tanınmıştır.

2. Behxhet Shpati / Behcet Şpati (1929 – 1942 yılları arasında AİK başkanı).

3. Hafiz Sherif Lengu / Hafiz Şerif Löngu (1942 – 1945 Yıllarında AİK Başkanı.)

4. Hafiz Musa H.Ali Basha / Hafiz Musa H.Ali Başa (1945 – 1954 Yılları arasında AİK Başkanı.)

5. Hafiz Sulejman Murta /Hafiz Süleyman Murta (1954 – 1966 yıllarında AİK Başkanı.)

6. Esat Myftija / Esat Müftiya (1966 – 1967 yılları arasında AİK Başkanı.)

7. Haxhi Hafiz Sabri Koçi / Hacı Hafiz Sabri Koçi (En zor zamanda görev yapmıştır. Komünizmin bitmesiyle beraber 1990 – 2003 yılları arasında ilk AİK Başkanı.)⁸⁴

İslam din eğitimine dönülmesiyle beraber Arnavutluk İslam Birliği’nin Eğitim Müdürlüğü, bu teşkilata bağlı olan eğitim kurumlarının gidişatından ve her türlü faaliyetlerinin sorumluluğunu yürütmektedir. Yani bu müdürlük Arnavutluk’ta görev yapan bütün imam-hatip, dört kültür merkezi ve il ve ilçelerde olan müftülükleri idare etmektedir. Arnavutluk’ta toplam olarak 7 ayrı imam-hatip okulu bulunmaktadır. 1991 yılında ilk olarak, daha öncede bahsettiğimiz gibi, Tiran ve İşkodra kentlerinde imam-hatip lisesi açıldı. Bunun ardında da 1992 senesinde medreselerin sayısı çoğalmaya başladı. Bu okulları Durres, Kavaja, Gjirokastra ve Berat gibi şehirlerde açılan okullar takip etti. 1994 yılında da Cerrik’te başka bir imam-hatip açıldı. 2009 yılında ise Korça kentinde kız ve erkek, orta ve lise olarak faaliyet vermek üzere okul açıldı. Bu okulun farklılığı yerleşke şeklinde eğitim sağlamasıdır. Genelde bu okullar Eğitim Bakanlığı ile beraber bakanlar kurulundan aldıkları lisans eğitimlerini sürdürmektedirler.

Genel bir bilgi olarak bu okulların öğrenci sayısı, Tiran, İşkodra ve Korça imam- hatip okullarında hem ortaokul hem de lise şeklinde, diğer okullarda ise sadece

---

⁸⁴ <http://www.kmsh.al/historiku-i-kmsh-se.html>.

lise eğitimi anlatılmaktadır. İşkodra Medresesi'nde 940 kız ve erkek öğrenci ayrı binalarda din eğitimi almaktadırlar. Tiran Okulu'nda ise 500'e yakın öğrencinin erkek ve kız olarak eğitimlerinin aynı okulda fakat ayrı katlarda almaktadırlar. Burada bilgilerini vermiş olduğumuz okullar, okulların arasında en önemli ve en büyük okullardır. Bunun gibi diğer medreselerinde aynı koşullarda olduklarını söylemek mümkündür. Arnavutluk İslam Birliğine bağlı olan bu okulların neredeyse hepsinin, Durres Medresesi hariç, yatılı yurtları bulunmaktadır. Bu okulların eğitim planlaması ve programları Milli Eğitim tarafından onaylanmaktadır. İmam-hatip okullarında öğretmenlik yapacak olan öğretmenler üniversite veya lisansüstü eğitimlerini tamamlamış olan şahıslar arasından seçilmektedir. Bu okullardaki öğrenci kabulü öğrencilerin ortaokullarda öğrendikleri ve almış oldukları bilgiler doğrultusunda imtihana tabi tutularak yapılmaktadır.

Komünizmden sonra ise Arnavutluk Müslüman Birliği hiçbir siyasi bağlantısı olmayan, bağımsız bir dini hareket olarak tanınmaktadır. Bütün diğer tarikatları da içine alarak Müslüman Arnavut toplumunun tek temsilcisi tek yetkilisi olarak kabul edilmektedir. Tabii ki bu dönem de Arnavutluk'ta üniversite, fakülte veya bir yüksek dini eğitim kurum bulunmamaktadır. Dolayısıyla ister istemez toplumdaki din bilgisi seviyesi çok düşük bir seviyeye düşmüş durumdaydı. Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz gibi tek bir medrese vardı. Sonradan diğer medreseler açıldı. Son zamanlardaki olumlu gelişmelerle beraber halen tecrübeli eğitim kadrosu ve kaliteli müfredatın, nitelikli öğrenci vizyonu gibi konularda eksikler söz konusudur. Yani bütün bu eksiklerle beraber medreselerde verilen din eğitimi olması gerektiği seviyeyi halen yakalayamamış, ülkede laik müfredata göre eğitim veren birçok lisenin seviyesine maalesef ulaşamamışlardır. Bir başka konu ise bu dönemlerde din eğitimi bağlamında hizmette bulunan yeni nesillere yol gösterecek, İslam'ı geleceğe taşıyacak kitapevleri veya kütüphanelerin yok denilecek kadar çok az olmasıdır. Arnavutluk'ta halka açık veya sürekli açık olacak insanların ufkuna açacak bir dini kütüphane hiçbir dönemde mevcut olamamıştır. Bundan dolayı da toplumda dini ilimleri tahsil etmekten de yavaş yavaş bir soğuma başlamıştır. Onları yönlendirecek uygun dini kaynakları bulunmadığından, İslam dinine sempati duymayan şahıslar çoğalıyordu. Diğer gruplar ise daha çok bilgi almak isteyen araştırma yapan, fakat yeterince bilgi edinemeyince sadece camilerin sunmuş olduğu bilgilerle yetinenlerdir. Bir diğer grup için ise sadece

camii içindeki almış olduğu akademik din eğitiminin yetersiz kaldığını görmekteyiz. Bu da bizi şu sonuca götürmektedir: Yetişmiş olan imamların ve din görevlilerinin nitelikli bir eğitim almadıkları ortadadır. Derinlikli dini sohbetlerin, vaazların veya verilen temel dini bilgilerin ve din eğitime yönelik yapılan çalışmaların uzun vadeyle yapılmadığını ve bu kursların çok düşük seviyede olduğunu göstermektedir. Yurtdışında eğitim almak için giden öğrencilerin ise ülkeye döndüklerin yaz veya kış aylarında yapılan faaliyetlerden dolayı ve aldıkları eğitimin kaliteli oluşundan dolayı, camilerde dini hayat canlanmaya, halk içinde din duygusu ortaya çıkmaya başlamıştır. Yani bu ilk dönemde din eğitimi bağlamında karşımıza çıkan belki en önemli şeylerden birisi de veya en olumlu unsuru olarak ülkede ki Müslüman halkın İslam ilimlerine göstermiş oldukları eğilimi, bağlılıkları ve beslemiş oldukları yoğun sevgidir. Bu durum devamlılığı getirmiştir. Fakat şunu unutmamız gerekiyor ki, bu dönem insanların yeniden İslam'la tanıştıkları dönemleriydi. Bunun için toplumda ve insanlar arasında İslam bilgisi ve din eğitiminin niteliğinin yükselmesi için de zamana ihtiyaç olduğu bir gerçektir.⁸⁵

2. Devlet Okullarında Din Eğitim Öğretiminin Tartışılması

1990 Yılında komünist rejimin çökmesinin ardından bu dönemde yazılı bir açıklama yapılmıştır. Böyle yüksek bir devlet erkânından hiçbir kimse daha önce din eğitimi hakkında hiç biri böyle bir açıklama yapmamıştı. 9 Nisan 2016 tarihinde Hz. Muhammed'in Doğum Günü vesilesi ile yapılacak olan programa dönemin Başbakanı Edi Rama'nın da katılması ve burada daha önce planlandığı şekilde devlet okullarında din eğitiminin tartışılması gündeme gelmesine kadar... Aslında dini kurumlar tarafından devlette gönderilen ilk teklif değildi; daha öncede gönderilmişti, fakat hiçbir sonuca bağlanmamıştı. Bu teklif karşısında Edi Rama, devlet okullarında din eğitiminin olmasının laikliğe katkı sağlayacağına ve yeni nesillerin aşırı görüşlerden ve ekstremist düşüncelerden kaçınacaklarına inanıyordu. Başbakan Edi Rama aynı zamanda, Arnavutluk Devleti nezdinde dini inançların tanınması için hükümet ve devlet olarak okullarının kapılarının açılması gerektiğini ifade etmişti. "Gelecek olan yeni nesillerin Hz. Muhammed veya diğer peygamberler ile hiçbir bağı olmayan aşırı görüşlerin

---

⁸⁵ Enes Neza, Arnavutluk'ta İslami Eğitim Araştırması, s. 63-64.

propagandalarına kurban olmaması için devlet okullarında din eğitimin derslerini verilmesi gerekiyor.” diyerek görüşünü bildirmiştir.

Başbakan’ın bu açıklamalarının ardında toplumda devlet okullarında din eğitim verilsin mi, verilmesin mi tartışmaları hız kazanmıştır. Başbakan’ın bu önerisi ise Milli Eğitim Bakanlığı ve dini kurumlardan çok hızlı bir şekilde destek bulmuştu. Ama kimilerine göre, devlet okulları laiktir ve din eğitimin verilmesi uygun olmadığı savunuluyordu. Fakat kimilerine göre ise zaten genel tarih dersi ile beraber din ile ilgili bilgi veriliyordu. Görülmektedir ki bu tartışma da kamuoyu bu tartışlarda ikiye ayrılmaktadır. Her iki görüşe de az daha olsa daha yakından bakmak fayda vardır.⁸⁶

3. Din Eğitiminin Devlet Okullarında Hayata Geçirilmesi Görüşünü Savunanlar

Arnavutluk’ta komünist rejimin uyguladığı politika din ve din eğitim olması gerekirken, onun yerine uzun yıllar beri Marksist-Leninist sistemi uygulanmaya çalışılmıştır. Ne yazık ki dini değerler, kültürler ve inançların yerine Komünist Parti’nin hedeflerinin konulması istenmiştir. Bundan dolayıdır ki bu yollar ve bu türdeki mantık çevresindeki çalışmalar, Arnavutluk’ta sadece eğitim sistemini değil aynı zamanda hayat şartlarını ve yaşamını etkilemiş durumundaydı.

Arnavutluk’taki yönetimin bu anlayıştaki değişimlere yönelmesine bakacak olursak, yani devletin laik yapısına uygun ve kurallar çerçevesinde davranmak suretiyle genel eğitim sisteminin yanında din eğitimi derslerini de dâhil etmenin artık bir ihtiyaç oluşturduğunu görünmektedir. Çünkü gittikçe küreselleşen modern dünyada nesillerimizin yanlış yollara yönelmemesi için, Bütün dini inançların derslerine ve bilgilerine sahip olması gerekliliği ortadadır.

Farklı dini inançlarla tanışmak için, yani birkaç saat dinleri tanıtmının okulun gizliliğini ihlal etmez; çünkü gerçekte laikliğin dinle ilgili ve cehaletin bir ürünü olmadığını bilinmektedir. Yani din komünizmde gösterildiği gibi halk için bir zehir gerileme aracı ya da radikalizm olarak görülmemelidir. Marks dinin bir afyon olduğunu şöyle açıklıyor: “Kalpsiz bir dünyanın kalbi” veya “ruhsuz bir sistemin ruhu.” Din

---

⁸⁶Edi Rama, “Se Shpejti Mesim Besimi ne Shkollat e Shqiperis”(Çok Yakında Arnavutluk Devlet Okullarında Din Eğitimi Başbakan Edi Rama), Arnavutluk’ta İslami Eğitim Araştırmaları, s.67.

hakkında birçok bilgiye ulaşmak, insanın dini kisveleri kullanarak, üzeri örtülen terörizm tuzaklarına karşı veya radikalleşmenin yolunu engellemek için uygun bir yoldur. Her nesilde olduğu gibi yeniden üretilen dini inançların insan özüne değinmek için veya sonlu ve sonsuz insanın arasındaki endişeli çatışmanın kalıcı varlığı nedeniyle önemli olmaktadır. Arnavutluk daha önceden ifade ettiğimiz gibi çok dinli bir yapıya sahiptir. İnançların bu ortak özü ile yüzyıllardır bir uyumun ortaya çıktığı Arnavutluk'taki dini çoğulculuk sahasında, dinin insan özünü oluşturma özelliğinin ele alınması ve insanların aldatıcı, şaşırtıcı kaynaklardan beslenmemesi için devlet okullarında dini eğitimin verilmesi ve eğitime dâhil edilmesi önemlidir.⁸⁷

Devlet okullarında din derslerinin olması fikrine katılanlardan bir tanesi de Arnavutluk Milli Eğitim Bakanı'dır. Başbakan tarafından yapılan açıklama ve kamuoyundaki tartışmalar üzerine Arnavutluk devletinin laiklik kurallarına karşı gelmediklerini açıklamalarda bulunulmuştur. Bu proje ilk olarak sadece ortaokullarda ve liselerde olmak üzere, 10 okulda 2016-2017 eğitim yılında "pilot proje" olarak başlayacak ve bu proje altındaki din eğitimi derslerine din adamları giremeyecektir. Bu dersleri verecek olan öğretmenlerin tarih ve farklı bölümlerden mezun olan uzmanlardan oluşması kararı bağlanmıştır. Milli Eğitim Bakanı bu açıklamalarına, din eğitimi adını alacak olan bu derslerin amacının, okullarda sadece bir dinin değil bütün dinlerin tarihlerine ve dini ayinlere, kültürlere ve örflere dair genel bilgileri içereceğini de eklemiştir. Okullarda başlayacak söz konusu olan derslerin 20 ile 25 saat arasında işlenmesinin karara bağlandığı da açıklamıştır.⁸⁸

Şunu söylemek mümkündür: Din eğitimi alan gençler dinin ve onu bağlayan insanlık tarihinin ne kadar değerli ve ne kadar önemli rol oynadığının farkına varacaklardır. Bu derslerin okullara dâhil edilmesi biraz geç oldu. Fakat bir özlü söz de şöyle denilmekte: "Me mire von se kurr." "Hiç olmamasından, geç olması da iyidir." Zira din öğretileri ve öğütlerinin, insanı gerileştiren bir ideoloji olduğunu ifade etmişlerdir. Bundan dolayı okullarımızda büyük dinler hakkında bilgi vermek, öğrencilerimizin uzun zamandır bir eksikliği olan insanlık tarihinin önemli bir parçası olan dine dair bilginin eksikliğini dolduracağını düşünülmektedir. Ayrıca bir öğrencinin

⁸⁷Andrea Stefani, "Edhe Marksini e kane keq lexuar per Fen." Gazeta Dita, 12.04.2016, <http://www.gazetadita.al/forum-historia-e-feve-si-lende-ne-shkollat-tona>. (21.03.2019).

⁸⁸Gazmira Sokoli, "Katolik Kilisesi: Mesuesit e Besimit duhet te jene te pergatitur mire" Gazeta Shekulli, <http://www.gazetadita.al/forum.11.04.2016.>, (21.03.2019).

edebiyat ve sanat tarihi derslerini okumasıyla zorunlu olarak edebiyatçı ya da sanatçı olmasının söz konusu olmayacağı gibi, din derslerini veya dinler tarihi dersini okuyan bir öğrencinin bir hoca, imam veya rahip olma zorunluluğu yoktur. Daha ziyade dinler tarihi ve medeniyet okumaları, insanlığın ilerlemesine büyük dinlerin getirmiş olduğu katkılar bağlamında, öğrencilerin ufkunu ve bilgisini genişletecek ve aynı zamanda genç nesillerin siyasal iktidar olmak isteyen demagoglara, her fırsatta insanları aldatmaya yönelik yürütülen politikalarına karşı daha uyanık, daha yetenekli ve akıllıca davranmalarını sağlayacaktır. Öğrencilerimizi böyle bir bilgiyle donatacak olursak, gençlerimiz dinler tarihi dersleri sayesinde insanların kalpleri yumuşayabilir. Din dilinin, totaliter ideolojilerde ya da günümüzün siyasi dili gibi öfkeli olmadığını idrak edebileceklerdir. Aynı zamanda insanlık ailesinin tüm renklerinin din adına yüceltilmesi sağlanabilecek ve böylece fanatizmin önüne geçmek imkânı elde edilebilecektir. Okullarda dinler tarihi derslerinin olması kötü bir şey olmadığı gibi Kuran’da kitapların en güzellerindedir. Aksine okunacak olan bu dersler laik okulların lehinedir ki, ondan çıkacak olan öğrenciler illegal yollara başvurmadan önlem alınmaktadır. Bu durum akıllıca davranan, neyi kötü neyin iyi olduğunu bilen nesillerin yetişeceğini ispatıdır.⁸⁹

Devlet Okulları’nda din eğitimi derslerinin olmasını isteyen ve destekleyenlerden biri de Ardian Vehbi’dir. Fakat Vehbi okullarda “Ne shkolla, studimjo i fese por i historis se feve” yani okullarda temel din dersleri yerine, dinler tarihi olacaktır ifadesini kullanmıştır. Başbakan’ın okullardaki eğitimle ilgili görüşlerine karşı çıkan bazı kişiler medya kuruluşları aracılığıyla cevap vermek amacıyla, öğrencilerin din derslerinde kendi dinleri hakkında bilgi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Fakat Başbakan Avrupa ülkelerinde yapıldığı gibi öğrencilerin, okullarında sadece kendi dinleri hakkında değil, diğer dinler hakkında da bilgi birikiminin var olmasının zorunluluk olduğunu vurguladı. Şunu açıkça ifade etmek gerekirse; günümüzde Arnavutluk’ta okullarda din derslerine girmek isteyenlerin çok olmadığı ve bu Başbakan’ın kendisi bile olsa, bu durum başka bir değerlendirme konusudur, Ancak dinler tarihinin ders olarak okutulması bambaşka bir konudur. Yani dinler tarihi hakkında bilgi sahibi olmak ile inandığın din hakkında bilgi olmanın ikisinin de farklı olduğu açıktır. Günümüzde, yaşadığımız dünya da bunun var olması gerektiğine ve

---

⁸⁹Daut Gumeni, “Asgje e keqe, Perkundrazi”, Gazeta Dita, http://www.gazetadita.al/forum_12.04.2016., (22.03.2019).

okullarda din tarihin anlatılması, gençlerin fikir sahibi olmaları, kendilerine çeki düzen vermeleri açısından, düşünce yapısının olumlu değişeceğine ve arkadaşlık arasındaki sevgisinin artacağını inanmaktadır. Dolayısıyla okullarda dinin anlatılması aynı zamanda gençlerin radikal görüşlere karşı tedbirli olmasını ve çok kültürlü olmasını sağlayacaktır.⁹⁰

4. Din Eğitimin Devlet Okullarında Hayata Geçirilmemesi Görüşünü Savunanlar

Devlet Okulları'nda din derslerine koyulmasına karşı çıkanlardan bazılarının görüşlerini sizlere aktarmış olacağım. Yazarlardan biri ve bu görüş karşıtı olan Bedri İslam, "Başbakan Edi Rama'nın açıklamasının ardından ve Başbakanın görüşüne katılan birkaç devlet adamının da aniden seküler okullarımızda din öğretimi fikrini gündeme taşımış oldukları oldukça şaşırtıcı. Bu durum Batı'yı örnek alan bir ülkenin özgürleştirici işareti gibi geliyor. Fakat aslında olgunlaşmamış bir incir ağacı gibi düşünülmeden dile getirilmiş bir fikirden daha fazla bir şey değildir. Dolayısıyla Arnavutluk'ta genel olarak eğitim meselesi farklı boyutlarda sorunlar taşıyan bir mesele olmaktadır. Resmi eğitim kurumları ve özel eğitim kurumlarının arasında üzerine eğil inmesi gereken bir çatışma olduğu gibi eğitim kalitesi noktasında da değişiklikler yapılması gereken pek çok konu vardır. Her şeyden ziyade, okulu terk etme girişimleri nerdeyse korkunç boyutlara ulaşmış ve her gün artmaktadır. Batılı devletlerinin çoğunda okullarda din eğitimi dersleri bulunmakta, çok ayrıntılı olmak üzere ve istendiği gibi takip edilmektedir. İster dersi takip edersin ister katılmayıp tatil edersin. Dolayısıyla elit bir eğitim değil, daha kapsayıcı bir eğitim peşinde gidilmektedir. Okullarda özgürleştirici bir işaret ve hoşgörü olarak da başkalarının dini inancını öğreneceğimiz gerçeğini ki, arka plandaki fikir bu değildir ve eğer ki bu fikirler ciddi olarak kullanılacak olursak ciddi sorunlarla karşılaşacağımız bir gerçektir. Çünkü bir Hıristiyan'ın İslam'ı öğrenmesi veya İslam'a göre davranması mümkün olmadığı gibi tersinin de olamayacağı bir gerçektir. Bu durum yalnızca bununla kalmayıp aynı zamanda sosyal ilişkilerde sorun çıkarabilecek duruma gelinebilir. Böyle bir fikri ele

---

⁹⁰Ardian Vehbi'u, "Ne Shkolla, Studim Jo I Fese Por i Hestoris se Feve", Gazeta Panorama, Peizashe Te Fjales, 11 Nisan 2016, <http://www.idk-al.org/pdf>, s. 22-23.

almanın son derece erken olduğunu söylememiz gerekiyor ve bir dini radikalleşmeye karşı önlem almak iddiası söz konusu olsa bile, din eğitiminin devlet okullarına dâhil edilmesinin ne fikir olarak ne de zaman olarak doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun radikalleşme dalgasını hafifletici rolü olamaz. Böyle bir şey ne en iyi batılı okullarında olmuştur ne de bizim okullarımızda olabilecek bir şey değildir. Anlık olmadığı gibi aynı zamanda dini radikalizme hayatımızdan ayrılmış bir parça olarak bakmak mümkün değildir. Dolayısıyla okullarımızda işlenecek birkaç saatlik bir dersle de ortadan kaldırılacak değildir. Laiklik bir devlet görüşü ve bir okul hakkı olarak kolay kazanılmadı. Hepsinin arkasında bir tarihi vardır. Her şeyin bir zamanı vardır. Ne kadar akıllıca olursa olsun, bir devlet başkanının iradesi olarak değil, bilimsel düşüncenin öncülüğünde, önce gelen ayrıntılı bir çalışmadan sonra yapılmalıdır.”⁹¹

Devlet okullarında din eğitiminin resmi bir şekilde dâhil edilmesini kabul etmeyenlerden birisi de Başbakan Edi Rama'nın dinlerin öğretiminin, öğretim müfredatına sokulması gerektiği konusundaki açıklamasının ardından, bu açıklamayı şaşırtıcı olarak yorumladı. “Okullarda din eğitiminin verilmesi ne hukuki açıdan, ne gerçekli, ne de mantığa uygundur. Aynı zamanda bu ifade anayasaya aykırıdır görüşünü savunmuştur. Arnavutluk anayasası, kendi içinde sahip olduğu tüm yanlışlıklar ve boşluklarla birlikte, hiçbir teolojik zemine yaslanmamaktadır. Sekülerizmin ve anayasal normların özünde doktrin oluşturan hukukçulardan ortaya çıkan güçler laik karakteri tamamlamaktadır. Dolayısıyla modern medeniyet, en azından Fransız devriminden günümüze kadar teolojik bir medeniyet değil, hukuki bir medeniyettir. Böylece Edi Rama'nın ifadesi anayasal parlamentonun dışındadır. Okullarımızda din öğretiminin tanıtılması ve öğretilmesi ne ulusal ne de yasaldır, ne milli ne de hukukidir. Devlet laikliği, insanlığın devasa bir zaferidir. Politik bir dindarlığın yanı sıra dinin siyasallaşması felaket formülasyonları ve onarılamaz bir kafa karışıklığı yaratıyor. Bu açıklama ve yersiz ifadeler sadece aldatıcı bir lapus veya ciddi ve derin bir şekilde düşünülmemeyen bir şeyi olduğunu düşünüyorum. Umarım ki bu açıklama en kısa sürede unutulur” ifadelerinde bulunmuştur.⁹²

⁹¹ Bedri Islami, “Ide qe mund te bjere si fik i papjekur”, Gazeta Dita, <http://www.gazetadita.al/forum>, 12. 04. 2016., (24.03.2019).

⁹² Moikom Zeqo, “Shpresoj qe deklarati e Rames te harohet sa me shpejt”, “umarım ki Rama'nın bu açıklaması en kısa sürede unutulur”, Gazeta Dita, <http://www.gazetadita.al/forum>, 12. 04. 2016., (28.03.2019).

Başbakanı çok ağır ifadeler kullanarak karşı çıkanlardan birisi de Prof. Dr. Artan Fuga'dır. Onun vermiş olduğu birkaç röportajlardan ve yazılardan birisinde, "Okullarda din öğretimin tehlikeli dini bir radikalleşme getireceği ortaya koymuştur. Okullarımızda böyle bir dini programın uygulanmasını doğru bulmuyorum. Küçük yaştaki öğrencilerin bulunmuş olduğu sınıflarda ve aynı zamanda onlar için derslerin takibini yapmaları için de yasal zorunluluk koymak ailelerin dini geleneklerine de aykırıdır. Aynı zamanda kesinlikle yasal ve anayasal olarak şu yorumda bulunabiliriz ki, din eğitimi, aile özgürlüğünü ve insan haklarının ihlali olarak ve çocukları atalarının inancından mahrum bırakmaktır. Ayrıca dinler tarihi laik bir yorum olsa bile yine tarafsız değildir. Radikalleşme üreten çok tehlikeli bir yola girmek üzeresiniz. Dinler arasındaki rekabet yoluyla okullar olmaz, olamaz demiştir".⁹³

Yapılmış olan tüm bu eleştirileri Başbakan Edi Rama resmi görüşmeler için gitmiş olduğu ABD'den cevaplar verdi ve devlet okullarında dini derslerin dâhil edilmesine yönelik yanlış yorumların yapıldığına dair açıklamalarda bulundu. Edi Rama sözlerine şu şekilde devam etti: "yorumlanan şeyler arasında bir eksiklik olduğunu ifade etmem gerekir ki, okullarda din öğretimlerinin yapılması ve bu program hiçbir zaman okullarımızın laikliğini bozmayacaktır ve ona ters düşmeyecektir. Dinler tarihi ve din öğretim dersleri gençlerimizin kendilerini bilgiyle donatacak kendilerine güvenmeleri ve karşılarındaki kişilere saygı duymak açısından ve aynı zaman aşırılık propagandaları yapan şebekelerin ve bir din veya dincilik avına düşmemesi için faydalı olacaktır. Ardian Vehbi'un dediği gibi böyle bir programın hemen sonuçlar vermesini beklememekteyiz. Bu tür programların uzun yıllarımızı alacak şekilde konsolide ederek ve bünyeye tamamen dahil edildikten sonra meyve veren bir okul müfredatı olmasını bekliyoruz."⁹⁴

Yukarıda bahsettiğimiz konular hakkında devlet okullarında din öğretim müfredatı olsun mu olmasın mı ikiye ayrılan görüşleri bildirmiş olacağız. Bu görüşler aslında ilk defa burada tartışılmış görüşler değildir; bilakis daha önce ve halen günümüzde yazarlar arasında, gazetelerde veya medya aracılığıyla tartışılmaktadır. Gündemi halen meşgul etmektedir. Daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi Arnavutluk

⁹³ Artan Fuga, "Feja ne shkolle e rrezikshme, prodhon radikalizem", Gazeta Standart, 14. 04. 2016., (28.03.2019).

⁹⁴ Edi Rama, "Feja ne shkolla, pajis te rinjte me kulture Besimi, nuk cenon laicitetin." Gazeta Panorama, <http://www.gazetapanorama.al/forum.11.04.2016>.

bütün sıkıntılara, zorluklara ve işgallere rağmen Avrupa’da ve Balkanlar’da ve İslam dinine, kültürüne, örflerine bağlı olan en yüksek Müslüman nüfus sahip tek ülkedir. Bundan dolayıdır ki bu konuları tartışmak Arnavutluk gibi bir ülke için uygun olmaz görüşündeyim. Çünkü bu ülke komünizmin çökmesi için ve demokrasiye geçiş yapması için her şeyini yapmıştır. Arnavut milleti komünizm zamanında din açısından her şeyin yasak olmasına rağmen gizliden gizliye ibadetlerine yerin getirmiştir. Fakat 1990 -1991 yılında komünizmin bitmesiyle beraber insanlar çok hızlı bir dönüş yaparak dine olan bağlılığını göstermişlerdir. Bence ister bizler ister devlet erkânı veya din eğitimin temsilcileri bu dersin gerekliliğini tartışmak yerine, bu dersin nasıl verilebileceğine odaklanmalıyız. Dersi uygulamaya koyduğumuz zaman bununla ilgili güzel ve iyi bir birikimi olan öğretmenlerimiz, öğreticilerimiz mevcut mudur? Bu dersleri normal bölümlerden bitiren uzmanlarımız mı yoksa bu dersler için din öğretim bilgisi alan uzmanlarımız mı verecekler? Bu hususlarda, başarılı ve daha kaliteli bir din öğretimi vermemiz için, komşu ülkelerden veya başarılı örneği olan ülkelere yardım alarak yola koyulabiliriz. Sadece bu bölüm için kurulması gereken komisyon üyelerini oluşturmak, yavaş yavaş ülkemizdeki eğitimi ve din öğretimini daha iyi seviye getirmemiz gerektiğini düşünülmektedir.

5. Arnavutluk’taki Din Eğitimi İle İlgili Dış Güçlerin Uyguladığı Politika ve Yardımlar

Arnavutluk’un 1991 yılında sınır kapılarının açılmasıyla birlikte birçok dini yapının ülkeye giriş yaptığı görülmüştür. Mesela Katolik, Protestan, Yehova Şahitleri gibi dini gruplar Arnavutluk’ta çok hızlı şekilde çoğalmaya başladı. Dolayısıyla İtalya ve Yunanistan tarafından destek alan Ortodoks ve Katolik kiliseleri, Son yirmi beş yıl içerisinde güçlü bir şekilde kendi kurumlarını oluşturup, Arnavutluk’a sızmayı başardılar. Bu çerçevede devlet ile din iktidar oyunculğunun en başarılısı, Batı ülkeleri tarafından güçlü bir şekilde destek alan ve hem Batı’nın hem de Avrupa’nın temsilcisi olarak kendini öne süren ve onların sözcülüğünü yapan Katolik kilisesidir.⁹⁵ Arnavutluk, genel olarak ya da daha detaylı incelesek de 3,5 milyonluk bir nüfusa sahip olması hasebiyle küçük bir ülkedir. Ancak Önemli ölçüde hem stratejik hem de Avrupa için tek

---

⁹⁵Olsi Jazexhi, “ Varlık ve Yokluk Arasında Arnavutlar ve İslam’”, (çev. Gürkan Biçen), 17. 10. 2018, s. 25.

Müslüman ülke olarak vasıflandırılan Arnavutluk gibi bir yerde Hıristiyan misyoner grupların teşkilatlanması sadece eğitimde olmamış aynı zamanda diğer birçok alanlarda da faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Ülkenin komünizm dönemi sonrası ilk resmi ziyaretini yapan isimlerden birinin Papa II. Jean Paul olması, Arnavutluk'un neden önemli bir rol oynadığına dair açık bir örneklik teşkil etmektedir. Daha açık örnekler vermek gerekirse, Katoliklerin Arnavutluk'ta ki nüfus sayısı sadece %10'luk bir orana tekabül etmektedir. Bununla birlikte ülkedeki en lüks ve modern kiliseler, çocuk kreşleri, dini okullar, çocuk eğitimi, yetiştirme kurumları ve benzeri kurum kuruluşların Arnavutluk'ta oldukça yaygındır. Kilise kendi din mensuplarına hız kesmeden hizmet etmektedir.⁹⁶

Tabii ki bir diğer yandan da Arnavutluk'a Arap ülkeleri de yardımda bulunmuşlardır. Fakat onların yardımları ise sadece 1991'den 1997 yılına kadar sürdürülebilmiştir. Arap ülkeleri Arnavutluk'a eğitim konusunda ne kadar yardımda bulunmak istemişlerse de yaptıkları yardımlar ve yatırımlar maalesef stratejik bir çalışmaya sahip olamamışlardır. Bildiğimiz gibi Arap ülkelerinin yapmış oldukları faaliyetler arasında Kur'an Kurslarının açılması vardı ve din eğitimini de bu kurslar üzerinde bina etmeye çalışmışlardı. Arap ülkeleri daha çok örgün eğitimden ziyade, yaygın eğitime odaklanmışlardır. Ama Arnavutluk hükümetinin el değiştirmesiyle beraber devletin başına Fatos Nano gelmiş ve Arap ülkelerinin Arnavutluk'ta yaptıkları bütün faaliyetleri durdurmuştur. Fatos Nano yalnızca bununla yetinmeyip onları ülkeden sınır dışı edilmesine kadar ileri gitmiştir. Arnavutluk'un komünizmden yeni çıkmasıyla birlikte, devletin başına gelenler de gayri Müslim olduklarından dolayı böyle faaliyetlere sürekli engel olunmuştu. Yani Arnavutluk'ta diğer dinlerin veya Katolik mezhebine mensup olanların eğitim kurumları sayısızca çok olmakla beraber, ülkemizde Müslüman nüfusu çok olmasına rağmen dini lise olarak veya imam hatip lisesi statüsünde, çok az okul olduğunu söylememiz gerekiyor. Sadece bununla kalınmamış dini bütün dünyada 'terör dini' olarak adlandırılmış ve böyle bir algının yayılmasıyla birlikte sadece Avrupa da değil aynı zamanda Arnavutluk'a etkilemiştir. Bunun için bütün Müslüman ülkelerden veya Arap ülkelerinden gelen yardımlar engellenmiştir.⁹⁷

---

⁹⁶ İbrahim Sedyani, "Arnavutluk -100- Yaşına- Giriyor", <http://www.haksozhaber.net>, (05. 07. 2011).

⁹⁷ James Pettifer, M.V, The Albania question reshaping the Balkans, New York, 2007, s. 257.

Günümüze baktığımızda Türkiye Devleti'nin yardımları ve yatırımları hız kesmeden devam etmektedir. Türkiye'nin en büyük yatırımcılardan biri de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)'dır. 1996 yılından beri Arnavutluk'ta faaliyet göstermekte olan TİKA, resmi şekilde Türkiye Cumhuriyeti ve Arnavutluk Cumhuriyeti Arasındaki İşbirliği Antlaşması 12.10. 2001'de gerçekleşmiştir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı sadece Arnavutluk'ta değil bütün dünyada (TİKA) adıyla adlandırılmak üzere sadece eğitimde değil, sağlıkta, altyapı ve kültürel mirasların korunması için çalışmakta ve Arnavutluk'ta da çalışma yapmaktadır. TİKA yıllardır sosyal altyapılardan başlayarak, idari ve sivil altyapıların geliştirilmesi, kültürel iş birliği faaliyetlerinin artırılması amacıyla sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte 207 proje gerçekleştirmiştir. Arnavutluk'ta sadece 2018 yılında devam eden veya tamamlanan 42 proje hayata geçmiştir. Eğitim alanının da ise birçok projeye el atan TİKA başta İşkodra Şeyh Şamia Medresesi okul binası, Avlonya'daki Mustafa Kemal Atatürk Lisesi tadilatı olmak üzere, okullara eğitim donanımı desteği yaparak 105 eğitim projesini hayata geçirmiştir. TİKA ayrıca Arnavutluk'taki birçok anaokulu ve kreşin tadilatını tamamlayarak öğrencilerin uygun ve rahat koşullarda eğitim görmelerine imkân sağlamıştır. Aynı zamanda ülkenin genelinde konferanslar verilmekte ve bilimsel sempozyumlar düzenlenmektedir. Arnavutluk'un başkenti Tiran'daki bir özel eğitim okulunda "Duyu Algı Odası" kurulmuştur.⁹⁸ Tabii ki TİKA, Türkiye Diyanet Vakfı, Hüdaî Vakfı'nın şubesi olan İstanbul Derneği olmak üzere Türkiye'den destek alarak din eğitimi faaliyetlerini üstlenen birkaç kurumun var olduğunu söylemeliyiz.

---

⁹⁸ TİKA, 2018 İdari ve Proje Faaliyet raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/proje-hayata-geçirdi-227371-ekonomi-Web-Formati.pdf>, (20. 12. 2018).

II. ARNAVUTLUK ANAYASASINDA DİN EĞİTİMİ

A. ARNAVUTLUK ANAYASASI VE EĞİTİM SİSTEMİ

1. Arnavutluk Anayasasının Kısa Tarihçesi

Arnavutluk anayasası ilk olarak Sosyalist Parti tarafından 28 Aralık 1976 tarihinde 5506 No.lu kanuna göre yürürlüğe girmiştir. Fakat yeni partilerin yönetime geçmesinin ardından hükümet değişikliği olması dolayısıyla bir referandum yapılarak 21 Ekim 1998 tarihinde, 8417 No.lu kanuna göre Arnavutluk Cumhuriyeti Anayasası faaliyete geçirilmiş oldu. Arnavutluk Anayasası'nın hedefi, Arnavut halkının, geçmişi ile gurur duyarak gelecek için sorumluluk, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti oluşturma kararlılığı; insan hak ve özgürlüklerine; insan onurunu ve kişiliğini koruma taahhüdü ile barış, refah, kültür ve dayanışma, dini yaşamların barış, hoşgörü ve uyum içinde ülkenin haklarının koruması adına kurulmuş bir anayasadır.⁹⁹Arnavutluk anayasasının görevleri ve içerikleri on sekiz bölümden oluşmaktadır. Burada sadece ilk üç bölümlerden bilgi vereceğiz. Diğer bölümler hakkında daha geniş ve daha detaylı bilgiler almakta yararlıdır.¹⁰⁰

Birinci bölüm Temel İlkeler hakkında olup 14 maddeden oluşmaktadır. Bizler ise kısa bilgi vererek sadece birkaç madde paylaşacağız.

1. Arnavutluk Cumhuriyeti Parlamenter bir devlettir.

2. Arnavutluk Cumhuriyeti ulusal barış ve ulusal çıkarlarını korumak için Meclis üyelerinin çoğunluğunun onaylanmış olduğu bir yasaya dayanarak toplu bir güvenlik sistemine katılma hakkı vardır.

3. Devlet, dini toplulukların eşitliğini kabul eder.

4. Din toplulukları tüzel kişilerdir. Üçüncü tarafların menfaatleri ihlal edilmedikçe, kurallar ve kanunların prensiplerine uyarak, varlık yönetiminde bağımsızlığı tanınmaktadır.

⁹⁹Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, Miratuar me Ligjin, no;8417, 21. 10. 1998, Amenduar me Ligjin nr. 9675/2007, nr. 9904/2008, nr. 88/2012, nr. 137/2015, nr. 76/2016, Tirane, [www.http://gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_intergruar](http://gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_intergruar), me ndryshimet e 2016., (30.06.2019).

¹⁰⁰[www.http://gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_intergruar](http://gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_intergruar). (30.06.2019), s. 2-52.

İkinci bölümde ise İnsan hakları ve Özgürlükleri olarak geçmektedir. Bu bölüm de 49 maddeden oluşmakta ve 15-63 arasındaki maddelerden bahsetmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir;

1. İnsan hakları ve temel özgürlükler ayrılmaz, devredilemez, dokunulmaz ve tüm adli düzenin temeli olmaya devam etmektedir.

2. Kanun önünde herkes eşittir.

3. Arnavutluk topraklarında doğan her kimse ebeveynlerden biri Arnavut vatandaşı ise herkes için geçerli olmak üzere Arnavut vatandaşlığına kazanır.

4. Vicdan ve din özgürlüğü garanti altına alınmıştır.

5. Hiç kimse, dini bir topluluğa katılmaya, dini uygulamaları uygulamaya, inançlarını açıklamak konusunda kimse tarafından zorlanamaz veya bunlar yasaklanamaz.

6. Herkes için ücretsiz eğitim alma hakkı var olmaktadır.

7. Devlet okulları dışında kanunun ön gördüğü yasalar çerçevesinde eğitimlerini sürdüren özel okullarda öğrencilerin okuma hakları bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde ise meclis başkan seçimleri, meclisteki milletvekillerinin sayısı ve seçildikten sonraki süre hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bölümde de yukarıda olduğu gibi kısa bilgiler paylaşarak tamamlayacağız.

1. Arnavutluk Cumhuriyet Meclisi, çok dilli seçmenler tarafından ve farklı orantılı bölgelerden oluşan 140 milletvekilinden oluşmaktadır.

2. Meclis her 4 yılda seçilir. Seçilmiş olan meclisin görevi ilk toplantıyı yaparak başlar. Seçilmiş olan meclisin görevinin bitmesiyle yeni meclis seçimleri dördüncü yılın aynı ayda, aynı tarihte seçimler yapılır ve eski meclis yeni meclisin görevine gelinceye kadar bir hafta yönetmektedir.

3. Milletvekilleri adayları, bölgelerde yapılacak olan seçimlerin siyasi partiler veya koalisyon partileri tarafından aday olarak gösterilirler.

4. Milletvekilleri aynı zamanda başka hiçbir devlet görevini yerini getiremezler. Bakanlar Kurulu üyesi hariç.

5. Meclis olağanüstü olarak, Arnavutluk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Başbakanı veya Milletvekillerin beşte biri talep ettiği zaman toplanır.

6. Cumhurbaşkanı, yasanın yeniden değerlendirilmesi için yalnızca bir kere iade etme hakkına sahiptir.

7. Cumhurbaşkanının bir yasayı tekrar inceleme emrinin karşısında milletvekillerinin çoğunluğu aleyhine oy kullanırsa ancak o zaman gücünü kaybetmektedir.

2. Arnavutluk Anayasasındaki Eğitim Sistemi

Arnavutluk Cumhuriyeti'nin Eğitim sistemi ülkedeki yerel eğitim geleneğinin ardından Anayasa'nın kanun ve ilkelerine dayanmaktadır. Arnavutluk Demokratik ve Laik bir sisteme sahiptir. Arnavutluk'ta üniversite öncesi eğitime dair yeni bir sistemin geçmesi gerektiğini savunarak, 2005-2012 yılları arasında gerçekleştirmiş olan bir reformla, zorunlu eğitim süresi 8 yıldan 9 yıla çıkartılarak, üç bölüm ayrılmış oldu. Bu kanun çerçevesinde okul öncesi eğitim, temel eğitim ve orta eğitim şeklinde sıralanarak, kamu ve özel eğitim kurumları da bu çerçeveden sorumlu tutulmaktadır. Arnavutluk Devleti ekonomik veya maddi durum, dini veya siyasi inanç, ırk, dil ayırım yapmadan herkesin eğitimini ücretsiz vermektedir. Devletin eğitimde ki asıl amacı yeni nesillerin geleceği için gerekli olan en üst düzey eğitimlerini almasını sağlamak, çocuklardaki aile sevgisi ve milli duyguyu vurgulamaktır.¹⁰¹ Bilindiği gibi Arnavutluk coğrafi konumu itibarıyla ve nüfus yoğunluğu olarak küçük bir ülke olsa bile, içinde çok sayıda dini topluluğun bir arada yaşadığı bir ülkedir. Bundan dolayı insanlar veya gençler arasında işbirliğinin, barışın ve saygının en üst düzeyde tutulması hedeflenmektedir. Okul öncesi eğitim programların anaokulu ve kreş olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu tür okullarda çocukların yaş ortalamasının 3 ile 6 olması gerekmektedir. Kreşler üç gruba ayrılıyor; birinci grup (3-4), ikinci grup (4-5), üçüncü grup (5-6). Anaokulu sınıfları ise temel eğitim sistemini de kapsayarak 5 yaşındaki çocukları almakta ve kreş okuluna gitmeyen öğrenciler için gerçekleştirilmektedir. Bu seviyelerdeki okullarda eğitim süresince Arnavutça dili kullanılmaktadır. Kreş kurumlarından faydalanan çocuk sayısı %6'dır. Temel eğitim hakkında bilgi verecek olursak, temel eğitim 6-7 yaş arasında çocuklardan başlamakta ve 9 sene zorunlu olarak devam etmektedir. Temel eğitim süresince, öğrenciye 16 yaşına kadar ders verilmektedir. Eğer ki bu zaman içerisinde eğitimini tamamlayamayan varsa yarı zamanlı okullara devam ederek, eğitimini tamamlamaktadır. Öğrencilerin yaklaşık %92'si temel eğitimini tamamlayarak orta

¹⁰¹Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, Sistemi Arsimor në Republikën e Shqipërisë, Tirane, Ligjino. 69/2012, madde 72, paragraf 4, 21.06.2012, <http://arsimi.gov.al>, 2016, (24. 06. 2019), s. 18-19.

öğretime başlamış oluyor. Arnavutluk'ta temel eğitim veren özel okulların oranı%8,5'dir. Ülkenin bir diğer eğitim sistemi ise orta öğretimdir. Bu eğitim genel orta öğretim (Lise) şeklinde ve mesleki eğitim ve öğretim odaklı (sanatsal, sportif) şeklinde verilmektedir. Orta öğretim a) tam zamanlı, b) yarı zamanlı, c) açık öğretim türünden verilmektedir. Üniversite okumak isteyenler için de Arnavutluk Cumhuriyetinin çıkarmış olduğu 80 No.lu 22.07.2015 tarihinde yüksek eğitim kanununun 4, 17 ve 18. maddelerine göre lise yıllarını başarılı bir şekilde bitirmiş olan her ferdin yasalar uyarınca ve üniversitenin koymuş olduğu kriterler çerçevesinde yüksek eğitim-öğretime doğal olarak hak kazanır. Arnavutluk'taki üniversiteler bütün yüksek öğretim imkânlarını sunarak profesyonel çalışmalar yapmak isteyenlere de imkânlar tanımaktadır.¹⁰²

3. Arnavutluk'ta Din

Arnavutluk'ta tüm zorluklara rağmen insanların çoğu dinlerini yaşamaya gayret etmişlerdir. Bunu senelerce gizlice yapmışlardır. Fakat yapılan tüm baskılara ve dışarıdan gelen Müslüman karşıtı grupların yığına uğrasa bile dine sıkı şekilde bağlı olanlar pes etmemişlerdir. Eskiden Cuma Namazlarına gitme, namaz kılma rejimlerden dolayı çoktu. Ama halen toplumun önemli bir kısmının dine olan bağlılıklarını kararlılıkla sürdürdükleri gibi bir kısmı da batı ülkelerinden etkilenerek ve hayatlarını onlara göre şekillendirerek devam etmektedirler. Şunu ifade etmek gerekir ki, Arnavutluk halkının çoğu İslam dinine bağlılığını zikrederler. Fakat Arnavutluk'ta ki en büyük sıkıntılardan biri ise dini ibadetlerin hepsinin yerine getirilmediğidir. Daha ziyade sadece kalpten Müslüman'ım diyenlerin çoğunluk oluşmaktadır. Namaz kılma ama Ramazan Ayı'nda oruçlarını tutarlar. Bayramlarda camiye gidenlerin sayısı %80'i aşmakta, lakin orada namaz kılmak yerine ayakta beklemeyi tercih edenler ilginç bir görüntü oluşturmaktadır. Bütün bu örnekler, Arnavutluk toplumu dini hayatlarının büyük bir çoğunluğu İslam'a kültürel olarak bağlılık göstermektedir. Bu durumun sebeplerinden biri ülkenin dışa kapalı rejimin sona ermesi sonucunda, insanların Batı ülkelerine gittikleri zaman, oradaki hayat tarzını benimsemeleri ve

---

¹⁰²Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, "Arsimi i lartë në Shqipëri dhe Kerkimin Shkencor në Institucionet e Shqipërisë", Tirane, Ligji. No: 80/2015, 22. 07. 2015, <http://arsimi.gov.al>, (24.06.2019), s. 1-8.

ekonomik sıkıntılardan dolayı hayatlarını orada sürdürme zorunluluğundan dolayı dinden soğumalarıdır.¹⁰³ Bir diğer detay ise ülkenin güneyine Yunanistan tarafından yapılan yatırımlar ve uygulanan politikalarla beraber insanları sadece Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebini kabul etmeleridir. Fakat bu durum yalnızca bu düzeyde kalmamakta, yapılan baskılar neticesinde bazı kimselerin Yunan isimleri aldıkları ve Yunan olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Misyoner grupların bir diğer çalışması, camisi olmayan ve Müslüman nüfusu %90 olan köylerde kilise inşa etmeleridir. Müslümanların karşılaştığı bir diğer sorun ise, karışık evliliklerin normal görülmeye başlaması ve gittikçe çoğalmasındır.¹⁰⁴ Ama şunu ifade edelim ki, daha öncede belirttiğimiz gibi gençliğin önemli bir kitlesi Müslüman olmaya devam etmektedir. Fakat Arnavutluk halkının Arnavutluk'taki dini hayatın veya yaşamın iyileşmesi için değil de farklı vakfı veya cemaatler için hizmet ettiklerini görmekteyiz. Buda ekonomik sorunlarından dolayı kaynaklanmakla beraber devletimizin desteği, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yardımlarıyla daha güzel olacağına dair ümitli olduğumuzu ve daha çok çalışmamız gerektiği yönündeki çabalarımızı göstermemiz gerekmektedir.

4. Arnavutluk Anayasasında Din

Arnavutluk talihsizce peş peşe işgallerin ardından ve sonrada komünizm ile karşılaşması ile birlikte Allah ve İslam olan bağlantıların kopukluğuna uğramış durumdaydı. Fakat rejimin yıkılmasıyla beraber Arnavut milleti yeniden bir diriliş gösterip kendi kültürüne, örflerine, Allah'a ve Müslümanlığa olan bağlılığını yeniden ortaya koymuştur. Komünizmin sadece bir amacı vardır: yeni bir varlık yeni bir insan ortaya koyabilmek. Komünizmin bitmesiyle bu yeni insan projesinin din ile karşılaşınca ne yapacağını ve nasıl davranması gerektiğini bilmemekle beraber bunun sonuçları geriye bıraktılar ise umurlarına olmadı bile. Biliyoruz ki Arnavutluk'ta 1967'de dinsiz bir ülke ilan edilmesiyle beraber bu yıllarda doğan yeni nesiller 1991'den sonra ki yeni hayata atmış oldukları adımlarda, din hakkındaki bilgilerinin çok fazla olduğunu söyleyemeyiz. Babalarından, dedelerinden veya ninelerinden öğrendikleri bilgileri çok azınlıktaydı. Dolayısıyla komünizmin çökmesiyle beraber demokrasi sürecine geçen Arnavutluk bu süreçte yeni neslin dine olan bağlılığı güçlü değildir. Bununla birlikte,

¹⁰³Olsı Jazexhi, Arnavutluk ve İslamiyet, <https://www.dunyabulteni.net/balkanlar>, 2009, (08.07.2019).

¹⁰⁴https://insamer.com/tr/Arnavutluk_497.htm. (09.07.2019).

akıllarında dini bilgilerini artırmak veya din için bir şeyler yapmak ideali değil de daha çok yurtdışındaki Avrupa ülkelerine göç etmek ideali vardır.

Yani açık söylemek gerekiyorsa bu genç nesiller Avrupa değerlerinin peşinde koşmaya başladı. Bundan dolayıdır ki Arnavut halkında dini eksikliğini veya din boşluğunu anlayan farklı farklı dinlerin, çeşitli mezheplerin, cemaatlerin misyonerleri genç nesillerimizi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için her türlü yolu ve her türlü yöntemi uygulamaya çalıştılar. Bu çalışmalarını ve çabalarını doğrultusunda amaçlarına varıncaya kadar da durmamışlardır.

Arnavutluk'ta sürekli var olan Hıristiyanlık dini var olmuştur. Ve onun yeniden faaliyete geçebilmesi için yeni yeni gruplar oluşmaya başlamıştır. Hıristiyanlık Arnavutluk için yeni bir olgu değildi. Balkanlarda ve Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti yerleşmeden önce de varlığını sürdürmüştü. Misyoner eğilimli grupların gelmesiyle sadece Hıristiyanlığın değil, aynı zamanda İslam'ın canlanması için ve İslam Dininin kuralları doğrultusunda Müslümanlığı yaşamak da kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu zamanda birçok kurum, vakıf ve dini kuruluşlar, ister açık şekilde mescitlerde, camilerde ya da evlerde veya farklı yerlerde din eğitiminin yaygınlaşması için faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Ancak dediğimiz gibi Arnavutluk halkının komünizm zihniyetiyle yetişmiş bir yeni nesli vardı ve ne yazık ki yapılan tüm bu çalışmalara rağmen Arnavut halkı tüm bu çağrılara ve gösterilen çabalara karşılık vermekte zayıf kalmıştır. Yapılan birkaç anket çalışmasının ve en ciddilerinden birinin verileri açıklamış ve 2009 – 2010 yılları arasında yapılan anket çalışmasında, Arnavutluk dünyanın 15. inci sırasında laik bir ülke olarak yerini almaktadır. Arnavutların %40'ı dini yaşamalarından, ibadetlerinden hem maddi hem de manevi bir huzuru ifade etmesiyle beraber diğer kalan kısım için ise sadece kalpten Müslüman olmanın ifade edildiği, sosyal yaşantılarında ise dini ibadetlerin kendileri için bir anlam ifade etmediği görülmektedir.

Bu konuyla ilgili ilgimizi çekecek olanın yalnızca bu tespitlerin olmadığını söylemek mümkündür. Eski günlerle mukayese ettiğimizde, günümüz gençliğinin iyi yönde ilerlediği gibi, bazı adetlerimizi yeni gelişen dünya ile beraber çok az yerine getirdiğimizi söylemeyiz. Yeni nesillerin Arnavutluk'ta Ramazan Ayında her sene Teravîh Namazlarına olan katılımın yükseliş gösteriyor oluşu, aynı zamanda Cuma

günlerinde camilerimizin gençlerle dolduğunu çok rahatça görebiliyoruz. Sadece erkekler değil, kadınların da büyük katılım sağladıklarını şahit oluyoruz. Memleketimizde hem eskiden hem de bu zamanlarda ister Ramazan'da ister diğer kandil günlerimizde şehirlerde ve köylerde davulcuların eksik olmadığını görebilme imkânına sahibiz. Örf ve adetlerimize göre böyle durumlarda tatlı veya helva çeşitleri ikram edilmektedir. Enver Hoca Rejiminin Arnavutluk'ta birçok kötü sonu vardır. Onlardan biri de yaşlı nesillerde veya komünizm zamanında yaşamış olanların din hakkındaki olumsuz görüşleridir. Ama günümüzde eksi günlerden ders alan yeni nesil gençlerimiz arasında dine olan ilginin ve merakın her gün artmakta olduğunu müşahade ediyoruz. Dini hayatlarını sürdürmek isteyen yeni nesil gençlerin bazı aileleri bu yönelime karşı çıktığı gibi diğer taraftan da çocuklarına yol gösterme ve yönlendirme konusunda, din eğitime ve dine yakın durulması gerektiğini eski günlerini hatırlamamak ve gördükleri zorluklardan dolayı olumlu desteklerini çocuklarından eksik etmeyen aileler de vardır.

Arnavutluk dediğimiz zaman Osmanlı Devleti'nin yönetiminde, nerdeyse dört-beş asırlık bir kardeşlik, birlik beraberlik yaşantısından bahsettiğimizi biliyoruz. Arnavutluk Avrupa'nın ortasında olması hasebi ile Balkan Ülkeleri arasında en stratejik ülke vasfını ve sorumluluğunu taşımaktadır. Arnavutluk'ta dini yaşamın daha iyi olması için ve insanların dinle kaynaşması adına daha çok çalışmamız gerektiği ortadadır. Daha öncede söylediğimiz gibi Arnavutluk ister Avrupalılar için ister başkaları için Balkanların merkezi bir ülke vasfını taşıdığı için yapılan programların, sosyal medyada yürütülmekte olan politik stratejilerin yeni nesillerimizi doğru yola yönlendirmediklerini görmekteyiz. Tabii ki de dini değerleri anlatmak, din eğitimi hakkında doğru bilgileri vererek başarı, dürüstlük ve etkili bir eğitimin yakalanacağına dair hiç şüphe yoktur. Şayet bunların yapılabilmesi için ortaya irade koyarsak, örflerimizden, adetlerimizden beslenerek sağlıklı bir nesil yetiştirebiliriz. Dolayısıyla gençlerimiz için daha nitelikli, sürdürülebilir ve kalıcı çalışmalar, sosyal faaliyetler yapmak ve eğitim kapılarını daha fazla açmakla beraber başarıyı yakalamak mümkündür.

B. ARNAVUTLUK ANAYASASINDA DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

1. Din Eğitiminin Önemi

Yeni gelişmekte olan genç nesle kültürümüzü, örf, adet ve geleneklerimizin İslam dini çerçevesinde şekillendiğini anlatmak ve bunu aktarmak için din eğitimine ihtiyaç vardır. İster bizlerden önceki zamanlarda isterse günümüzde var olan farklı anlayışların, farklı mezheplere mensup olan insanların psikolojisini, ideolojisini anlamak ve insanların birbirine hoşgörülle bakmaları, ancak dini eğitimin alınmasıyla kazanılır. Yetişen yeni nesillerin yabancılaşmaların önünü kesmek, okullarda, ailede, camilerimizde ve uygun olan yerlerde din eğitiminin verilmesi, İslam'ın anlatılması vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. İnsanların veya Müslümanların yaşamlarını sürdürdükleri her ülkede din eğitimine önem vererek, dini öğrenmek veya öğretmek insanların temel hakları olduğu gibi aynı zamanda bu imkânları sunması devletin de bir görevidir.¹⁰⁵

a. Arnavutluk Anayasasında Din Eğitime Bakış

İnsan haklarını konu alan uluslararası mahkemelerin ve yapılmış olan sözleşmelerin gereği olarak şunu tekrardan ifade etmemiz gerekir ki, bütün insanlar renk, ırk ya da yaşadığı yer fark etmeksizin din veya dinler hakkında bilgi edinmek, öğrenmek hakkına sahiptir. Dolayısıyla hiç kimse bu hakkı insanların elinden alma veya bundan mahrum bırakma yetkisine sahip değildir, olmamalıdır. Fakat buradaki esas mesele şudur: İnsanlar hangi yollarla din veya din eğitim ve öğretimi alabilir? İnsanların din eğitimini nasıl alabileceği hususunda, bu hakkını ister kendisi çalışarak veya eğitim-öğretim kurumlarından örgün eğitimin sunmuş olduğu imkânlarına kullanarak elde edebilir. Din eğitimi ve öğretimi konusunda devletin izleyebileceği birkaç yol vardır. Sovyetler Birliği zamanındaki gibi devlet yasaklayabileceği gibi dilerse serbest bir politika izlemekle beraber meseleyi kişilerin veya belli grupların sorumluluğuna bırakır. Dilerse de din eğitimini kendi okul müfredatlarına ekleyerek din derslerini işler ve diğer türlü faaliyetleri yasaklar. Arnavutluk Cumhuriyeti Anayasası devlet okullarında din eğitimine yer vermemektedir.¹⁰⁶ Arnavutluk anayasası insanların vicdan özgürlükleri ve inançlar konusunda, devlete karışmamakta olup, insanların normal hayatlarında bunları

¹⁰⁵ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi, makale, s. 4-5.

¹⁰⁶ Ali Rıza Gül, Dininin İşlevleri ve İnsan Hakları Ekseninde Devlet Eliyle Din Öğretimi, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, Sayı 29, s. 165-168.

uygulamasını, yerine getirmesi devlet tarafından garanti altına alınıp, güvenliği sağlanmaktadır. Aynı zamanda dinler arasında ayırım yapmaksızın, dini toplulukları eşit görmektedir. Devlet ve dini kuruluşlar arasında ki olan bağlantılar, dini kuruluşlar ve bakanlar kurulu tarafından yapılmış olan anlaşmalar yolu ile belirlenmek suretiyle yapılır ve bu yapılmış olan anlaşmalar da Arnavutluk Meclisi tarafından onaylanır. Yani devlet kendi okullarında yer vermese bile farklı yolları izleyerek insanların huzurunu bozmadan ve insanların haklarına saygı göstererek din eğitim ve öğretimini dini kuruluşların veya belli grupların vermesine karşı çıkmamakta ve onları desteklemektedir. Mevcut yönetimin din eğitimine sıcak baktıklarını söylemeliyiz.¹⁰⁷

b. Arnavutluk Anayasasında Devlet ve Dini Kurumların İlişkileri

Din eğitimi karşısında devlet bu süreçte insanların önünde engel oluşturmak değil, bilakis var olan engelleri veya buna engel teşkil edecek unsurlar varsa onların önüne geçmekle mükelleftir. Aynı zamanda devlet, kendi kurumları tarafından dini eğitim vermeyecekse, farklı kurumlarının yollarını kolaylaştırmak güzel ilişkiler kurmak yoluna gidecektir. Bundan dolayı milletlerin kültürü ve medeniyetlerinin en önemlilerinden olan dini tanımak, her toplumun hakkı olduğu gibi devlet de bu toplumun hakkını vermekle sorumlu olduğunu görev olarak bilmektedir. Arnavutluk Devleti de dini topluluklarla ilişkilerini geliştirmek ve daha sıkı tutmak için aynı zamanda anayasal ve resmi bir şekilde faaliyetlerini sürdürmek adına merkezi bir sistem kurarak bu alandaki hareketliliği kontrol altına tutmaktadır. Bu merkezin adı da Devlet Kültür Komitesi olmuştur. Bu komitenin kurulmasında ki en önemli hedeflerden biri de ülkede var olan dini topluluklar ve dinler arası ilişkileri uyum içerisinde tutmakla birlikte, devlet-din çalışmalarını anayasal bir zemin üzerinde sürdürmektir. Bu hedefler doğrultusunda ve yapılmış olan anlaşmaları işleve sokmak için bu komite merkezi ilk defa 1992 yılında kurularak Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı sorumluluğuna ilk ismiyle “Din Adına Devlet Sekreterliği” olarak faaliyete girmiştir. Bu kurumun yöneticiliği 4 Sekreterlikten oluşmakla beraber aynı zamanda din adına Devlet Sekreteri ise Başbakanlık tarafından görevlendiriliyordu. Mayıs 1994 yılına kadar kurum aynı adıyla devam etmekle beraber, 1999 yılında ise Bakanlar Kurulu’na göndererek alınan

---

¹⁰⁷ Arnavutluk Cumhuriyeti Anayasası, Tiran, 2016, s. 6-7.

kararın ardından No:459, 23.09.1999 tarihinde Devlet Kùltler Komitesi olarak değiştirilmiştir. No:128 anayasa kararıyla 2004 yılında da Merkezi kurum statüsünü almış oldu. Devlet-din ilişkilerinin daha sağlıklı ve başarılı yürütülmesi için kurulmuş olan bu merkez komite ise halen çalışmalarına devam etmektedir. 2004-2005 yılları arasında anayasa ve Bakanlar Kurulu tarafından alınmış olan kararıyla No: 666, 26.10.2005 tarihinde Devlet Kùltler Komitesi Merkezi Turizm, Kùltür, Gençlik ve Spor Bakanlığının Sorumluluğuna geçmektedir.¹⁰⁸ Tabii ki bunun beraberinde komite merkezinin kurulmasıyla sonraki yıllarda yeni yapılan antlaşmaların mevcudiyetini korumaktadır. Bu antlaşmalar hakkında haberdar olmak için ve antlaşmaların içeriğini aşağıdaki konumuzda bahsetmekle beraber görmüş olacağız ki devlet ve dini kurumlar başarılı adımlar atmıştır ve böyle bir Komite Merkezin varlığının kilit rol oynadığını ifade etmek durumundayız.

2. İslam Din Eğitimin Önemi

Arnavutluk Devlet kurumlarında İslam bir din eğitiminin olduğundan bahsetmek pek mümkün değildir. Fakat daha yukarıda da bahsettiğimiz gibi bütün ÷lkelerde olması gerektiği gibi herkesin kendi inancına göre bir din eğitimi alması, insanların en doğal halkları ve özgürlükleridir. Arnavutluk Cumhuriyeti de insan haklarını savunmakta ve din konusunda serbest davranmaktadır. Dolayısıyla Arnavutluk'ta bir din eğitimi veya İslam din eğitiminin verilmesinin bir sakıncası olmadığına dikkat çekerek, sadece günümüzde devlet eliyle değil de özel kurumların veya devletin izin verdiği kurumların vasıtasıyla verildiğini ifade edilmektedir. Konu bir önceki konuyla bağlantılı olduğundan dolayı, yukarıda devletin kurmuş olduğu merkezi komite ve onun vasıtasıyla ÷lkede din eğitiminin ve dini ibadetlerin daha sağlıklı yürümesi için yapılmış olan bazı antlaşmalardan kısaca bahsedeceğiz.

Arnavutluk Cumhuriyeti ile Ortodoks Kilisesi arasındaki anlaşmadan kısaca bahsedecek olursak, Bakanlar Kurulu tarafından sunulmuş olan Anayasanın 10. Maddesi, 5. Paragraf, 78. ve 83. Maddeler doğrultusunda “Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Arnavutluk Ortodoks Kilisesi arasında yapılmış olan karşılıklı

---

¹⁰⁸Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, “Keshilli i Ministrave merr vendim perkrijimit e Komitetit Shtetero te Kulteve ne vendimin per ndryshimeno: 666 /2005, no. 459, te vitit 1999, Tirane, <http://kshk.gov.al>, 23.06.2019.

antlaşma, ilişkilerin daha başarılı olmasını ve düzelmesini hedeflemektedir.” Anayasa’nın No: 10 057 Maddesinin gereğince Arnavutluk Büyük Millet Meclisi tarafından 22.01.2009 tarihinde onaylanmış oldu. Bu Antlaşmanın amacı ise; Şöyle ifade edilebilir:

1.Arnavutluk Ortodoks Kilise’nin haklarını tanımak ve güvence altına almak. Aynı zamanda kurumları ve yapıların yanı sıra, onlar tarafından kurulmuş olan tüzel kişilikleri din adına eğitim veya yardımseverlik görevlerini serbestçe yerine getirmesinin garantisini vermek.

2.Arnavutluk Anayasa’nın onaylamış olduğu haklar ve yürürlükteki yasalarına göre vicdan ve din özgürlüğünün gerçekleştirilmesini garanti altına almak.

3.Devlet ile Arnavutluk Ortodoks Kilise’nin, çocuklara verilecek olan eğitimin, demokratik standartlarına, insan hak ve hukukuna, toplum içerisinde özgür bir yaşam sürdürme anlayışına uygun olacağına; hoşgörüyü, insanlar arasında eşitliği, dini gruplar arasındaki kardeşlik duygusunu ve millet sevgisini ön plana çıkaran bir eğitim süreci verileceğini ifade etmek.

4.Arnavutluk Devleti, belirlenen standartlara göre uygun bir eğitim programı gerçekleştirilmesiyle beraber bu kurumların izin belgelerini tanımakla yükümlüdür.¹⁰⁹

Arnavutluk Cumhuriyeti ile Vatikan arasında yapılan antlaşma Anayasa’nın 10. Maddesi, 5. Paragraf, 78, 81 Maddeler ve 1. Paragraf, 121. Maddeleri uyarınca, aynı zamanda Bakanlar Kurulu önerisinin ardından “Arnavutluk Cumhuriyeti ve Vatikan’ın iki taraflı ilişkilerini düzeltebilmek adına antlaşma.” Bu antlaşma 23.05.2002 tarihinde ve 8902 No.lu anayasa maddesi gereğince Meclis tarafından onaylanmış oldu. Arnavutluk’ta Katoliklerin sayısı az olsa bile devlet tarafından önemsenmekte ve yeni yapılmış olan yasaya göre Katoliklerin inançlarının toplum arasında yayılması hususundaki hakları savunma altına alınmıştır.¹¹⁰

---

¹⁰⁹Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, “Marrveshja ndermjet Keshillit të Ministrave të Shqipërisë dhe Kishës Ortodokse në Shqipëri”, Ligjino: 10 057/2009, Tirane, [http://kshk.gov.al.](http://kshk.gov.al/), 23.06.2019. s.1-9.

¹¹⁰Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, “Marrveshja ndermjet Republikës së Shqipërisë dhe Selisë së Shejntë për Rregullimin e Mardhenjësve të Ndersjellta”, Ligjino: 8902/2002, Tirane, (01.03.2014), [http://kshk.gov.al.](http://kshk.gov.al/), 23.06.2019, s. 1-3.

Arnavutluk Devlet'i ile Dünya Bektaşî Merkezi arasında imzalanan antlaşma, Anayasa'nın 10. Maddesi, 5. Paragraf, 78 ve 83 Maddelerinin 1.Paragrafi uyarınca, Bakanlar Kurulu tarafından yapılmış olan önerinin sonrasında "Arnavutluk Cumhuriyeti ve Dünya Bektaşî Merkezi Arasında Karşılık İlişkilerin daha ileri Bir Seviyeyi taşınması için Düzeltilecek Yapılan Antlaşmadır." adıyla 10058 No.lu, 22.01.2009 tarihinde Meclis tarafından onaylanmıştır.¹¹¹

Devlet Bütçesinden Dini Kurumların Finans Edilmesi, Anayasa'nın 78. Maddesi ve 83. Maddesi'nin 1. Paragrafına göre "Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu arasında resmi antlaşması olan dini toplulukların devlet bütçesinden finanse edilmesi, anayasanın 10 140 No.lu kararı, 15. 05. 2009 tarihinde Meclis tarafından onaylanmıştır. Devlet bütçesinden finanse edilmesiyle ilgili anayasadaki konuyla ilgili maddelerimiz 1, 4, 7, 8 ve 9 olmaktadır.¹¹² Dipnot: Bu antlaşma dâhil olmakla yapılmış olan bütün antlaşmaların diğer dini kurumlarla 24 maddelik bir anlaşmanın aynısı olmakla birlikte, kopyasıdır. Eğitim ve öğretim kurumları mevzuatında ve yönetmenliğinde yapacakları din faaliyetleri hakkında hükümler tüm kurumlar eşit düzeyde geçerlidir. Bu bilgiler, kısa olarak verilmiştir. Daha detaylı bakmak için Devlet Kütler Komitesi sayfasını bakabilirsiniz.¹¹³ Yalnızca bir anlaşmadan daha bahsedeceğiz. Bu anlaşma da Devlet ile Arnavutluk Müslüman Birliği arasında olan antlaşmadır ve özellikle bahsetmek gerektiği kanaati hâsıl olduğundan başlık olarak detaylı bilgi verilecek. Konumuzun din eğitimi olması ve Arnavutluk nüfusun çoğunluğunun Müslüman olması hasebiyle, gerekli olduğunu düşünölmüştür.

a. Devlet Kurumları İle Arnavutluk Müslüman Komitesi Arasında Yapılan Antlaşma

Devlet ile Arnavutluk Müslüman Komitesi (Komuniteti Mysliman i Shqiperise) arasında yapılacak olan bu anlaşmanın gündeme gelmesinin en büyük amaçlarından biri ikili ilişkileri daha ileriye götürme ve güçlendirme olacaktır. Aynı zamanda Arnavutluk'ta yaşayan Müslümanların din eğitimini ve dini inançlarını güven içinde tutmak, Müslüman toplulukları tarafından yapılacak herhangi bir dini faaliyetin devletle

---

¹¹¹Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, "Marrëveshja ndërmjet Këshillit të Ministrave të Republikës së Shqipërisë dhe Kryegjates Botrore Bektashjane për rregullimin e Mardhenjësve të Ndersjellta", Ligjino: 10025/2009, Tiranë, <http://kshk.gov.al>, 23.06.2019, s. 1-9.

¹¹²Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë, "Financimi nga Buxheti i Shtetit të Bashkësive Fetare, që kanë bërë Nenshkrimin Zyrtarë me Këshillin e Ministrave", Tiranë, <http://kshk.gov.al>, 23.06.2019, s. 1-3.

¹¹³<http://kshk.gov.al>. (24.06.2019).

yakınlaşma ve yapılacak olan çalışmaların anayasal kurallar içerisinde geliştirilmesini hedeflenmektedir.

Anayasa'nın 10. Maddesi, 5. Paragraf; 78. Maddesi ve 83. Maddesi, 1. Paragrafına göre, Bakanlar Kurulu teklifi üzerine "Bu Anlaşma, Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Arnavutluk Müslüman Komitesi arasındaki karşılıklı imzaların atılmasıyla, ilişkilerin düzenlemesi için yapılmıştır." No: 10 056sayılı kanuna göre 22.01.2009 tarihinde Arnavutluk Büyük Meclis tarafından onaylanmıştır. Yasa gereğince: Arnavutluk Cumhuriyeti, Arnavutluk Müslüman Topluluğun vicdan ve dini inanç özgürlüklerini 10. Ve 24. Maddelerde güvence altına almıştır. Bu anlaşma devlet ile Müslüman topluluğun arasında ilişkileri ve işbirliğini sorunlarını düzenler. Herkesin yararına olacağını şüphe etmeksizin bu yasanın temel ilkelerinden olmazsa olmazı, İslam Dininin inançlarını ortaya çıkarma ve onların uygulamasında özgür bir şekilde hareket edilmesini garanti altına alan bir yasa olmasının dışında, her iki tarafın daha güzel çalışmalara imza atma iradesi söz konusudur. Arnavutluk Müslüman Komitesi İslam Dininin inanç, davranış ve tutumlarını, İslam Hukukuna, Hanefi Mezhebine ve Müslüman Komitesi kategorisine ve statüsüne uygun bir biçimde ortaya koyan kişiler tarafından yönetilen ve oluşan İslam Dinini temsil eden bir kurumdur. Aynı zamanda taraftalar düşünce, vicdan ve din özgürlüklerini taahhüt ederler. Bu anlaşmada imzalanarak garanti altına alınan özgürlükler, herhangi bir kısıtlamaya tabi olamaz. Arnavutluk Müslüman komitesi ile ikili ilişkilerde, Devlet ve Devlet Kütler Komitesi vasıtasıyla temsil edilmektedir. Bu iki kurum arasındaki işbirliğini organize eder ve bu çerçevede devlet organ ve sorumlu kurumlar ile devamlı bir iletişim halinde olur. Devlet organları ve kurumlar arasındaki ilişkileri, Arnavutluk Müslüman Komitesi'nin kendisinin belirlemiş olduğu kuruluşlar tarafından temsil edilir. Resmi işlerde ise kendi kaşelerini ve işaretlerini kullanmaktadır. Devlet, Arnavutluk Müslüman Topluluğuna saygı duymakta ve tek resmi temsilcisi olarak onun tarafından yetkilendirilmiş kişileri kabul etmektedir. Aynı zamanda AİK'nin herhangi bir kişi veya gruplar tarafından sembollerini ve mührüne zarar vermek istiyorsa garanti altına almaktadır. AİK kendi içerisinde organize olmaya ekonomik, eğitim ve dini faaliyetlerini devlete bağlı olmadan, devlet kanunlarına uyarak yürütme, gerçekleştirme hakkına sahiptir.

Bu anlaşmanın 17. Maddesine göre Arnavutluk Müslüman Komitesi'nin sorumlu olduğu eğitim ve öğretim kurumları ile alakalı bazı noktalar şöyle ifade edilmektedir:

1.Arnavutluk Müslüman Komitesi ile devlet, ebeveynlerin haklarına saygı göstermekle mükelleftirler ve çocukların kendi dini inançlarına uygun olarak eğitim almalarına destek sağlamaktadırlar.

2.Arnavutluk Müslüman Komitesi, anlaşma mevzuatının içerisinde yer alan kriterlere uygun bir şekilde her seviyeden eğitim ve öğretim kurumları kurma ve yönetme hakkına sahiptir.

3.Devlet, Arnavutluk Müslüman Komitesi tarafından eğitim mevzuatında bahsedilmiş olan kriterlere uygun olarak düzenlendiği takdirde verilmiş olan bölgelerin geçerliliğini tanımaktadır.

Devlet Bakanlar Kurulu ile yapılmış anlaşma kapsamında, Arnavutluk Müslüman Komitesi'nin ekonomik, eğitsel, sağlık ve nitelikli sosyal faaliyetler yapmasına hak tanınmıştır. Aynı zamanda yürürlükteki kriterler, uygun sosyal ortamları kurmasına içermektedir. Devlet Kültür Komitesi ile Arnavutluk Müslüman Komitesi eğitim çalışmaları açısından ihtiyaç duyulduğu zaman birlikte fikir alışverişinde bulunuluyordu. İlgili kurumlarla birlikte, özellikle Devlet Kültür Komitesi ile dini topluluklar birlikte işbirliği yaparak ülkenin nerede dini ihtiyaçlarının var olduğunu tespit ettikten sonra yardımlarını gerçekleştirmektedir. Devlet, Arnavutluk bütün kurucu unsurlarıyla ile birlikte yenilenen anlaşmanın ardından Müslüman Topluluğu'nun taşınır veya taşınmaz mal ve mülkiyeti üzerindeki Müslüman Topluluğunu tek varis olarak kabul etmektedir. Anlaşma'nın kriterlerine uygun olarak Devlet, Kültür Anıtlar Enstitüsü ile birlikte 9048 sayılı kanuna göre dini eserlere gerekli restorasyon, tasarım ve inşaat işlerini yerine getirmektedir. Bu anlaşma da değişiklikler yapılmak istendiğinde anayasa kanunları, yürürlükteki yasalar ve tarafların anlaşılmasıyla birlikte yapılmaktadır. Dini ayrışmalara ve mezhep çatışmalarına götürmediği müddetçe, dini görevlerini, faaliyetlerini hizmet etmek topluma aktarılması için çaba gösteren dini kurumlar Arnavutluk Müslüman Komitesi nezdinde yüksek düzeyde hoşgörülle karşılanmaktadır. Bu anlaşmanın hükümlerini uygulamak ve yerine getirmek için

devlet, Arnavutluk Müslüman Komitesine özel anlaşmalar yapmasına hakkı tanımıştır.¹¹⁴

b. Arnavutluk Anayasasında Devlet Okullarında İslam Eğitime Verilen Önem

Mevcut hükümet, kendi sisteminde İslam din derslerine sıcak bakmasına rağmen maalesef, devlet okullarımızda dinin öğretilmesi için henüz doğru bir çözüm formülü bulunmadığını görüyoruz. Umuyoruz ki yakın bir zamanda Arnavutluk halkı için yararlı olacak bir çözüme kavuşmuş olacaktır. Din eğitiminin devlet okullarında öğretilmesi için uluslararası delegeler ve devlet arasında yapılan anlaşmalarda, insanların ilahi bir hakkı olduğu garanti edilmiştir. 10 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 217 sayılı kararı (bölüm III), Madde 18’de yayınlanmıştır. Herkesin düşünce, vicdan ve dini bağlılık ifadesi hususunda özgürlük hakkı vardır. Arnavutluk Anayasasında sadece İslam eğitime özel madde bulunmamaktadır. Anayasa da genel dini toplulukların haklarını ve özgürlüklerini savunan maddelerin bulunduğu görülmektedir. Çünkü Arnavutluk Anayasasında, halen ‘Arnavutluk Cumhuriyeti’nin resmi bir dini bulunmamaktadır’ yazmaktadır. Fakat okullarda öğrenciler, üzerinde herhangi bir dine mensup olması sebebiyle dışlanmamaktadır. Eskiden öğrenciler ve halk içinde Devletin diplomaları tanımayacağına dair haber yayılmaktaydı ve bundan dolayı devlet okullarında daha çok sosyal derslere önem verildiğini söylemek gerekir. Hali hazırda devlet okullarında eğitim sisteminin özel okullardan daha alt seviyededir ve aileler daha çok özel okulları tercih etmektedir. Böylece devlet özel eğitimlere önem vermektedir. Anayasanın 10. Maddesinde şöyle ifade edilmektedir:¹¹⁵

1.Devlet güven ve vicdan konusunda tarafsız olduğunu ve aynı zamanda kamusal alanda ifade özgürlüklerini garanti altına almaktadır.

2.Devlet, dini toplulukların eşitliğini kabul eder.

3.Devlet ve dini topluluklar karşılıklı olarak birbirlerini bağımsızlığına saygı duyar ve herkesin yararına işbirliği yapmaktadır.

¹¹⁴Fletorja Zyrtare e Reupblikes se Shqiperise, “Marrveshja ndermjete Keshillit te Ministrave te Reupblikes se Shqiperise dhe Komunitetit Mysliman te Shqiperise per rregullimin e mardhenieve te nderdjellta”. Ligjino. 10 056/2009, Tirane, <http://kshk.gov.al>, 24.06.2019, s. 1-9.

¹¹⁵Kushtetuta e Reupblikes se Shqiperise, Madde 10, 2016, <http://www.gjk.gov.al>, (11.07.2019). s. 2.

4.Devlet ile dini topluluklar arasındaki ilişkiler, temsilcileri ile Bakanlar kurulu arasında yapılan anlaşmalar Meclis tarafından onaylanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞKODRA MEDRESESİ

I. İŞKODRA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. ŞEHİR HAKKINDA GENEL BİLGİ

İşkodra Şehri 332.483 bin kişilik bir nüfusa sahiptir. İşkodra Bölgesi'ne bağlı olan Puka ve Büyük Madagaskarlı (Malesia e madhe) 5 belediye, 28 komün olmak üzere toplam 33 komünden oluşmaktadır. İşkodra merkezi bir il olmakla beraber aynı zamanda bölgenin en önemli şehirlerindedir.¹¹⁶ Shkoder, İskenderiye, Skutari ve Skadar isimleriyle de bilinmektedir. Arnavutluk'un en eski yerleşimlerinden biri olan İşkodra Şehri, aynı zamanda Arnavutluk'un kuzey bölgelerinde sanayi ve kültür açısından merkezi bir rol oynadığı bilinmektedir. Osmanlı'nın Arnavutluk'a yerleşmesinin daha ilk dönemlerinden itibaren, çok önemli bir sancak merkezi ve kalesiydi. İşkodra Balkanlar'ın batısında bir ticaret merkezi seviyesine gelmeyi başarmıştı. İşkodra Drin ve Boyana Nehirlerinin birbiriyle kavuştuğu noktada inşa edilmiştir. Buraya ise tam tepeden bakan Rozafat Kalesinde ise İllirler, Roma, Venedik ve Osmanlı Dönemlerinin izleri görünmektedir. Şehirde İslam hayatın başlaması ve aynı zamanda kırktan fazla cami, medrese ve dergâhlar ile canlanmaya başladı. İşkodra M.Ö III. ve II. Yüzyıllarda İlliryalıların merkeziydi. M.Ö 168'deise Romalılara, 395'tensonra da Bizanslıların eline geçmişti. Elden ele geçen İşkodra şehrini, Osmanlılar birkaç defa almaya kalkışsalar da başarısız olmuşlardır. Ancak bizzat Fatih Sultan Mehmet'in katılımıyla uzun bir savaşın ve kuşatmanın ardından bir antlaşma yapılarak İşkodra şehri alınabilmişti. Burada dikkat edilecek ayrıntılardan biri ise Osmanlı Devletinin teklif ettiği antlaşmaya göre, orada yaşayan halk şehri boşaltıp Venedik topraklarına taşınacaklardı. Tabii ki bu durumun ardından nerdeyse yüzyıla yakın İşkodra hem nüfus olarak hem de iktisadi olarak yetersiz kalmıştır. Kale etrafında sadece birkaç yüz kişilik askeri birlikler olmakla beraber, şehirde yirmi yedisi Müslüman olan doksan yedi hanelik yani (450-500) kişilik sivil nüfusu yaşamaktaydı. Aynı zamanda halkın ve askerlerin ihtiyaçlarını gidermek için iki cami inşa edilmiş, bir kilise ise camiye çevrilmiştir. İşkodra şehri, XIX. Yüzyıl boyunca ülkenin ticaret ve sanat açısından kilit noktası olma özelliğini korumayı başarmıştır. Dolayısıyla İşkodra Tanzimat döneminde nerdeyse ülkenin kuzey bölgesini tümünü kapsayarak bir vilayet merkezi haline geldi.

---

¹¹⁶Drejtorja e Pergjithshme e Gjendjes Civile, Ministria e Brendeshme, mars 2011, https://observator.org.al/2013/fletpalosje_qarku_shkoder, (08.07.20019).

İşkodra yetiştirmiş olduğu şahısları Osmanlı bakımında da ünlü bir şehirdir. Bunlardan simalardan bir kaçını zikretmekte fayda var. Osmanlı edebiyatın klasik dönemlerinden olan İşkodralı Ahmedî ve İşkodralı Bali, XVIII. Yüzyılda Sa'diyye Tarikatın kolunun kurucusu olarak Süleyman Efendi olmakla beraber bunun gibi birçok önemli sima bulunmaktadır.¹¹⁷

B. İŞKODRA HALKININ DİNE BAKIŞI

Arnavutluk'un en eski, en aktif ve ilginç bir tarihine sahip olan şehir İşkodra'dır. Bir İngiliz balesinin, Bayan Edith Durhan "Brenge e Balkanit", "Balkanların Endişesi" adlı kitabında İşkodra'nın özelliklerini ve ona olan sevgisini şöyle anlatıyor: "İşkodra şehri bir mucizedir. Orada olmadığım zamanlar, nerdeyse dünyanın en iyi şehirlerinden biri olduğunu yemin etmeye hazırım." 14. Yüzyılın sonlarına doğru İşkodra şehri yerli yöneticiler tarafından Venediklilerin eline bırakıldı. 1479 yılında ise Osmanlı Ordusu tarafından Venediklilerin elinden alındı. Şehir Osmanlı'nın eline geçer geçmez orada yaşayan Hristiyanlar, şehri terk ederek İtalya'ya kaçtılar. Sadece azınlık olarak Katolik ailelerinden kalan oldu. 19. Yüzyılın başlarında İşkodra'nın Müslüman nüfusu nerdeyse %90'lardaydı. Arnavutların ve İşkodralıların İslam dinini kabul etmeleri durup dururken gerçekleşmedi. Ancak özgür olmaları için ve Arnavut Milletinin daha fazla var olma mücadelesine dayanarak gerçekleşmiş oldu. İki önemli faktör Arnavutları ve İşkodralıları İslam'ı kabul etmelerinin itten faktörler; Birincisi İslam'la olan manevi bağları ve ikincisi ise Sırp-Yunan şovenist milliyetçiliğin tehlikesine karşı onları koruyan İslam Dini olmuştur. İşkodra halkının İslam'ı daha rahat yaşamaları için ister Osmanlı zamanında isterse günümüzde Türkiye'nin rolü çok büyük olmuştur. Tabii ki burada önemli olan İşkodra halkının dine bakışlarının olumlu ve sıcak olmasıdır. Bu vesile ile yapılan yardımlar, insanlar arasında ve şehrin her köşesinde etkisini hemen göstermiştir. Arnavut milleti diğer alanlarda olduğu gibi İslam alanda da birçok din adamları yetiştirmiştir. Onların çok değerli eğitimleri ve birikimleri sayesinde Arnavutluk'ta oluşan din bilgisinin eksikliğini kapatılmasına başarılmıştır. Bu din adamlarından birkaçı şöyledir: Haxhi Muhammet Bekteshi, Hafız Ali Ulqinaku, İbrahim Kaduku, Şeyh Kazim Hoca vb... Şunu da ifade etmemiz gerekir ki, İşkodra

¹¹⁷Machiel Kiel, TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXIII., İstanbul, 2001, <https://islamansiklopedisi.org.tr/işkodra>, (07. 07. 2019), s. 433.

Arnavutluk'un en büyük şehirlerinden olması sebebiyle aynı zamanda, halen İslam'ın merkezi sayılmaktadır. Tabi ki her şehirde olduğu gibi komünizm rejimi İşkodra şehrini de etkilemiştir. 1991 yılında İslam'ın yeniden canlanması sürecine, İşkodra'daki Müslümanlar hiçbir hazırlık ve temelleri olmadan yakalanmışlardı. İşkodralı Müslümanlar, komünizm zamanında yaşadıkları manevi eksikliklerinden dolayı, ruhlarında oluşmuş boşlukları doldurmak için İslam Dininin yeniden dirilmesi için canla başla çalışmaya başladılar. Aynı zamanda şunu belirtmemiz gerekiyor ki, İşkodra'da İslam'ın yeniden dirilmesine, Türkiye ve Arap ülkelerinden gelen maddi ve manevi yardımların katkısı olmuştur. İşkodra Müslümanları, şehirlerinde Katolik inancı olan kişilerle veya ailelerle ilişkilerini çok iyi tutmuşlar ve dini uyumun imhası için önceden belirlenmiş eylemlere rağmen hiçbir zaman bir çatışma olmamıştır.¹¹⁸

II. Bayezid tarafından inşa edilmiş olan camilerle birlikte İşkodra halkı giderek İslam bir kimliği yeniden oluşturmayı başarmışlardır. İşkodra halkı her zaman İslam'a karşı olan maneviyatı ve dik duruşuyla Osmanlı'nın ve Türk Devleti'nin İşkodra şehrine güzel, yararlı, faydalı çalışmaların yapılmasına yardımcı olmuştur. İşkodra'nın en önemli ailesi olan Buşatlı ailesi, ülkenin ve şehrinin en büyük camisi olan Kurşunlu Camisini yaptırmıştır. İşkodra'nın her yerinden gerek Osmanlı, gerekse de Türkiye Devleti'nin yaptırmış olduğu eserlerin izleri bulunmaktadır.¹¹⁹ İşkodra şehri İslam'a en bağlı şehirlerinden biri olması sebebiyle, İslam din eğitiminin yoğun şekilde yapıldığı şehirlerinden biridir. Tarihi önemine bakarak ve İşkodra "SHEH SHAMİA" Medrese'nin vermiş olduğu eğitimin başarılarından dolayı seçmiş olduk.

---

¹¹⁸Bujar Shehu, Shkodra, Prone e Moralit Müslüman dhe Katolik, 31 mars, 2011, <https://www.zeriislam.com/artikulli>, (09. 07. 2019).

¹¹⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXIII, İstanbul, 2001, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iszkodra>, (09.07. 2019), s. 434.

II. İŞKODRA MEDRESESİ

İşkodra “Şeyh Şamia Medresesi” Arnavutça telaffuzu ise “Haxhi Sheh Shamia” olarak geçmektedir ve Aralık 1991 tarihinde kurulmuştur. İlk açıldığında 8 yıllık lise okulu ve dini profilli (İslam) bir okul olarak açıldı. Haxhi Sheh Shamia Medresesi İşkodra'nın ilk medreselerden biri olmakla beraber aynı zamanda İşkodra'nın en kaliteli hocalardan birini ev sahipliği yapmaktadır. Hacı Hasan Ali'ya (Sheh Shamia), birçok yabancı dilin sahibidir. Hoca aynı zamanda ünlü bir tarihçi olan bilgi sahibi bir şahsiyettir. Eylül 2000 tarihinde, okul “Erkekler ve Kızlar” olmak üzere iki şubeye ayrıldı. Aynı yılda “İstanbul Derneği” ve Arnavutluk Müslüman Topluluğu arasında anlaşma yapılarak, kız şubesinin eğitim sürecinin yönetimini devralmıştır. 2007 yılında da erkeklerin şubesinin yönetimini almış oldu. Bugün ise İşkodra Medresesi, 9 yıllık Okul Öncesi, İlk ve Orta öğretim olarak üç bölümden oluşmakta ve aynı zamanda barınma, ulaşım hizmetleri de sunarak kaliteli bir eğitim vermektedir.

İşkodra Medresesi, üniversite öncesi hazırlık okulu olup birinci sınıftan (6) yaş 12.sınıftan ise (18) yaşa kadar öğrencilere hizmet vermektedir. Bu yüzden okulun iki ayrı dönemden eğitim vermektedir:

Birincisi; 9 yıllık döngü ya da modern teknoloji dilinden adlandırıldığı gibi (alt orta öğretim) olmakla beraber 1-9 sınıflarını kapsayarak devletin zorunlu sınavlarla tamamlanmaktadır.

İkincisi; lise eğitimi ise 10, 11 ve 12'inci sınıflarını kapsayarak mezuniyetle tamamlanmaktadır.

İşkodra Medresesi, üç katlı bir bina olup 47 sınıftan oluşmaktadır. Sınıfların dağılım şekli şöyledir; ilköğretim (1-5) yaş 14. Sınıf, ortaöğretim (6-9) 17. Sınıf ve lise eğitiminden de 16.Sınıftan oluşmaktadır. Ayrıca okulun hemen yanı başına cami ve 4. Katlı, 90 kapasiteli bir yurdu bulunmaktadır. Medrese'nin 665'i kız ve 455'i erkek olup 1120 öğrenciye eğitim vermektedir. Eğitim-Öğretim durumuna göre şöyle sıralanmakta; 1-9 sınıf 'ta 723 öğrenci olup, bunlardan 388'i kız ve 335'i erkek olmak üzere eğitim görmektedir. Lise döneminde ise 397 öğrenci, bunlardan 270'i kız ve 127'isi erkek olarak eğitim-öğretim yılını devam ettirmektedir.

A. İŞKODRA MEDRESESİNİN DERS MÜFREDATI

REPUBLIKA E SHQIPËRISË

MINISTRIA E ARSIMIT, SPORTIT DHE RINISË
DREJTORIA E PËRGJITHSHME E ARSIMIT PARAUNIVERSITAR
DREJTORIA RAJONALE E ARSIMIT PARAUNIVERSITAR LEZHË
ZYRA VENDORE ARSIMORE SHKODËR
SHKOLLA JOPUBLIKE "HAXHI SHEH SHAMIA"

Shkoder, me 14 qershor 2019

**Tablo 3: LÏSE DERS PLANLAMA PROGRAMI
2019 – 2020 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILI**

N R	İŞLENİLEN DERSLER	X	X	XII	TOPLAM
I-	KURRIKLA BËRTHAME	26	25	15	66
1.	<i>Diller ve İletişim</i>	7	7	7	21
1.1	Arnavut Dili	2	2	2	6
1.2	Literatür	2	2	2	6
1.3	Yabancı Dil (İngilizce)	3	3	3	9
2.	<i>Matematik</i>	4	4	4	12
3.	<i>Doğa Bilimleri</i>	6	6	-	12
3.1	Fizik	2	2	-	4
3.2	Kimya	2	2	-	4
3.3	Bioloji	2	2	-	4
4.	<i>Toplum ve Çevre</i>	6	6	3	15
4.1	Şehircilik(Sosyal bilimleri)	2	-	-	2
4.2	Felsefe (Sosyal bilimleri)	-	2	-	2
4.3	Tarih	2	2	-	4
4.4	Coğrafya	2	2	-	4
4.5	Ekonomi	-	-	3	3
5.	<i>Teknoloji ve Tık</i>	2	1	-	3
5.1	Tık (Bilgi ve İletişim Teknolojisi)	2	1	-	3
5.2	Teknoloji	-	-	-	-
6.	<i>Beden Eğitimi, Spor ve Sağlık</i>	1	1	1	3
II	Seçmeli Ders Programları	9	9	19-20	36-38
1.	<i>Dil ve İletişim</i>	2	2	2	8
1.2	Literatür	-	-	2	2
1.2	İkinci Yabancı Dili /Arapça	2	2	2	6
2.	<i>Matematik</i>	-	-	2	2
3.	<i>Doğa Bilimleri</i>	-	-	12	12
3.1	Fizik	-	-	4	4
3.2	Kimiya	-	-	4	4

3.3	Bioloji	-	-	4	4
4.	Toplum ve Çevre	-	-	12	10
4.1	Sosyal bilimler (Sosyoloji/psikoloji)	-	-	2+2	2+2
4.2	Tarih	-	-	4	4
4.3	Coğrafya	-	-	4	4
5.	Teknoloji ve Tik	-	-	4	4
5.1	TİK (Bilgi ve İletişim Teknoloji)	-	-	2	2
5.2	Teknoloji	-	-	2	2
6.	Beden Eğitimi, Spor ve Sağlık	1	1	1	3
7.	Module Kurrikulare	7	7	5	19
7.1	Kuran Kerim	3	3	2	8
7.2	İslam Kültürüne İnanç Bilgisi	2	2	1	5
7.3	Peygamberlik Geleneği vaaz Bilgisi	1	1	1	3
7.4	İslam İbadet Bilgisi	1	1	1	3
III	Okul Merkezli Müfredatı	-	0.5	-	0.5
5.	Topluluk Hizmeti	-	0.5	-	0.5
IV	Eğitim-Öğretimin Toplam Ders Saati.(I+II+III)	35	34.5	34-35	103.5-104.5

*Drejtori i shkollës
Kujtim DERVISHI*

MEDRESEJA “HAXHI SHEH SHAMIA”
PLANI MESIMOR
KLASA I-IX (35 ORË/JAVË)

**Tablo 4: SHEH SHAMIA MEDRESE'NIN 1-9 SINIFLARIN 2019-2020 EĞİTİM-
ÖĞRETİM YILI**

No.	Dersler	Sınıf .1	Sınıf .2	Sınıf .3	Sınıf .4	Sınıf f.5	Sınıf f.6	Sınıf .7	Sınıf .8	Sınıf .9	Saatle r / hafta
1	Diller ve İletişim	8	8	9	8	8	8	8	8	8	73
1.1	Arnavut Dili	8	8	6	5	5	5	5	5	5	52
1.2	Yabancı Dili (İngilizce)	0	0	3	3	3	3	3	3	3	21
2	Matematik	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
3	Doğal Bilimleri	1	1	1	2	2	2	4	6	6	25

3.1	Doğal Bilgelik	1	1	1	2	2	-	-	-	-	7
3.2	Fizik	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
3.3	Kimiya	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
3.4	Bioloji ve Sağlık Eğitimi	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
4	Toplum-Çevre	1	1	1	2	2	3	5	5	5	25
4.1	Toplum için Eğitim	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
4.2	Şehircilik	-	-	1	1	1	1	1	1	1	7
4.3	Tarih	-	-	-	1	1	1	2	2	2	9
4.4	Cografya	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
5	Sanatlar	2	2.5	3	2	2.5	2	2	1	1	18
5.1	Müzik	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
5.2	Görsel Sanatı	1	1	1	1	1	1	1	-	-	7
5.3	Dans		0.5	1	-	-	-	-	-		1.5
5.4	Tiyatro					0.5					0.5
6	Beden Eğitimi , Spor ve Sağlık	3	3	3	3	3	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	23
7	TEKNOLOJİ ve TIK	-	-	-	2	2	2	1	1	1	9
7.1	TIK	-	-	-	1	1	1	1	1	1	6
7.2	Pratik Teknolojik Eğitimi	-	-	-	1	1	1	-	-	-	3
8	Seçmeli Ders Müfredatı	1	1	2	2	2	8	8	8	8	40
8.1	Kuran Kerim	-	-			-	3	3	3	3	12
8.2	İnanç	-	-	1	1	1	3	3	3	3	15
8.3	Arapça	-	-			-	1	1	1	1	4
8.4	(ikinci dil) Türkçe	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
	TOPLAMI (1+2+3...+8)	20	20/21	23	25	25/26	31	34	35	35	249

Okul Müdürü

Shkoder, 26 haziran 2019

B. İŞKODRA MEDRESESİNDE UYGULANAN DİNİ DERS MÜFREDATI VE BU DERSLERİN HAFTALIK İŞLENİŞİ

REPUBLIKA E SHQIPËRISË

MINISTRIA E ARSIMIT, SPORTIT DHE RINISË
DREJTORIA E PËRGJITHSHME E ARSIMIT PARAUNIVERSITAR
KOMUNITETI MYSLIMAN I SHQIPËRISË DREJTORIA RAJONALE
ZYRA VENDORE ARSIMORE SHKODËR
SHKOLLA JOPUBLIKE "HAXHI SHEH SHAMIA"

**Tablo 5: İşkodra Medresesi'nin 2018-2019 Ders Müfredatı.
2018 – 2019 Eğitim-Öğretim Yılı**

No	DERS	S.1 E R E	S.2 E R E	S.3 E R E	S.4		S.5 ESKİ	S.6 Ye ni	S.7 Yeni	S.8 Yeni	S.9		
					ESKİ	Yeni					ESKİ	Yeni	
1	Diller ve İletişim	8	8	9	7	8	7	8	8	8	8	8	
1.1	Arnavut Dili	8	8	6	5	5	5	5	5	5	5	5	
1.2	Yabancı Dili (İngilizce)	0	0	3	2	3	2	3	3	3	3	3	
2	Matematik	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
3	Doğa Bilimleri	1	1	1	3	2	2	2	4	6	6	6	
3.1	Doğa Bilgisi	1	1	1	3	2	2	-	-	-	-	-	
3.2	Fizik	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	
3.3	Kimiya	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	
3.4	Bioloji ve Sağlık Eğitim	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	
4	TOPLUM ÇEVRE	-	1	1	1	2	2	3	3	5	5	4	5
4.1	Toplum için Eğitim	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
4.2	Şehircilik	-	-	1	-	1	-	1	1	1	-	1	
4.3	Tarih	-	-	-	1	1	0	1	2	2	2	2	
4.4	Cografya	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	
4.5	Vatandaşlık	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
5	SANAT	2	2.5	3	2	2	2	2	2	1	1	2	

5.1	Müzik	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5.2	Figüratif Sanat (Görsel)	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
5.3	Dans		0.5	1	-	-	-	-	-	-	-	
6	Beden Eğitimi , Spor ve Sağlık	3	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2
7	TEKNOLOJİ ve TIK	-	-	0	1	2	1	2	1	1	1	1
7.1	TIK	-	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1
7.2	Pratik Teknolojik Eğitim	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-
8	Seçmeli Ders Müfredatı	1	1	2	1	1	1	8	8	8	8	8
8.1	Kuran Kerim	-	-		-		-	3	3	3	3	3
8.2	İnanç	-	-	1	-		-	3	3	3	3	3
8.3	Arapça	-	-		-		-	1	1	1	1	1
8.4	Türkçe	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Toplamı (1+2+3...+8)	20	0/21	23	23	23	23	31	34	35	34	35

Medrese'nin dini dersler müfredatında, İnanç, kur'an kerim, Peygamber hayatı, Arapça vb.. olarak verilmektedir. Bu dersleri veren öğretmenlerin çoğu Türkiye mezunu görev yapmaktadır. Ayrıca genel bilgi ve kültürü alında ise ders kitapları Milli Eğitimi Bakanlığı'nın onaylamış olduğu öğretim metinlerinden oluşmuştur. Müfredata modern dünyanın yaygın bir iletişim dili olması bakımından zamanla İngilizce dersi de zorunlu olarak eklenmiştir.

İşkodra Medresesi, biri Kızlar, diğeri de Erkekler için olmak üzere iki okul binasıyla faaliyet göstermektedir. Ayrıca medresenin eğitim-öğretimi sorumluluk altından (bildiğim kadarıyla) ilköğretim (1-5) sınıflardan olup (6-10) yaş toplamda 301 öğrenci olup, 148'i kız olmak üzere öğrencilere eğitim-öğretimi veren Avrupa çapında tek medresedir.

Tablo 6: 2018-2019 Öğretim yılının İşkodra Medresesinin haftalık ders işleyişi.

Gün	Saat	6. SINIF	7 SINIF	8 SINIF	9 SINIF	10 SINIF	11 SINIF	12 SINIF
Pazartesi	1	İnanç	Müzik	Arnavut Dili	Arapça	Tarih	Coğrafya	Bilgisayar dersi
	2	İnanç	Arnavut Dili	Arnavut Dili	Beden Eğitimi	Kuran	Coğrafya	Matematik
	3	Arnavut Dili	Matematik	Müzik	İngilizce	Arnavut Dili	İngilizce	Matematik
	4	Arapça	Biyoloji	Kimya	Coğrafya	Arnavut Dili	Peygamber geleneği	Kuran
	5	Teknoloji yeteneği	Biyoloji	Bilgisayar dersi	Arnavut Dili	Tarih	İnanç	Arapça
	6	İngilizce	Matematik	İnanç	Coğrafya	Peygamber geleneği	İngilizce	Tarih
	7		Beden Eğitimi	Kimya	İnanç	Kuran	Felsefe	İslam Medeniyeti
Salı	1	Coğrafya	Kuran	Fizik	Kuran	İngilizce	İslam ibadetleri	İngilizce
	2	Tarih	Kuran	Fizik	Kuran	İngilizce	Arapça	İngilizce
	3	Matematik	Arnavut Dili	Tarih	Türkçe	Coğrafya	Kimya	Bilgisayar dersi
	4	Matematik	Arnavut Dili	Kuran	Matematik	Coğrafya	Kimya	Arnavut Dili
	5	Arnavut Dili	Türkçe	İngilizce	Matematik	İslam ibadetleri	Matematik	Arnavut Dili
	6	Arnavut Dili	İnanç	Beden Eğitimi	İnanç	Matematik	Matematik	Arapça
	7		İnanç	Tarih	Bilgisayar dersi	Biyoloji	Kuran	Ekonomi
Çarşamba	1	Beden Eğitimi	Matematik	Arapça	İngilizce	Şehircilik	Kuran	İnanç
	2	Arnavut Dili	Matematik	Matematik	Müzik	Beden Eğitimi	Kuran	Kuran
	3	Arnavut Dili	Şehircilik	Arnavut Dili	Tarih	Fizik	Arnavut Dili	Matematik
	4	Bilgisayar dersi	İnanç	Arnavut Dili	Tarih	Fizik	Arnavut Dil	Matematik
	5	Kuran	Görsel Sanatlar	Matematik	İngilizce	İngilizce	Biyoloji	İslam ibadetleri
	6	Kuran	Arapça	Coğrafya	Fizik	Kuran	Biyoloji	Tarih
	7	Matematik	Beden Eğitimi	Coğrafya	Fizik	Coğrafya	Bilgisayar dersi	Sosyoloji
Perşembe	1	Matematik	Arnavut Dili	İngilizce	Matematik	Matematik	Beden Eğitimi	Sosyoloji
	2	Matematik	Arnavut Dili	İnanç	Matematik	Matematik	Tarih	Literatür
	3	Türkçe	Kuran	Kuran	Dil	Literatür	Tarih	Literatür
	4	Biyoloji	İngilizce	Kuran	Arnavut Dili	Literatür	Matematik	Coğrafya
	5	Şehircilik	İngilizce	Türkçe	Biyoloji	Kimya	Matematik	Coğrafya
	6	Kuran	Tarih	İngilizce	İnanç	Kimya	Arapça	İngilizce
	7		Tarih	Şehircilik	Biyoloji	İnanç	İnanç	Beden Eğitimi
Cuma	1	Müzik	Coğrafya	Arnavut Dili	Kimya	İnanç	Fizik	Tarih
	2	Görsel Sanatlar	Coğrafya	Biyoloji	Kimya	Arapça	fizik	Sosyoloji
	3	İngilizce	Fizik	Matematik	Kuran	Arapça	İngilizce	Coğrafya
	4	İngilizce	Fizik	Beden Eğitimi	Şehircilik	Matematik	İngilizce	Coğrafya
	5	İnanç	İngilizce	Matematik	Arnavut Dili	Bilgisayar dersi	İngilizce	Ekonomi
	6	Beden Eğitimi	Bilgisayar dersi	İnanç	Arnavut Dili	Biyoloji	Felsefe	Ekonomi
	7			Biyoloji	Beden Eğitimi	Bilgisayar		

**Drejtori i shkollës /Okul Müdürü
Kujtim Dervishi**

C. İŞKODRA MEDRESESİNDE METODOLOJİK ANLATIM

Ana amacını gerçekleştirmek için: Avrupa ailesine hızlı bir şekilde entegre olabilmek için, toplumumuzun herkes için açık, esnek ve kaliteli bir eğitim sistemine, çağdaş standartlara sahip bir okula ihtiyacı vardır. Böyle bir eğitim ve öğretim olmadan, Arnavutluk Avrupa ailesine entegrasyonunu talep edemez. Bu bağlamda, genel olarak eğitim ve öğretim, ülkenin ulusal kalkınma programının en önemli önceliklerinden biri, çoğu gelişmiş ülkenin kalkınma önceliklerini ilan ettikleri göz önüne bulundurarak, eğitim ve öğretim sisteminin tamamında eğitim reformunun geliştirilmesi için ulusal politikanın tutarlı ve sürekli bir önceliği olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Okulu yeniden biçimlendirmek ve öğretimde çağdaş öğretimi teşvik etmek, hem teorik hem de pratik olarak etkileşimi destekleyen ve her şeyden önce eğitim sürecinin kalitesini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan yeni yöntem modellerinin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Öğretmenler olarak, öğrencilerin okulu sevmelerine ve ilgi duymalarına yardım etmemiz gerektiğine inanıyoruz ve ikna edici bir sınıfla hayal etmeyi öğreten, öğretici bir usta olmamızı gerektiren öğretim materyalini aktif ve yaratıcı bir şekilde öğrenmeye ihtiyacımız var. Dolayısıyla elimizden gelenin en iyisini yapmaya gayret ediyoruz. Kur'an-ı Kerim'de, aynı zamanda eski ve daha yeni pedagojik mirasta da, öğretmenler kendi çocukları için istedikleri gibi öğrencileri içinde aynı şeyi istemesi gerektiğini vurgulanmıştır. Ancak bunu başarmak için, hepimizin öğrenme ve öğretme kurallarını, ilkelerini ve en son sınıf tekniklerini bilmemiz gerekir. Günümüzün Arnavut toplumunun hızlı gelişimi ve bilgilerin hızla büyümesi koşullarında, geleneksel öğretmen merkezli öğretim yöntemleri artık yeni gelişmelere cevap vermemektedir. Okuldaki başarı, etkileşimli ve kapsayıcı çağdaş öğretim yöntemlerinin, stratejilerinin ve tekniklerinin kullanımında somut ifadeler bulan aktif, yenilenmiş bir içerik ve öğrenme şekli gerektirir. Elbette bu değişikliklerin önemli bir kısmı öğretim metodolojisi olmaktadır.

Öğrenci merkezli öğretim, yeni teknolojilerin doğru kalitede ve iddialı eğitim hedefleriyle kullanılmasını gerektirir. Bunun için öğretmen kendini, öğrencileri için öğrenen biri olarak görmelidir. Öğrenme açısından, bugünün müfredatı, günün yeni

taleplerine ve standartlarına kolayca uyum sağlayabilen, yeni türden öğrenciler oluşturmayı amaçlamaktadır. Günümüzde öğretim hem okul içinde hem de okul dışında yeni etkileşimli roller gerektirmektedir. Öğrenci merkezli öğretim yöntemleri, modern eğitim teorisi ve pratiğinde sunulan tüm öğrenme modelleri için önemli bir temel oluşturur. Aynı zamanda öğrenci merkezli öğretim, çeşitli özellikleri ile ayırt edilen özel bir öğretim şeklidir.¹²⁰ Şu şekilde ifade edilmektedir;

- Öğrencilerin hedeflere ulaşması için katılımı ve sorumluluğu yüksektir.

- Öğrencinin katılımı birkaç düzeydedir: entelektüel, duygusal, sosyal, manevi, fiziksel.

- Öğrencileri paralel düşünmeye teşvik etmek.

- Öğretmen destekleyici bir rol oynuyor.

Okulumuzda çağdaş öğretim yöntemlerinin uygulanması artık bir norm haline gelmekte, yeni ve çekici öğrenciler arayışında öğretimi her zaman ilginç ve teşvik edici hale getirmek için çabalar sarf edilmiştir. Ancak, öğretimin kesin olarak yöntemlere dayandığı farklı konularda, öğrenme etkinliğinin merkezinde bulunan öğrenci ile birlikte, çalışmalarımızın bazı yönlerini ve deneyimlerini ele almak istiyorum.

Birincisi, yıllardır çalışmalarımızdaki temel hedefimiz öğretmen yeterliliği ve eğitimidir. Okul içi yeterlilik için yıllık bir plana göre, periyodik olarak, sınıflarda ve çeşitli konularda açık dersler veriyoruz; burada sınıflar için yapılan analiz ve tartışmaların yanı sıra, öğretim yöntemi problemine özel önem veriyoruz. Ayrıca mesleki gelişim için ihtiyaçların belirlenmesi temelinde yuvarlak masa toplantıları, metodolojik seminerler, atölye çalışmaları vb. Düzenlenmektedir.

İkincisi, bilgi ve iletişim teknolojisi, gerekli başarı standartlarını karşılayan bir sınıf sunmaya yardımcı olur. Pek çok görev ve proje internet üzerinde çözülür, ancak çalışma kendilerinin olup başkaların çalışması olmadığına dikkat edilir, bunun amacı da çalışma bir kopyadan ibaret olmamasıdır. Bunun için öğrencileri aşırı yüklenmemeye dikkat edilir, çünkü onlar çözümü daha kolay ve daha hızlı bulma eğilimindedirler.

---

¹²⁰ Musa Kraja, Pedagogjia e Zbatuar, Tirane, 2008.

Okulumuzda iki bilgisayar laboratuvarımız olup, her öğrenci için internet ve neredeyse tüm sınıflar akıllı tahtalardan oluşmaktadır. Akıllı tahtalar, öğrenci merkezli öğretim ve ayrıca öğrenme için verimli ve etkileşimli bilgisayarlı masalardır. Bu tabloların içerisinde bilgisayarlar, projektörler, çeşitli yazılımlar ve internet bulunmaktadır. Bunların hepsi fotoğraf, video, oyun, harita, grafik, fizik deneyi, kimya, matematik alıştırmaları vb. Birinci sınıflardan başlayarak smardboard, görme, ses dinleme, dokunma, yazma, çizim ve bilgisayar kaleminin kullanılması gibi tüm öğrenme stillerini etkiler. Bu sayede öğrenciler ve öğretmenler, en çok tekrarlayanlara odaklanarak konuların zorluklarını ve zayıflıklarını tespit edebilmektedir. Bütün okullarda olduğu gibi okulumuzda önemli derslerden İngilizce, Matematik olmakla birlikte dini derslerde önem taşımaktadır. Proje tabanlı öğretim okulumuzda bir başarı öyküsüdür. Aktif, işbirliğine dayalı öğrenmeye her şeyi kapsayan bir yaklaşımı temsil eder, sınıf merkezli, öğretmen merkezli öğretim uygulamalarından öğrenci merkezli öğrenme uygulamalarına kayan bir öğrenme etkinliği modelidir. Kuşkusuz okulumuzda en uzun süredir devam eden projelerden biri ulusal sivil din eğitimi projesidir. Bu projede sınıf 4 gruba ayrılmıştır;

I. Grup: Toplum üzerinde olumsuz etkisi olan ve çözüm gerektiren topluluk sorunlarına aşinalık. projenin konusu gibi aile içi şiddet, kan davası, çevre, karayolu trafiği vb. Bu grubun üyeleri seçilen problem, yaratılan durum, sonuçları hakkında tartışır ve kanıtlar sunar.

II. Grup: Soruna aşına, mevcut politikaları gözden geçirir. Sorumlu merkezi ve yerel kurumları, çeşitli STK'ları tanımlayın ve sorumluluk seviyesinin yasal dayanağını arşivleyenindir.

III. Grup: Sorunla ilgili sorumlu yasal temeli aldıktan sonra, gözden geçirip analiz eder, paydaşlara danıştıktan sonra mevcut yasal temeli eksikliklerini tespit eder ve sorunu çözmek için nereye müdahale edeceğini önerir. Öğrenciler ve çıkar grupları tarafından yapılan herhangi bir teklif Arnavutluk Cumhuriyeti Anayasasına uygundur.

IV. Grup: Önceki grupların attığı adımlara aşına. Çalışmalarının amacı bir eylem planı kabul etmektir. Bu plan öğrencilerin ilgi grupları, topluluk, kanun uygulayıcı kurumlar ve tekliflerin takibi ile işbirliğine katkıda bulunmalarını amaçlamaktadır. Soruna bağlı eylem planı, müdahale ve problem çözme, toplumda ve

toplumda farkındalık yaratma olabilir. Bu proje birkaç senedir spor salonundaki müfredatın bir parçası olmuştur ve öğrenciler serbest seçmeli dersler almaktadır. Bu projenin özelliği, kimseyi dışlamaması, ancak uygulamasında herkes memnuniyetle karşılanıyor ve kendi yükümlülüğü vardır.¹²¹

---

¹²¹ Kujtim Dervishi, Drejtori i Medreses se Shkodres, (İşkodra Okul Müdürü).

Resim 1: İşkodra Medresesi ve Caminin Dış Görüntüsü

Resim 2: Medrese'nin İç Görüntüsü

Resim 3: ilköğretim ortaöğretim ve lise ortamından görüntüler

Resim 4: İşkodra Medresesi Camisi

Resim 5: İşkodra Medresesi cami ortamında öğrencilerle sohbet halkası

SONUÇ VE ÖNERİLER

Din eğitimi veya insanın eğitim hayatı doğumla beraber başlamakta ve hayatın sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Arnavutluk'ta Kral Zog dönemiyle belirtilerini göstermeye başladığını ve komünizm dönemin ile dine karşı tavrının giderek şiddetlendiğini ve Arnavutluk ilk ateist ülkesi durumuna getirilmiştir. Dolayısıyla insanların din eğitimi dersleri almaları tamamen yasak edilmiştir. Bu süreçte din eğitimi ve öğretimi konusunda gerçekleştirmiş olan yasaklama ve kısıtlama uygulamaları halkın dinden uzaklaşmasına sebeplerinden biri olmuştur. Fakat gizli yollardan da olsa insanların bazıları din eğitimlerini ve ibadetlerini yerini getirmeye gayret göstermişlerdir. Gayri resmi bir şekilde din eğitimi öğretimini öğrenenler sayesinde ve halkının direnci Arnavutluk'ta dini duygusunun kaybolmamasına ve var olmasına büyük rol oynamıştır.

Bir toplumda halkın büyük bir kısmı aynı dini duyguyu ve kültürü paylaşan insanların bulunduğu yerde doğal olarak İslam din eğitimi ve öğretimi konusundan söz etmek mümkündür. Lakin bir toplum içinde çok kültürden insanların yaşadığı yerde ise farklı dini bağlılıkların sebebiyle, sadece tek bir din eğitimi sistemi üzerinde bahsetmek zordur. Arnavutluk'ta genel eğitimi sistemi konusunda ciddi sıkıntıları olan ülkelerden olması nedeniyle din eğitimi ve öğretimi konusu da oldukça önem taşımaktadır. Uzun bir zaman zarfında dinsiz ve ateist bir dönemi yaşayan Arnavut Milleti, Devlet okullarında din eğitimin olup olmaması veya zorunlu mu seçmeli mi olması gerektiğini geniş çaplı tartışmalarına son vererek ve bu konu hakkındaki tartışmaları bir kenara bırakarak kesin bir karar vermesi gerekmektedir. Çünkü bizler çocuklarımıza ve genç nesillerimize gerektiği gibi sağlıklı bir eğitim ve öğretim sistemi sunmadığımız müddetçe, gelişmekte olan günümüz dünyasında gençlerimizin geleceğe güvenle hazırlanması mümkün olmayacağı gibi, ülkenin sahip olduğu değerlerin de hakkıyla savunmak mümkün olmayacaktır.

Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasıyla ve komünizmin çökmesiyle beraber demokrasiye geçiş sürecin de, ülkenin farklı yerlerinden açılan medrese ve mescitler bünyesinden faaliyete başlayan Kur'an kurslarında çocuklar ve genç ebeveynlerin yanında az da olsa orta yaşlarında ki insanların ders almakta olup, din eğitimi derslerin katılımın büyük oranın gençlerden oluştuğunu görebilmekteyiz. Şayet şöyle de bir

gerçek vardır ki günümüzde Arnavutluk'ta Dini İbadetlerini canlı tutan genç nesillerdir. Örnek vermek gerekirse bir ailenin içinde anne babası oruç veya namaz kılmaz durumundayken o ailenin çocuğu tüm dini İbadetlerini yerine getirmektedir. Arnavutluk'ta bunun gibi örnekleri veya tersine durumlarla karşılaşmak mümkündür. Bunun sebebi ise orta yaş insanların çoğu komünizm döneminde yaşadıkları baskıları yüzünden etkilemekte olup gençlerimizin günümüzdeki problemleri ise din eğitimin bir sisteme koyulmaması ve düzenli planlı bir şekilde organize edilmemesidir. Bundan dolayı tüm sıkıntıları göz önünde bulundurarak devletin din eğitim konusunu gündeme alarak bir çözüme kavuşturulması zorunluluğunu taşımaktadır. Din eğitimin başarılı olması için ilk yapılacak olan hamlelerden biri devlet okullarında zorunlu ders olarak koyulmasıdır. Devletin kontrolü ve denetim çerçevesinde din eğitimini verecek olan öğreticileri de deneyimli olmasında fayda vardır ki, yanlış sağlıklı olmayan bilgilere mahal verilmemesi açısından önemlidir. Dünyanın her yerinde olduğu gibi din eğitimi dersleri devlet okullarında serbest olduğu gibi isteyen İslam din derslerine seçer isteyen Katolik derslerini seçebilmelidir veya katılıp katılmamak isteğe bağlı bırakılarak, Din eğitimi dersi zorunlu koyulmalıdır. Arnavutluk gibi bir ülkenin çok kültürlük ve dini inançların bulunduğu yerlerden bir olması hasebiyle kaliteli, eğitilmiş öğretmenler ayrılanarak bu inançlar hakkında en azından temel bilgilerin alınması için ve toplumun birbiriyle kaynaşma, bilgi ve kültür alışverişinde bulunmaları konusunda ders müfredatlarına dâhil edilmesinde önem arz etmektedir.

Arnavutluk'ta Din Eğitimi ve Öğretiminin İnsanların hayatlarında daha iyi bir şekilde gelişmesi için tez üzerinde vermiş olduğumuz bilgiler istikametinde önerilerimiz şunlardır:

1. İnsanların en güvendiği kurumlarından biri devlettir. Bundan dolayı Devlet Din Eğitimi dersler konusuna akademik kariyeri yapmış olan kişilerle ele alarak devlet okullarının ders müfredatına eklemesiyle ve bu çerçevede Din Eğitimi programları düzenlemesi gerekmektedir.

2. Müslüman çoğunluğuyla öne çıkan Arnavutluk'ta var olan medreselerin sayısı yetersiz kalmakla beraber, Aynı zamanda farklı ders programları uygulayan bu medreseler Arnavutluk Müslüman Komitesinin daha dikkatli davranmasına ve bu kurumları denetim de devlet tarafından yapılmasında önem taşıyacaktır.

3. Devlet din eğitimi dersleri vermesi durumunda farklı mezhep ve düşünceler üzerinde değil, mezhepler üstü bir modeli bularak ve uygulaması uygun olacaktır. Böylece devlet bütün farklı düşüncelere eşit mesafede olduğunda dolayı din eğitimi konusunda her hangi bir problem yaşamayacaktır.

4. Din eğitimi ve öğretimi konusunda ailelerin bilgi ve yöntem eksikliği görülmekte olup, çocukları yetiştirmenin yanında ailelerin de eğitilmesi önem arz etmektedir.

5. Medreselerdeki ayrımcı görüşlerine önüne geçilmesi gerektiğini ve din eğitimi öğretim ders kalitesini daha yüksek taşıma projeler hazırlanarak öğretmenlerin var olan tecrübeleri yanında birlik beraberliği sağlanmalıdır.

6. Ailelerin dini yönden ve eğitim açısından kaliteli kendini iyi yetiştirmiş akademik kadrolar tarafından seminerler ve konferanslar düzenlemesine önerilmektedir.

7. Yukarıda bahsettiğimiz bu önemli noktalar dikkate alındığında ve bu önerilerin uygulanması açısından sağlam temellere dayalı bir din eğitimi ve öğretimi verilecektir.

KAYNAKLAR

- AKDEMİR Yaşar, Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye, İstanbul, 2009.
- ATABAY Mithat, 20.Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar, İstanbul, Kriter Yayınları, 2012.
- ALPAN Necip P, Tarih Işığında Arnavutluk'un Bağımsızlığı, Ankara, 1982.
- AKSIN Sinan, Public Opinion, C.I.
- AKYOL Gürkan, Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 sonrası)., Isparta, 2007.
- ATMACA Tayfun, Balkanlar "Demokrasi Dönemi"nde Arnavutluk", C. II, 2007.
- AYIN Tarihi, No:148, Ankara, 1-31 Mart 1946.
- AŞIKOĞLU Nevzat Yaşar, Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitimin Önemi, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi, makale.
- Arnavutluk Cumhuriyeti Anayasası, Tiran, 2016.
- ATMACA Tayfun, Balkanlar El Kitabı, C. II.
- BILGE Mustafa L. "Arnavutluk", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, 1991.
- BOZBORA Nuray, "Balkanlar El Kitabı", Arnavutların Kökeni, C.1, Ankara, Öncü Yayınevi, 2006.
- BARBARA Jelavich, Balkan Tarihi, I-II, C. I, , İstanbul, Kürey Yayınları, 2006.
- BRAHJA Sokol, <http://www.balkangunluğu.com>, Arnavutlar etnik-kimliğe-dil, 2012.
- BOZBORA Nuray, Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğun Gelişimi, İstanbul, 1997.
- BALCI Mustafa, Yüksel Özgen, Necip Karaevli, Balkanlar El Kitabı, C. III, Ankara, 2007.
- BELLO Hasan, "Kur Feja Meshohej ne Shkolla", arkiva , [http:// gazetadita.al](http://gazetadita.al).
- BABUNA Aydın, The Bosnia muslims and Albanias: Islam and Nationalism, vol. 32, No. 2, June 2004.
- BEILMANIN Georgia E., Albania: Religion, Identityand Solidarity, USA 2005.
- BAŞDOĞAN Ferhat, "Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri ", Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Stratejik Etütler Bülteni*, Yıl 25, Sayı: 86, Eylül 1991.

- BURKE John, “Albania- Meseum of Marxism, *National Review*, November 12, 1982, s. 1414; James S. Torrens “Albania, Neveror Next”, *America*, March 2, 1991, Vol. 164, (8).
- BEILMANIN Georgia E., a. g. e., s. 25; Stephen Schwartz, ‘Enversits and Titoist’ – Communism and Islam in Albania and Kosova, 1941-99, mart 2009.
- BIBERAJ Elez, Albania in Transition the Rocky Road to Democracy, 1998, s.26.
- BIDELEUX AND IAN Robert Jeffries, The Balkans (A post Communist History)., New York, 2007.
- CRAMPTON R.J, İkinci Savaşı’ndan Sonra Balkanlar, Istanbul, mart 2007.
- COURTOIS Stephane, Le Livre Noir Du Communisme, Tirane, 2000.
- DUKA Valentina, “ Istitucionet Fetare ne Gjate mbreteris se Zogu”, (28.01.2014), <http://www.zeriIslam.com>, (13.11.2018).
- DELISO Christopher, The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Racidal Islam in the Europa, London.
- DREJTORIA e Pergjithshme e Gjendjes Civile, Ministria e Brendeshme, mars 2011, https://observator.org.al/2013/fletpalosje_qarku_shkoder, (08.07.20019).
- DERGUTI Menduh, DUKA Ferit, Historia e Shqipetarve, Tirane, Albas, 2011.
- DE WAAL Clarisa, Albania Today A Portrait of Post-Communist Turbulence, London, 2005.
- ELBASANI Arolda, Religion and Democratization in Post-Communist Albania, Aralık 2010.
- FUGA Artan, “Feja ne shkolle e rrezikshme, prodhon radikalizem’’, Gazeta Standart, 14. 04. 2016.
- FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKES SE SHQIPERISE, Sistemi Arsimor ne Republiken e Shqiperise, Tirane, Ligjino. 69/2012, madde 72, paragraf 4,21.06.2012, <http://arsimi.gov.al>., 2016,(24. 06. 2019).
- FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKES SE SHQIPERISE, “Arsimi i Larte ne Shqiperi dhe Kerkimin Shkencor ne Istitucionet e Shqipris’’, Tirane, Ligji. No: 80/2015, 22. 07. 2015, <http://arsimi.gov.al>, (24.06.2019).
- FRASHERI Kristo, Historia e Qyterimit Shqiptar, Tirane, Akademia e Shkencave e Shqiperis, 2008.
- FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKES SESHQIPERISE, “Keshilli i Ministrave Merr Vendim per Krijimin e Komitetit Shtretero te Kulteve ne vendimin

- per ndryshime no: 666 /2005, no. 459, te vitit 1999, Tirane, <http://kshk.gov.al>, 23.06.2019.
- FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKES SE SHQIPERISE, “Marrveshja ndermjet Keshillit te Ministrave te Shqiperise dhe Kishes Ortodokse ne Shqiperi” ., Ligji no: 10 057/2009, Tirane, <http://kshk.gov.al>., 23.06.2019.
- FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKES SE SHQIPERISE, “Marrveshja ndermjet Republikes se Shqiperise dhe Selise se Shejnte per Rregullimin e Mardhenjeve te Ndersjellta” ., Ligji no: 8902/2002, Tirane, (01.03.2014), <http://kshk.gov.al>., 23.06.2019.
- FLETORJA ZYRTARE E REPUBLIKES SE SHQIPERIS, “Marrveshja ndermjet Keshillit te Ministrave te Republikes se Shqiperis dhe Kryegjates Botrore Bektashjane per Rregullimin e Mardhenjeve te Ndersjellta” ., Ligji no: 10025/2009, Tirane, <http://kshk.gov.al>., 23.06.2019.
- FLETORJA ZYRTARE E REUPBLIKES SE SHQIPERISE, “Marrveshja ndermjet Keshillit te Ministrave te Republikes se Shqiperise dhe Komunitetit Mysliman te Shqiperise per rregullimin e mardhenieve te ndersjellta” ., Ligji no. 10 056/2009,Tirane, <http://kshk.gov.al>., 24.06.2019
- GJINISHI Ermir, “The Historical Background to the Muslim Community in Albania 1912-1920” , Amsterdam, 2007.
- GUMENI Daut, “Asgje e keqe Perkundrazi” ,GazetaDita, <http://www.gazetadita.al/forum> 12.04.2016.
- GÜL Ali Rıza, “Dininin İşlevleri ve İnsan Hakları Ekseninde Devlet Eliyle Din Öğretimi” , On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, Sayı 29.
- HOXHA Enver, Vepra, 8 Nentori, Tirane.
- ISLAMI Bedri, “Ide Qe mund te Bjere si Fik i Papjekur” , GazetaDita, <http://www.gazetadita.al/forum>, 12. 04. 2016.
- JAZEXHI Olsi , “ Varlık ve Yokluk Arasında Arnavutlar ve İslam” , (çev. Gürkan Biçen), 17. 10. 2018.
- JACQUES Edwin, Shqiptaret Historia e Popullit Shqiptar nga Lashtesia Deri ne Ditet e Sotme, 1996.

- JAZEXHI Olsi, Arnavutluk ve Islamiyet, <https://www.dunyabulteni.net/balkanlar>, 2009, (08.07.2019).
- KUSHTETUTA E REPUBLIKES SE SHQIPERISE, Miratuar me Ligjin, no; 8417, 21.10. 1998, Amenduar me Ligjin nr. 9675/2007, nr. 9904/2008, nr.88/2012, nr.137/2015, nr.76/2016, Tirane, [www.http://gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_intergruar](http://gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_intergruar), me ndryshimet e 2016., (30.06.2019).
- KAGIOGLIDIS Ioannis, Religious Eduaciton and the Prevention of the Islamic Radicalization: Albania, Britania, france and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Monterey-California, 2009.
- KUSHTETUTA E REPUBLIKES SE SHQIPERSE, Madde 10, 2016, <http://www.gjk.gov.al>, (11.07.2019).
- KIEL Machiel, TDV Islam Ansiklopedisi, C.XXIII., Istanbul, 2001, <https://Islamansiklopedisi.org.tr/iskodra>.
- KARATAY Osman, Bilgehan A.Gökdağ, Balkanlar El Kitabı, C. II., Ankara, Kara M & Vadi Yayınları, 2007.
- KAZICI Ziya, “Historia e Arsimit Islam” (Islam Eğitim Tarihi) , Tiran, Feneri, 2001.
- LULI Faik, Ne kujtim te brezave, İşkodra, Rozafa, 1997.
- NEZA Enes, Arnavutluk’ta Islami Eğitim Araştırması.
- ODONNELL James S., *A Coming of Age Albania Under Enver Hoxha*, 1999.
- OKTAY Göktaş, Balkanların Anahtar Ülkesi: Arnavutluk, Ankara, 1995.
- ÖZKAN Ali, “Enver Hoca Döneminde Din-Devlet İlişkisi”, Volume 4, Issue 4, November 2012.
- ÖZFATURA Mustafa N., Tarihten Günümüze Arnavutluk ve Gerçekleri, C. II., Istanbul, 1997.
- ÖZKAN Ali, Religion And State Relations in Albania During the Enver Hoxha Period, “Enver Hoca Dönemi’nde Arnavutluk’ta Din-Devlet İlişkisi”., Volume 4 issue 4, November 2012.
- PETTIFER James, M.V, The Albania question reshaping the Balkans, New York, 2007.
- PETROTA Gaetano, Popolo Lingua e Letteratura Albanese, (çev.) Qemal Velija, Tirane, Almera, 2008.
- PEARSO Owen, Diktatörlük ve Demokrasi olarak Arnavutluk, London, 2006.

POULTON, Albania.

PRIFTI Peter R., *Socialist Albania 1944: Domestic and Foreign Developments*, 1978.

PANDELEJMONI Enriketa, "Religion and Gender in Albania", 2011, s. 22.

RAMA Edi, "Se Shpejti Mesim Besimi ne Shkollat e Shqiperis"(Çok Yakında Arnavutluk Devlet Okullarında Din Eğitimi Başbakan Edi Rama), Arnavutluk'ta İslami Eğitim Araştırmaları.

RAMA Edi, "Feja ne shkolla, pajis te rinjte me kulture Besimi, nuk cenon laicitetin."Gazeta Panorama, <http://www.gazetapanorama.al/forum.11.04.2016>.

SHEHU Bujar, Shkodra, Prone e Moralit Müslüman dhe Katolik, 31 mars, 2011, <https://www.zeriIslam.com/artikulli>, (09.07.2019).

SAYGILI Hasip, 20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutluk'ta Osmanlı algısı, 2014.

SOKOLI Gazmira, "Katolik Kilisesi: Mesuesit e besimit duhet te jene te pergatitur mire" Gazeta Shekulli, <http://www.gazetadita.al/forum.11.04.2016>

SAFRA Jacob E., "Albania" 2009.

SEDIYANI Ibrahim, "Arnavutluk 100 Yaşına- Giriyor", <http://www.haksozhaber.net>, (05.07.2011).

STEFANI Andrea, "Edhe Marksini e Kane Keq Lexuar per Fen." GazetaDita, 12.04.2016, <http://www.gazetadita.al/forum-historia-e-feve-si-lende-ne-shkollat-tona>. (21.03.2019).

TIKA, 2018 İdari ve Proje Faaliyet raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/proje-hayata-geçirdi-227371-ekonomi-Web-Formati.pdf>, (20.12.2018).

TUFA Agron, *Fillimet e Persekutimit Komunist mbi Komunitetin Myslyman Shqiptar*, Tirane, 2013.

VICKERS AND PETTIFER Miranda James, *Albania: From Anarchy to Balkan Identity*, London, 1997.

VICKERS Miranda, "Islam in Albania", Advanced Research and Assessment Group, March 2008.

VEHBI'U Ardian, "Ne Shkolla, Studim Jo I Fese Por I Hestoris se Feve", Gazeta Panorama, Peizashë Te Fjales, 11 Nisan 2016, <http://www.idk-al.org/pdf>.

WATCHEL Andrew Baruch, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, İstanbul, Ekim 2009.

ZYRTARE Faqja, (Arnavutluk Islam Komitesi Resmi Sayfası),
<http://www.kmsh.al/medresete.html>.

ZEQO Moikom, “Shpresoj qe Deklarat e Rames te Harrohet sa me shpejt”, “umarım ki Rama’nın bu açıklaması en kısa sürede unutulur”, GazetaDita,
<http://www.gazetadita.al/forum>, 12. 04. 2016.

EKLER

REPUBLIKA E SHQIPËRISË

MINISTRIA E ARSIMIT, SPORTIT DHE RINISË
DREJTORIA E PËRGJITHSHME E ARSIMIT PARAUNIVERSITAR
DREJTORIA RAJONALE E ARSIMIT PARAUNIVERSITAR LEZHË
ZYRA VENDORE ARSIMORE SHKODËR
SHKOLLA JOPUBLIKE "HAXHI SHEH SHAMIA"

Shkoder, me 14 qershor 2019

Ek 1: PLANI MESIMOR NË GJIMNAZ VITISHKOLLOR 2019 – 2020

N R	LËNDET QE ZHVILLOHEN	X	X	XII	TOTALI
I-	KURRIKLA BËRTHAME	26	25	15	66
1.	<i>Gjuhët dhe komunikimi</i>	7	7	7	21
1.1	Gjuhë Shqipe	2	2	2	6
1.2	Letersi	2	2	2	6
1.3	Gjuhe e huaja e parë (anglisht)	3	3	3	9
2.	<i>Matematikë</i>	4	4	4	12
3.	<i>Shkencat e natyres</i>	6	6	-	12
3.1	Fizike	2	2	-	4
3.2	Kimi	2	2	-	4
3.3	Biologji	2	2	-	4
4.	<i>Shoqëria dhe mjedisi</i>	6	6	3	15
4.1	Qytetari(Shkencesociale)	2	-	-	2
4.2	Filozofi(Shkencesociale)	-	2	-	2
4.3	Histori	2	2	-	4
4.4	Gjeografi	2	2	-	4
4.5	Ekonomi	-	-	3	3
5.	<i>Teknologji dhe tik</i>	2	1	-	3
5.1	Tik(teknologji i informacioni e komunikimi)	2	1	-	3
5.2	Teknologji	-	-	-	-
6.	<i>Edukimi fizik, sporti dhe shëndeti</i>	1	1	1	3
II	KURRIKULA ME ZGJEDHJE	9	9	19-20	36-38
1.	<i>Gjuhët dhe komunikimi</i>	2	2	2	8
1.2	Letersi	-	-	2	2
1.2	Arabisht(gjuhe e huaj e dyte)	2	2	2	6
2.	<i>Matematike</i>	-	-	2	2

3.	Shkencat e natyres	-	-	12	12
3.1	Fizike	-	-	4	4
3.2	Kimi	-	-	4	4
3.3	Biologji	-	-	4	4
4.	Shoqeria dhe mjedisi	-	-	12	10
4.1	Shkence sociale (sociologji/psikologji)	-	-	2+2	2+2
4.2	Histori	-	-	4	4
4.3	Gjeografi	-	-	4	4
5.	Teknologji dhe tik	-	-	4	4
5.1	TIK(teknologji informacioni e komunikimi)	-	-	2	2
5.2	Teknologji	-	-	2	2
6.	Edukimi fizik, sporti dhe shendeti	1	1	1	3
7.	Module kurrikulare	7	7	5	19
7.1	KuranFamelarte	3	3	2	8
7.2	Njohurite Besimit e Kultures Islame	2	2	1	5
7.3	Njohuri Tradites Profetike e Predikim	1	1	1	3
7.4	Njohuri te AdhurimitIslam	1	1	1	3
III	KURRIKULA ME BAZË SHKOLLE	-	0.5	-	0.5
5.	Sherbim Komunitar	-	0.5	-	0.5
IV	SHUMA ORËVE MËSIM.(I+II+III)	35	34.5	34-35	103.5-104.5

Drejtori i shkolles

Kujtim DERVISHI

MEDRESEJA “HAXHI SHEH SHAMIA”

PLANI MESIMOR

KLASA I-IX (35 ORË/JAVË)

Ek 2: MEDRESEJA “SHEH SHAMIA” 2019-2020 VITI SHKOLLOR 2019-2020

Nr	Lëndët	<u>Kl.1</u>	<u>Kl.2</u>	<u>Kl.3</u>	<u>Kl.4</u>	<u>Kl.5</u>	kl.6	Kl.7	Kl.8	Kl.9	ORË/JAVE
1	GJUHET-KOMUNIKIMI	8	8	9	8	8	8	8	8	8	73
1.1	Gjuhe Shqipe	8	8	6	5	5	5	5	5	5	52
1.2	Gjuhe e Huaj I-re	0	0	3	3	3	3	3	3	3	21

	(Anglisht)										
2	MATEMATIKE	4	4	4	4	4	4	4	4	4	36
3	SHKENCA NATYRE	1	1	1	2	2	2	4	6	6	25
3.1	DituriNatyre	1	1	1	2	2	-	-	-	-	7
3.2	Fizike	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
3.3	Kimi	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
3.4	Biologji dhe edukshend.	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
4	SHOQERIA - MJEDISI	1	1	1	2	2	3	5	5	5	25
4.1	Edukim per shoqerine	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
4.2	Qytetari	-	-	1	1	1	1	1	1	1	7
4.3	Histori	-	-	-	1	1	1	2	2	2	9
4.4	Gjeografi	-	-	-	-	-	1	2	2	2	7
5	ARTE	2	2.5	3	2	2.5	2	2	1	1	18
5.1	Muzike	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
5.2	Artpamor	1	1	1	1	1	1	1	-	-	7
5.3	Kercim		0.5	1	-	-	-	-	-		1.5
5.4	Teater					0.5					0.5
6	ED.FIZIK,SPORT, SHEND	3	3	3	3	3	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	23
7	TEKNOLOGJI DHE TIK	-	-	-	2	2	2	1	1	1	9
7.1	TIK	-	-	-	1	1	1	1	1	1	6
7.2	Aftesim teknologjik praktik	-	-	-	1	1	1	-	-	-	3
8	KURR. ME ZGJEDHJE	1	1	2	2	2	8	8	8	8	40
8.1	Kur'an Famelarte	-	-			-	3	3	3	3	12

8.2	Besim	-	-	1	1	1	3	3	3	3	15
8.3	Arabisht	-	-			-	1	1	1	1	4
8.4	Turqisht (gjuhëhuaj e dyte)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
	SHUMA (1+2+3...+8)	20	20/21	23	25	25/2 6	31	34	35	35	249

**Drejtori i shkollës
Kujtim DERVISHI**

Shkoder, me 26 qershor 2019

REPUBLIKA E SHQIPËRISË

MINISTRIA E ARSIMIT, SPORTIT DHE RINISË
DREJTORIA E PËRGJITHSHME E ARSIMIT PARAUNIVERSITAR
KOMUNITETI MYSLIMAN I SHQIPËRISË DREJTORIA RAJONALE
ZYRA VENDORE ARSIMORE SHKODËR
SHKOLLA JOPUBLIKE "HAXHI SHEH SHAMIA"

Ek 3: MEDRESEJA SHKODER 2018-2019 MESËMDHENJA.

VITI SHKOLLOR 2018 – 2019

Nr	Lëndët	<u>Kl. 1</u>	<u>Kl. 2</u>	<u>Kl. 3</u>	<u>kl.4</u>		<u>Kl.5</u>	<u>kl. 6</u>	<u>Kl. 7</u>	<u>Kl. 8</u>	<u>KL.9</u>	
		<u>E R E</u>	<u>E R E</u>	<u>E R E</u>	<u>Viete r</u>	<u>E R E</u>	<u>Viete r</u>	<u>E R E</u>	<u>E R E</u>	<u>E R E</u>	<u>Viete r</u>	<u>E R E</u>
1	GJUHET-KOMUNIKIMI	8	8	9	7	8	7	8	8	8	8	8
1.	Gjuhe Shqipe	8	8	6	5	5	5	5	5	5	5	5
1.	Gjuhe e Huaj (Anglisht)	0	0	3	2	3	2	3	3	3	3	3
2	MATEMATIKE	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
3	SHKENCA NATYRE	1	1	1	3	2	2	2	4	6	6	6
3.	Dituri Natyre	1	1	1	3	2	2	-	-	-	-	-

3. 2	Fizike	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	
3. 3	Kimi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	
3. 4	Biologji dhe eduk shend.	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	
4	SHOQERIA MJEDISI	-	1	1	1	2	2	3	3	5	5	4	5
4. 1	Edukim per shoqerine	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
4. 2	Qytetari	-	-	1	-	1	-	1	1	1	-	1	
4. 3	Histori	-	-	-	1	1	0	1	2	2	2	2	
4. 4	Gjeografi	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	
4. 5	Vendlindje	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
5	ARTE	2	2.5	3	2	2	2	2	2	1	1	2	
5. 1	Muzike	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
5. 2	Art figurative (pamor)	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	
5. 3	Kercim		0.5	1	-	-	-	-	-	-	-		
6	ED. FIZIK, SPORT, SHEND	3	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2	
7	TEKNOLOGJI DHE TIK	-	-	0	1	2	1	2	1	1	1	1	
7. 1	TIK	-	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1	
7. 2	Aftesim teknologjik praktik	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	
8	KURR. ME ZGJEDHJE	1	1	2	1	1	1	8	8	8	8	8	
8. 1	Kur'an Famelarte	-	-		-		-	3	3	3	3	3	
8.	Besim	-	-	1	-		-	3	3	3	3	3	

2												
8.3	Arabisht	-	-		-		-	1	1	1	1	1
8.4	Turqisht	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	SHUMA(1+2+3...+8)	20	0/21	23	23	23	23	31	34	35	34	35

**Ek 4: ÖĞRENCİ SAYISI VE MEZUNLARI
(1991/1992 – 2018/2019)**

Nr	Vitishkollor/ eğitim- öğretim yılı	CIKLI/ DÖNGÜSÜ	NUMRI I NXENESVE ÖĞRENCİ SAYISI			NUMRI I KLASAVE SINIF SAYISI		
			Vajza/ Kız	Djem/ Erkek	Gjith/ Topla m	Vajza/ Kız	Djem/ Erkek	Gjith Topla
1.	1991-1992	Ortaokul: (5-8)	10	54	64	-	-	2
		Lise : (9-12)				-	-	-
		Genel : (5-12)	10	54	64	-	-	2
2.	1992-1993	Ortaokul: (5-8)	26	43	69	-	-	2
		Lise : (9-12)	-	44	44	-	-	2
		Shkolla: (5-12)	26	87	113	-	-	4
3.	1993-1994	Ortaokul : (5-8)	41	57	98	-	-	3
		Lise : (9-12)	-	51	51	-	-	3
		Shkolla: (5-12)	41	108	149	-	-	6
4.	1994-1995	Ortaokul: (5-8)	61	70	131	-	-	4
		Lise : (9-12)	-	62	62	-	-	4
		Shkolla : (5-8)	61	132	193	-	-	8
		1995 MEZUNLAR	-	16	16	-	1	1
5.	1995-1996	Ortaokul: (5-8)	62	69	131	-	-	4

		Lise : (9-12)	4	41	45	-	-	4
		Shkolla: (5-12)	66	110	176	-	-	8
		1996 MEZUNLAR	-	4	4	-	1	1
6.	1996-1997	Ortaokul: (5-8)	57	65	122	-	-	3
		Lise : (9-12)	24	46	70	-	-	5
		Shkolla: (5-12)	81	111	192	-	-	8
		1997 MEZUNLAR	-	10	10	-	1	1
7.	1997-1998	Ortaokul: (5-8)	51	69	120	-	-	4
		Lise : (9-12)	44	43	87	-	-	6
		Shkolla: (5-12)	95	112	207	-	-	10
		1998 MEZUNLAR	-	12	12	-	1	1
8.	1998-1999	Ortaokul: (5-8)	71	86	157	-	-	5
		Lise : (9-12)	77	45	122	-	-	7
		Shkolla: (5-12)	148	131	277	-	-	12
		1999 MEZUNLAR	3	7	10	-	1	1
9.	1999-2000	Ortaokul: (5-8)	92	94	186	-	-	6
		Lise : (9-12)	94	48	142	-	-	6
		Shkolla: (5-12)	186	142	328	-	-	12
		2000 MEZUNLAR	12	11	23	-	1	1
10.	2000-2001	Ortaokul: (5-8)	195	145	340	7	5	12
		Lise : (9-12)	72	30	102	5	4	9
		Shkolla: (5-12)	267	175	442	12	9	21
		2001 MEZUNLAR	23	5	28	1	1	2
11.	2001-2002	Ortaokul: (5-8)	260	162	422	8	6	14
		Lise : (9-12)	92	42	134	7	4	11
		Shkolla: (5-12)	352	204	556	15	10	25
		2002 MEZUNLAR	23	12	35	1	1	2
12.	2002-2003	Ortaokul: (5-8)	265	151	416	10	7	17

		Lise : (9-12)	106	39	145	7	4	11
		Shkolla: (5-12)	371	190	561	17	11	28
		2003 MEZUNLAR	20	6	26	1	1	2
13	2003-2004	Ortaokul: (5-8)	277	176	453	11	8	19
		Lise : (9-12)	123	30	153	8	4	12
		Shkolla: (5-12)	400	206	606	19	12	31
		2004 MEZUNLAR	33	13	46	2	1	3
14	2004-2005	Ortaokul: (5-8)	260	184	444	10	8	18
		Lise : (9-12)	126	33	159	8	4	12
		Shkolla: (5-12)	386	217	603	16	12	30
		2005 MEZUNLAR	42	12	54	2	1	3
15.	2005-2006	Ortaokul: (5-8)	265	177	460	7	8	15
		Lise : (9-12)	126	60	163	10	5	15
		Shkolla: (5-12)	391	232	623	17	13	30
		2006 MEZUNLAR	43	5	48	2	1	3
16.	2006-2007	Ortaokul: (5-8)	187	196	383	8	6	14
		Lise : (9-12)	218	92	310	6	11	17
		Shkolla : (5-12)	405	288	693	14	17	31
		2007 MEZUNLAR	37	15	52	2	1	3
17.	2007-2008	Ortaokul: (5-8)	166	213	385	8	6	14
		Lise : (9-12)	250	111	361	6	11	17
		Shkolla : (5-12)	416	314	746	14	17	31
		2008 MEZUNLAR	41	13	54	2	1	3
18.	2008-2009	Ortaokul: (6-9)	228	218	446	9	9	19
		Lise : (10-12)	201	84	285	9	5	14
		Shkolla: (5-12)	429	302	731	18	14	32
		2009 MEZUNLAR	61	17	78	3	1	4
19.	2009-2010	Ortaokul: (6-9)	246	214	460	10	9	19

		Lise : (10-12)	246	92	338	10	6	16
		Shkolla: (5-12)	492	306	798	20	15	35
		2010 MEZUNLAR	63	12	75	3	1	4
20.	2010-2011	Ortaokul: (6-9)	308	240	548	11	9	20
		Lise : (10-12)	262	102	364	10	6	16
		Shkolla: (6-12)	570	342	912	21	15	36
		2011 MEZUNLAR	76	27	103	3	2	5
21.	2011-2012	Ortaokul: (5-8)	317	241	558	10	8	18
		Lise : (10-12)	287	126	413	10	6	16
		Shkolla: (6-12)	594	367	961	20	14	34
		2012 MEZUNLAR	91	31	122	4	2	6
22.	2012-2013	Ortaokul: (6-9)	334	205	539	12	8	20
		Lise : (10-12)	289	127	416	10	7	17
		Shkolla: (6-12)	623	332	955	22	15	37
		2013 MEZUNLAR	78	36	114	3	2	5
23.	2013-2014	Ortaokul: (6-9)	322	198	520	12	8	20
	“	Lise : (10-12)	307	134	441	11	7	18
	“	Shkolla: (6-12)	629	332	961	23	15	38
		2014 MEZUNLAR	103	46	149	4	2	6
24.	2014-2015	Ortaokul: (6-9)	287	188	475	12	8	20
		Lise : (10-12)	296	141	437	11	7	18
		Shkolla: (6-12)	583	329	912	23	15	38
		2015 MEZUNLAR	80	36	116	3	2	5
25	2015-2016	İlkokul: (1-5)	80	56	136	<i>kız/erkek</i>		6
		Ortaokul : (6-9)	270	164	434	12	8	20
		Lise : (10-12)	298	133	431	12	6	18
		Shkolla: (6-12)	649	353	1001	24	14	44
		2016 MEZUNLAR	107	46	153	4	2	6

26	2016-2017	İlkokul: (1-5)	102	114	216	<i>8 /kız + erkek</i>		8
		Ortaokul: (6-9)	246	170	416	10	8	18
		Lise : (10-12)	295	141	436	11	7	18
		Shkolla: (6-12)	643	425	1068	29	15	44
		2017 MEZUNLAR	95	46	141	4	2	6
27	2017-2018	İlkokul: (1-5)	120	132	252	<i>10 /kız + erkek</i>		10
		Ortaokul: (6-9)	243	171	414	10	8	18
		Lise : (10-12)	279	110	389	11	6	17
		Shkolla: (1-12)	642	413	1055	31	14	45
		2018 MEZUNLAR	85	31	116	4	2	6
28	2018-2019	İlkokul: (1-5)	150	154	304	<i>kız + erkek</i>		8
		Ortaokul : (6-9)	239	190	429	10	8	18
		Lise : (10-12)	271	130	401	11	7	18
		Shkolla: (1-12)	660	474	1134	21	15	44
		2019 MEZUNLAR	96	45	141	4	2	6

OKUL MÜDÜRÜ

KUJTİM DERVİSHİ

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Leonard TRUÇİ
Tez Adı	Arnavutluk'ta Din Eğitimi Ve İşkodra Medresesi Örneği
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Mehmet Emin AY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :10/09/2019

İmza :

